

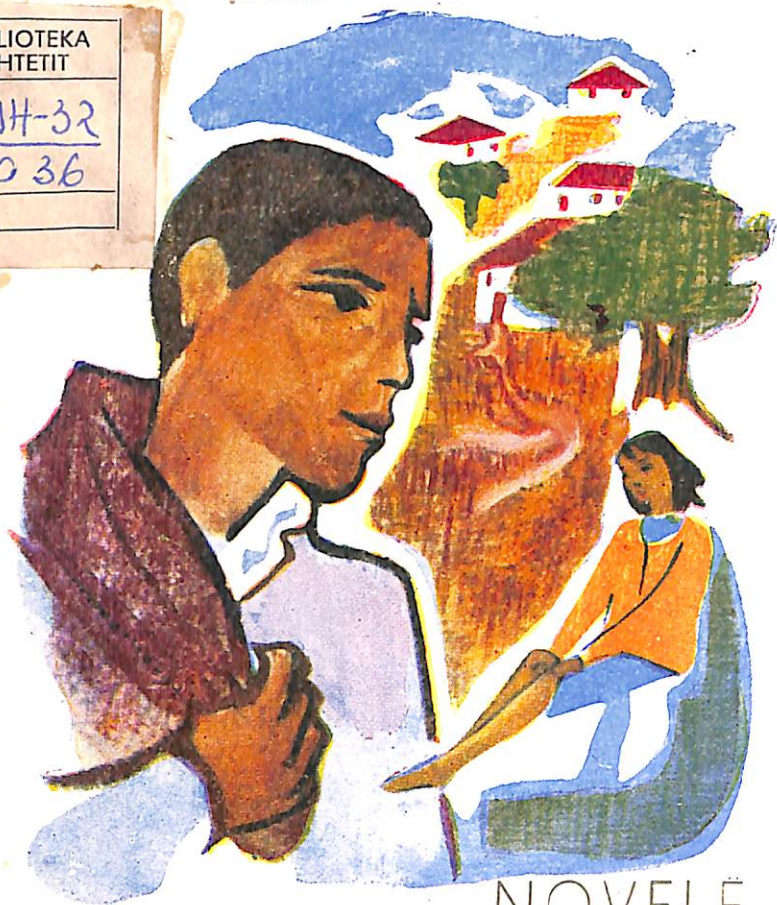
MENGJEZ I LARGET

AGIM CERGA

BIBLIOTEKA
SHTETIT

814-32

036

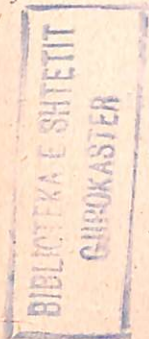
NOVELE

8.16.-32
C 36

AGIM CERGA

MËNGJEZ I LARGET

— Novelë —

MËNGJËZ I LARGËT

Ne kishim qëndruar mbi një urë të vogël të drunjtë. Poshtë rridhte një përrua i rrëmbyer, që e ndante qytetin në dy pjesë. Kishim ardhur me shërbim në këtë qytet, unë si gazetar dhe shoku im si inspektor i arësimit.

Ecnim rrugës së qytetit. Nga një megafon, fshehur mëdis gjetheve të një rrapi shekullor, dëgjohej melodia e Daringut «Kthehu në shtator». Shoku im kishte rënë në mendime. E pyeta përse rrinte i menduar. Ai buzëqeshi.

— Sa herë që dëgjoj këtë melodi, më kujtohen arësimitarët, — tha ai. — Kjo muzikë më ngjall një përfytyrim të qartë. Më del para sysh një grup mësuesisht me valixhe në duar, në një fushë të gjerë, kur dielli është në të perënduar. Aty, pranë shkollës së mbyllur, është mbledhur një turmë fshatarësh: gra, fëmijë, burra. Disa mbajnë shporta me vezë, të tjerë shporta me fiq dhe me rrush. Arësimitarët përqafohen me fshatarët dhe largohen të qetë nëpër fushën e gjerë, derisa humbasin tutje, në horizontin e mbushur me avuj të bardhë.

Ndërsa fshatarët, që rrinë grumbull, një copë herë të gjatë tundin shamitë me ngjyra dhe u bëjnë zë: «Kthehuni në shtator!» Ata e dëgjojnë këtë zë gjatë tërë kohës që ecin nëpër fushën e mbushur me bar dhe me lule, e dëgjojnë pastaj përsëri ndërsa qëndrojnë të ulur në autobuz. Ky zë i ndjek nga pas. Përfytyrimi më bëhet kaq i gjallë, ndoshta për arsye se ka të bëjë me një nga periudhat më të rëndësishme të jetës sime.

Shoku im heshti, pastaj më propozoi të shkonim në restorant. U ulëm në një qoshe dhe, pasi pamë menynë, porositëm kamerierin.

— Dëshiron të të tregoj një ngjarje? Mbase mund të të interesojë.

Unë pohova.

*

* *

Duhet të të them që në fillim se ngjarja ka lidhje drejtpërdrejt me jetën time, më shkoqur, me atë pjesë të rinisë sime, kur unë kam qenë mësues në këtë qytet. Atëhere këtu shumë gjëra ishin krejt ndryshe nga ç'i sheh tani. Përfytyro një numër shtëpish, një shkollë të vogël, një rrugë automobilistike që sapo është hapur dhe që e lidh këtë qytet të largët malor me qendrat e tjera të zhvilluara. Nuk kishte drita elektrike. Fshatarët e fshatrave përreth, të themi atë që është, qenë të ndershëm, zemërbardhë, po të mbytur nga fanatizmi dhe bestytnitë. Dimrit këtu bën ftohtë. Bora i mbulon për ca kohë fshatrat, kurse një pjesë të nxë-

nësve të shkollës sonë u duhej të vinin për të ndjekur mësimet nga fshatrat e tyre që ishin një orë, dy orë larg shkollës. Merr me mend tani një djalë tetëmbëdhjetëvjeçar që sapo ka mbaruar shkollën e mesme, të vijë të japë mësim në kushte të tilla. Ishte shumë vështirë. Po a e beson? Unë vetë, me dëshirën time, pa asnjëfarë detyrimi, kërkova të emërohesha mësues në këtë qytet. Mos veprova në këtë mënyrë ngaqë isha i parratur nga jeta? Ngaqë ende nuk e dija ç'do të thotë të ulesh në gjunjë pranë sobës prej llamarine dhe të ndezësh zjarrin me drurë të qullur nga bora? Të gatuash vetë gjellën, të ruash bukën që të mos myket, të flesh në klasë, në një shtrat prej druri, të studjosh me pallton e hedhur mbi supe, nën dritën e kandiit? Unë nuk besoj të ketë qenë kjo arësyeja. Po ta vija veten edhe një herë në pozitë e asaj kohe, jam plotësisht i bindur se po në këtë mënyrë do të veproja, edhe pse mund t'i dija të gjitha rrethanat dhe vështirësitë. Kështu, si unë, veprouan në atë kohë shumë shokë të tjerë dhe do të vazhdojnë të veprojnë. Cila është kjo shtytje e brendshme, që i çon veçantërisht të rinjtë drejt sakrificës? Pjesa më e madhe e të rinjve ruajnë në vetëvete një dëshirë të bukur, që rritet dalëngadalë, derisa arrin e bëhet ideali i tyre. Dhe thonë me vete: «Po unë?»

Kjo pyetje nuk i lë të qetë. Kjo pyetje kthehet e bëhet tërë qëllimi i jetës së tyre. Ndoshta dhe ti vetë mund të kesh vuajtur nga kjo pyetje. Por më thuaj, kur lind në vetëdijen e të riut kjo pyetje? A ka kjo një orë të shënuar, një ditë, apo një vit? Dhe kush ja ngjall në shpirt? Më duket se

kjo pyetje lind jo kur është nxënës në shkollë të mesme, jo në moshën e adoleshencës, po më parë, qysh në fillore. Mbase gabohe, por përshtypja ime është se ai fillon të gjykojë veten, vërtet në mënyrë të pavetëdijshme qysh në shkollën fillore. Në këtë kohë në përfytyrimin e tij zënë e lëvizin, ca figura të mjegullta, si hije, të cilat një ditë vijnë e kthjellohen dhe e pushtojnë të tërin, e ai, ndërsa pret të marrë maturën, mbështetur pas murit të vjetër të shkollës, i thotë vetes: «Tani është radha ime të tregoj...»

Pak a shumë kështu ndodhi dhe me mua. Më kujtohet fare mirë dita kur morëm maturën. Më kujtohet si u vumë për herë të fundit në rresht, përkrah gjithë klasave të tjera, në sheshin e vogël, midis dy pemëve të larta dhe se si ne, tridhjetë maturantë, bëmë pastaj një kthesë dhe qëndruam disa hapa larg tyre; më kujtohet si u shkëput një vajzë nga grupi ynë dhe përshëndeti me emocion trupin arësimor... Pastaj hymë për të fundit herë në klasë dhe vazhduam të këndonim. Ç'mendime të trishtuara kanë këngët e ndarjes! E megjithatë, sa të lumtur ishim! Ne e dinim se ç'do të bënim. Ne e dinim se ç'na priste. Dhe, kur e di ç'pret të bësh së afërmi, përherë je i qetë. Para një muaji na u bë thirrja të shkonim kudo që do të na ngarkonin me detyrë. Ne të gjithë ngritëm dorën lart dhe thamë po! «Do të shkojmë kudo që të na thërresë atdheu». Nuk kishin kaluar më shumë se gjastë vjet nga çlirimi i Shqipërisë. Në trup të Shqipërisë kishte ende plagë. Ne thamë po! Ç'na mbetej të bënim në rast se nuk do të ndihmonim në shërimin e atyre plagëve?

Nuk do ta harroj mbrëmjen e fundit të maturës. Nuk do t'i harroj përqafimet me shokët, duart e hedhura në supe, vështrimet e zjarra, këngët, kujtimet naive e të singërta të lëna në bloqet e xhepit, kujtimet e marrëzive tona të vogla, çap-këllëqeve e shakave. Ne do të ndaheshim. Dhe do të ndaheshim pa e shkuar nëpër mend se një ditë mund të emëroheshim me detyrë në Tiranë. Thellë në veten tonë mendonim që në atë fshat, apo qytet ku qemë emëruar si mësues, do të ngrinim familjen tonë. Dhe lamtumirë shokë, lamtumirë shkollë, lamtumirë Tiranë! Niseshim në detyrë plot me ëndërra të mëdha, plot me shpresa të ndritura. Vallë ç'na ruante e ardhmja e afërt?

*

* * *

Kur dolëm nga restoranti kishte rënë mbrëmja. Kaluam pranë kinemasë. Nga kinemaja dilnin njerëz. Disa fëmijë komentonin filmin.

— Ja mbajmë këtej, — më tha shoku. — Vërtet bie larg hoteli, por kam qejf të të tregoj shkollën.

Kalojmë nëpër një park të madh. Shkelim nëpër barin e dendur, gjithë vesë, që na i lag këmbët. Sipër kokave tona kurorët e pemëve janë përzier njëra me tjetrën. Kaq shumë gjelbërim ka këtu, sa të duket sikur i gjithë qyteti është një park i madh. Ngjitemi nëpër një të përpjetë gjithnjë të rrethuar nga gjelbërimi.

— Këtu ishte shkolla, — më tha shoku. — Tani nuk ka mbetur gjurmë prej saj.

Kishim hipur majë një bregu. Nga bregu dukej qyteti i vogël, me shtëpitë e bardha prej guri të lëmuar, futur midis dushqeve e lisave. Duke-shin kulla e fabrikës, hoteli, magazinat e dyqanet, klubi dhe tutje lumi që rridhte ngadalë, si i menduar. Mbi tërë qytetin dukej sikur zgjatej hija e maleve që ngriheshin madhështore. Po edhe hija gjigante e maleve qëndronte pezull mbi kurorat e pemëve, shkrihej me ngjyrën e gjetheve dhe kthehej në një farfurimë të gjelbër e të kaltër. Ndosh-ta kjo ishte arësyeja që qielli në këtë qytet ngjan-te sikur kishte zbritur shumë poshtë...

*

* *

Më bie ndër mend fort mirë dita e parë kur zbrita në këtë qytet. Ishte fillim shtatori. Shkolla kishte disa ditë që ishte hapur. Unë u vonova, pasi nuk arrita të prisja biletë në Berat. Kishte shumë njerëz. Dy ditë nuk arrita të prisja biletën. Të tretën i hipa një kamioni. U nisa shumë herët. Kur arrita, ora po vente dymbëdhjetë. Shoferi më ndihmoi të zbrisja dengun e teshave. Bënte nxehtë. Qëndrova aty, në mes të sheshit, pranë ca dyqaneve të vogla, i ulur mbi dengun e teshave. Fshatarët shkarkonin prej kafshëve kofinët me rrush dhe i shpinin në depon e grumbullimit. Disa të tjerë e lëshonin rrushin në ca gjethe fiku dhe

e shisnin. Ndryshe nga qytetet e tjera, këtu fshatarët nuk e reklamoinin mallin me të bërtitura. Rrushi ishte dyllë i verdhë, me erë të këndshme dhe kokërrmadh. Më kujtohet se mullixhiu kishte dalë te dera, i lyer nga koka deri te këmbët me miell dhe grindej me dikë. Ju afrova një fshatareje dhe i thashë të më bënte një gjysmë kile rrush.

— Kopuku, — tha plaka.

— Cili është kopuk? — e pyeta unë.

— Ja, ai laneti, që çirret atje. Ju bëftë helm, ishalla! Mirë që të vjedh rrushin, por kërkon edhe të tallet.

Plaka më dha rrushin. Ishte një vesh shumë i madh. Rrushi kërciste në gojë dhe qe i ëmbël mjaltë.

— Ku është shkolla, nëno?

— Oh, jeziti si thërret... Si the? Shkolla? Ja, e sheh atë shtëpinë majë asaj kodre? Ajo është shkolla. Nga na vjen, biro?

— Nga Tirana.

— Hë! Epo paç këmbë të mbarë! Shumë larg paske ardhur. Do të rrih shumë?

— Përgjithmonë.

— Jo, more, se nuk rrini dot gjithnjë ju të Tiranës. Ju hanë pleshtat këtu. Na, biro, merri dhe këto vezë. Desha t'i ha vetë, po m'i zuri në grykë ai maskarai, që ju zëntë lëmsh buka në fyt dhe e mbytëtë. Merri, pëllumb!

Unë nuk pranova t'i merrja, po plaka u ngrit në këmbë:

— Merri, të keqen, mos ma kthe dorën, se më thyhet zemra. T'u bëfshin mjaltë e të ëmbëlsofshin gjakun. Si të quajnë, more pëllumb?

— Sotir, — i thashë.

— E gëzofsh, bir. Unë jam nga një fshat këtu pranë. Nuk është larg, ja, tej këtij lumi, ndonjë orë më këmbë. Kemi dhe ne një shkollë fillore në fshat. Po të të bjerë rasti të dalësh nga ne, mos lërë pa më ardhur në shtëpi. Dëgjove?

Unë i premtova se do t'i shkoja në shtëpi, po të më qëllonte rasti. Ajo më tregoi përsëri shkollën me gisht.

Atë çast qenë afruar pranë nesh disa fëmijë. Ata diç pëshpërisnin midis tyre dhe buzëqeshnin. Më shikonin me vëmendje, po vjedhurazi. Mateshin të më thoshin ndonjë fjalë. Pastaj njeri prej tyre më pyeti:

— Mos jeni mësuesi?

Kishte zë të hollë dhe dy sy të kaltër të mëdhenj.

— Po, — i thashë.

— Ku i kini plaçkat, shoku mësues?

— Kush ju dërgoi?

— Drejtori...

Unë u tregova dengun dhe ata u sulën me vrap. Ishin gjashtë djem dhe një vajzë. E ngritën peshë dhe u nisën për nga shkolla.

Aty, buzë xhadesë që merrte lart, ishte ulur një vajzë me ca leshra ngjyrë gështënjë të hapur. Kishte veshur një fustan të kaltër dhe një bluzë ngjyrë pjepri. Ngaqë fundi i ngushtë i rrinte mbi gjunjë, i dukeshin këmbët e bukura. Njërën këmbë e lëvizte ritmikiht, duke goditur me thembër gurin e madh ku ishte ulur. E vështrova në fytyrë. Kishte një fytyrë të imët. Buzët i mbante të mbyllura, po sytë e saj në bojë të detit më qenë

ngulur si dy sfera të shkëlqyera dhe më buzëqeshnin ëmbël. Të them të drejtën, më tepër më tërhoqi pamja e qytetit sesa ajo e vajzës. Përreth këndonin qindra zogj, lumi gurgullonte, pemët fëshfërinin dhe ky vend i mbledhur, me këto shtëpi të bardha plot gjelbërim dhe me këta fshatarë që shisnin rrush e fiq, nuk m'u duk i mërzitshëm, bile po më linte përshtypje të këndshme.

Djemtë ecnin para meje. Herë pas here kthenin kokën prapa dhe më buzëqeshnin, pastaj çuqurrisnin midis tyre. Kam vënë re se nxënësit e fshatrave, më shumë se të gjithë njerëzit e tjerë, i duan arësimitarët, veçanërisht arësimitarët që vijnë nga qyteti.

— Shoku mësues, — tha njëri prej tyre, — ura është e prishur, prandaj duhet ta kalojmë përruin më këmbë. Këtu uji nuk është i thellë, nuk vjen as deri te gjuri. Mund të kaloni, apo të shkoj të marr atje poshtë një kafshë?

— E kaloj, — i thashë. — Si nuk e kaloj!

Dhe hoqa këpucët e ngrita pantallonat. Djali me sy të kaltër më tha:

— Këtu pranë, shoku mësues, është një burim i ftohtë. Doni ta provoni?

Shkova më të te burimi. Uji gurgullonte.

— Këtij vendi ne i themi guak. Thonë se me këtë ujë do të ndërtohet një hidrocentral i vogël. Uji është aq i ftohtë, sa nuk e mban dot gishtin brenda.

Një herë u mata të fusja gishtin, po e përmbajta veten. «Nuk duhet të tregohem çilimi», — thashë me vete. U ula dhe fillova të pi, po m'u

thanë dhëmbët. Djali me sy të kaltër qeshi gjithë gëzim.

— A është shumë i ftohtë? E dini? Drejtori thotë se vetëm duke pirë këtë ujë, ka shtuar dy kile. Nuk ka ujë si ky.

— Qenka me të vërtetë shumë i mirë, — thashë unë.

— Oh, shoku mësues, këtej nga ne ka edhe pemë e rrush shumë. Unë kam në fshat ca qershi të mira. Sivjet i kam prurë zojushë Katerinës dy shporta. Ajo i pëlqen shumë qershitë e mia. Po ç'e do, tani janë mbaruar.

Zëri i tij tingëllonte i ngrohtë dhe shumë i dashur. Kishte ca sy që të vështronin me kaq mirësi, sa të vinte ta përqafoje.

— Si të quajnë? — e pyeta.

— Rexhep, — u përgjegj, — Rexhep Mali.

— Në ç'klasë je, Rexhep?

— Në të pestën.

Kur ju afruam shkollës, ai më pyeti:

— Do të na japësh mësim neve, shoku mësues?

I vura dorën në kokë dhe i buzëqesha.

Plaçkat i futën nxënësit në një klasë, ndërsa unë shkova në drejtori. Trokita në derë dhe befas ndjeva se u skuqqa. «Ishalla nuk më përgjigjet njeri», thashë. Desha të fitoja kohë sa të qetësohesha. Nga brenda u dëgjua një zë i rëndë:

— Hyrë!

Hapa derën dhe hyra. Drejtori që strukur në një qoshe të zyrës dhe së ç'po qëronte me një biçak. M'u duk së kishte një llullë në dorë. Brenda

ishte gjysmerrësirë. Ngriti kokën dhe më pa një copë herë në sy, sikur donte të më studjonte. Vështrimi i tij ishte i fort dhe unë nuk e durova. Kishte ca vetulla të trasha, që i ngriheshin hark për-pjetë, e ca mustaqe të shkurtëra në ngjyrën e grurit.

— Nga Tirana? — më pyeti dhe u ngrit më këmbë e më zgjati dorën. Vinte i gjatë nga shtati. Kishte veshur xhakaventë ushtarake dhe kishte mbathur një palë çizme me qafa të kthyera poshtë.

— Nga Tirana, — u përgjegja dhe i zgjata edhe unë dorën për t'u prezantuar. Ndërsa ndjeja presionin e vështrimit të tij të fortë, më shkoi aty për aty ndër mend se me këtë njeri do ta kisha pisk.

— Erdha pak vonë, se...

— Nuk ka gjë, — ma preu. — Uluni. E pini duhanin? Jo? Shumë mirë që nuk e pini. Po ta pinit, do të detyroheshit të mbanit llullë, se këtu herë gjen e herë s'gjen fletë cigaresh, po kështu edhe paqeta. Ku je rritur?

Unë e kuptova përse më pyeti. U përgjegja duke e parë në sy:

— Në Tiranë, — i thashë, — asnjëherë nuk jam larguar nga Tirana. Kjo është hera e parë që largohem.

Të gjitha fjalët i theksoja.

— I jashtëm ke qenë, apo konviktor?

— I jashtëm.

Ai më pa përsëri me ngulm dhe përsëri m'u duk se me këtë njeri do t'i kisha punët pisk.

— Do ta kesh pak zor në fillim, Sotir. Por vetëm në fillim, pastaj do ta shohësh edhe vetë si

do të ambientohesh me të gjitha. Kështu na ka ndodhur të gjithëve...

Unë nuk u përgjegja.

— A të pëlqen gjahu?

— Gjahu? Çka, më pëlqen, po nuk kam dalë ndonjëherë të gjuaj me çifte. Kur isha i vogël, dilja e gjuaja harabela me llastikë.

— Doemos nuk ke dalë. Ku të dilje? Po shah, a di të luash shah?

Pyetjet e tij vinin të papritura.

— Di, — i thashë.

— Vërtet di? Mrekullia vetë.

Ai u gëzua me të vërtetë. U gëzua si fëmijë, sikur kushedi ç'kishte zbuluar. Qeshte dhe, kur qeshte, vija re se sytë i njomeshin.

— Domethënë di të lozësh shah. Këtu jemi pesë arësimitarë gjithsej: dy vajza, dy djem dhe unë. Këta lozin vetëm domino. Poshtë, në qytet e lozin disa shahun, po jo mirë. Është vetëm një kapiten policie që e lot me teori. Ka studjuar jashtë dhe ka marrë i biri i botës tërë ato libra shahu. Një herë, kur patëm dalë për gjah, më foli tërë ditën për jetën e një shahisti. Alehin më duket e quanin...

Më zuri përkrahu dhe më nxori jashtë. Nisëm një bisedë të ngrohtë.

— Kam katër vjet që kam ardhur këtu. Edhe unë jam nga qyteti. Jam prej Elbasani. Gjatë këtyre katër vjetëve lashë mustaqe, mësova të pi duhan me llullë, bleva një çifte dhe zura të dal për gjah. Dëgjo këtu. Fshatarët e këtyre anëve të japin ujë me bisht të lugës. I kam njohur që nga koha e luftës. Po gjatë luftës e kisha më lehtë të merresha vesh. Tani nuk para kuptohemi. A e di pse? Sepse nuk dëgjojnë

t'i sjellin fëmijët në shkollë. «Kush do të na e ruajë bagëtinë?» «Kush do të na e korrë grurin?» «Kush do të na e lërojë arën?» Ja, të tilla arësye nxjerrin. Mjafton që t'u bëjë fëmija tri-katër klasë dhe pikë. E kemi pasur vështirë t'jua mbushim mendjen. Katër vjet me radhë kam bredhur fshat më fshat e shtëpi më shtëpi. E çfarë metodash nuk kam përdorur me ta. Edhe me të mirë i kam marrë, edhe jam zënë e jam sharë. Kështu që më njohin mirë. Vetëm sivjet mezi e plotësuam numrin e nxënësve... Ç'po mendon?

— Nuk mendoj asgjë.

— Më mirë puno shumë dhe mendo pak.

Drejtoi nxori llullën dhe e mbushi me duhan. Kishim qëndruar në oborrin e shkollës. Frynte erë e lehtë e mbushur me aromë lulesh. Vazhdoi të flasë:

— Parvjet kisha një mësuese nga Korça. Përherë rrinte e menduar. Një ditë i shkova në orën e mësimit dhe e gjeta fare të papregatitur. Një herë tjetër i kërkova ditarin dhe e pashë që nuk e kish-te bërë.

— Ku je, moj çupë, — i fola. — Ç'bën tërë ditën? Miza vret? Prandaj të kanë prurë këtu?

Ja dha të qarit dhe dy ditë më vonë u largua. Ja, kështu na e punoi. Përse veproi kështu ajo? Ta them unë përse veproi kështu: ngaqë nuk bënte gjë tjetër vetëm se vinte dorën në faqe dhe tërë ditën e bekuar ëndërronte. Kur shokët e shoqet e saj bridhnin ndër fshatra, ajo shtirej sikur që e sëmure. Dhe pastaj, fiu, ja mbathi drejt e në Korçë...

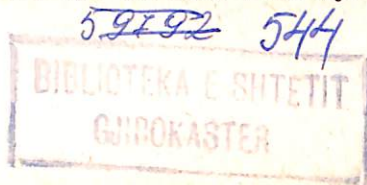
DITËT E PARA

Nuk do ta harroj natën e parë. Fjeta në një dhomë ngjitur me drejtorinë. Një tjetër, do të kishte fjetur para meje në atë dhomë, se aty ishte një krevat i drunjtë, ndërsa ngjitur në mur kishte mbetur një sobë e vogël llamarine, që kishte filluar të merrte një ngjyrë tulle ngaqë ishte ndryshkur. Në fund të këmbëve të krevatit, atje ku ai bashkohej me murin, ishin lënë shuk një palë çorape leshi. Afër derës që vendosur një tavolinë dhogë e pazdrugar. Hapa sirtarin dhe gjeta një copë bukë gur të fortë. «Shyqyr që nuk paska minj», thashë me vete. «Po edhe sikur të ketë, unë do të mbaj një mace». Në sirtar gjeta edhe një libër. Kopertina ishte grisur. Hapa faqen e parë dhe lexova: «Një hero i kohës sonë». Libri që përthyer në faqen 72. «Si duket nuk e ka lexuar të gjithë. Ndoshta është mërzhitur, ndoshta e ka lënë ta lexojë për më vonë, ose e ka harruar fare. Kush vallë do të ketë fjetur para meje këtu?»

Nuk ishte errur akoma. U afrova pranë të vetmes dritare. Dritarja nuk hapej. Një xham i që thyer. Që andej dukej një fushë e pjerrët, e lëruar, që mbaronte në një luginë. Buzë luginës qenë rritur har-

dhitë, thanat dhe lloje të tjera drurësh. Nëpër këtë luginë, mbushur me pemë, këndonin zogjtë. Tutje, në fund të luginës, fillonte pylli i madh dhe i errët. Dielli kishte perënduar. Ishte një buzëmbremje e qetë. Nga fusha e pluguar dhe nga pemët, megjithëse nuk frynte aspak erë, vinte një aromë e ëmbël. Nga pylli arrinin hera-herës deri në dhomë disa zëra të mprehtë shpendësh. «Mbase në mëngjez në këtë fushë do të zbresin thëllëzat e do të këndojnë», mendova dhe ndjeva një valë gëzimi. Thëllëzat nuk i kisha parë ndonjëherë, vetëm se kisha dëgjuar që këndojnë dhe janë të bukura.

Filloi të errësohej. Megjithatë, ende isha në gjendje t'i dalloja sendet që ndodheshin në dhomën time. Siç isha ulur në stolin që ndodhej poshtë dritares, e po rrotulloja nëpër duar një pjatë alumini, më shkuan sytë tek një pikturë që ishte varur përballë shtratit të drunjtë. Kjo pikturë, siç duket, që prerë nga një revistë dhe që ngjitur në mur me brumë, pa kujdes. Piktura paraqiste një fushë të mbuluar me borë. Nëpër fushë frynte erë e ftohtë, që e ngrinte lart si pluhur të bardhë borën. Të mbuluara nga kjo bardhësi e turbullt, qëndronin dy gra, të veshura trashë, me doreza të mëdha leshi dhe me kokore në kokë. Në duar mbanin enë dhe një fener. Drita e fenerit përhapej vetëm ndonjë gjysmë metër përreth. Më tej zotëronte një errësirë gri, që mezi e depërtonte vështrimi. Tej kësaj errësire, mbështjellë nga pluhuri i borës, qëndronte një traktor, apo një makinë. Dera e kabinës ishte gjysmë e hapur. Te dera kishte dalë një djalë me fener në dorë, të cilit era ja kishte çuar shallin anash. Ai dukej sikur po thërriste, apo mbante vesh një zë që e kërkonte.

Më kujtohet që e vështrova gjatë këtë pikturë dhe fillova të mendoj ç'tregonte ajo. Të dy gratë, thashë me vete, që mbajnë në dorë enët e ushqimit dhe fenerin, janë nisur prej disa orësh të gjejnë traktoristin, që ka dalë të pastrojë rrugën nga bora. Si duket, traktoristi do të ketë dëgjuar zërin që e thërriste dhe ka dalë në derën gjysmë të hapur, me fenerin në dorë dhe po thërret. Vajza që ka shtrënguar në dorë enën dhe qëndron në këmbë si të jetë qëlluar nga një gëzim i rrufeshëm, mendova se do të jetë e fejuara, ndërsa tjetra, që e ka ngritur lart fenerin dhe përpiqet të shohë nëpër errësirën ngjyrë gri, thashë se duhet të jetë e motra...

Duke menduar kështu, vura re që ishte bërë natë. Zgjata dorën dhe mora llambën që qe varur në mur. Hoqa poçin, e fshiva, se ishte bërë tërë pluhur, dhe ngrita fitilin. Po me çfarë ta ndizja? Nuk kisha marrë shkrepse me vete.

Dola jashtë. Zbrita në pazarin e vogël. Sheshi ndriçohej nga fenerët. Njëri prej tyre ishte varur në urën e drunjtë. Më pëlqeu shumë drita e fenerëve. Veçanërisht drita e atij feneri që reflektohej si një njollë e dridhshme nga përroi, sipër të cilit qe varur. Më pëlqente dhe një tjetër, që e kishin mbuluar pjesërisht gjethet e mëdha të një ahu. Këto dritëza të buta fenerësh, gurgullima e përroit, që shkonte mespërmes pazarit, ura e vogël e drunjtë në formë harku, ahet dhe rrapet shekullore që e rrethonin këtë qendër të vogël banimi, krijonin një peizazh të bukur. Sheshi i shtruar me kalldrëm ishte aq i bardhë, sikur të kishin hedhur në këta gurë me kurriz të rrumbullakët bidona të tërë me qumësht. Sheshi ku mblidheshin fshatarët, ishte boshatisur.

Në shtëpitë e vogla kishin filluar të ndizeshin kandilët. Dyqanet bashkë me zyrat qenë mbyllur. Nga kafeneja, që ndodhej në krah të majtë të urës, doli një djalë në moshën time dhe kaloi pranë meje. Kur më kishte kaluar, ai ktheu kokën. Dhe unë u ktheva. Qëndroi dhe më pyeti pa qenë i sigurtë:

— Mos ke ardhur arësimtar i ri?

— Po, — ju përgjegja.

— Patjetër që ti je Sotiri. Na foli drejtori për ty. Ke nevojë për gjë? Arësimtarëve të rinj gjithmonë u mungon ndonjë send në fillim. Mos të duhet llamba?

— Jo, llambën e kam, — i thashë duke qeshur.

— Më duhet një gjë tjetër. A mund ta gjesh?

— Shkrepsja? — tha ai.

— Shkrepsja, — i thashë unë. — Si të ra ndër mend?

— Kështu më ka ndodhur edhe mua në fillim, — më tha ai. — Hajde me mua. Në dyqanin e ushqimeve dhe në kafene këto ditë mungojnë shkrepsët. Kështu qëllon nganjëherë. Ne jemi mësuar tani dhe bashkë me miellin, makaronat, vajin... blejmë edhe shkrepsët. Shkrepsja lipset këtu aq sa dhe buka.

Ai qeshi. Fytyra e tij e hequr shprehte zgjuarësi. Kishte flokë të shkurtëra, të verdha dhe të ndara me vijë anash. Kishte veshur një xhakavento ngjyrë kafe dhe një palë këpucë me gomë të trashë.

— Si të quajnë? — e pyeta.

— Muharrem, — më tha. — Kam mbaruar vjet shkollën pedagogjike të Elbasanit. Ti vjen nga Tirana, apo jo?

— Po. Ku banon?

— Jemi rregulluar në një shtëpi që ka dy dhoma. Në njërën fle unë bashkë me një arësimtar tjetër, ndërsa në tjetrën fle drejtori. Vajzat banojnë në një shtëpi të veçuar. Ti do ta kesh vështirë të flesh në shkollë. Mos ke frikë?

— Frikë?! — e pyeta i çuditur. — E pse të kem frikë?

— Kot të pyeta. Në dimër do ta kesh pak vështirë. Nganjëherë ujqit vijnë buzë pyllit dhe ulërijnë. Ulërima e tyre e zgjatur ushton shumë qartë në dhomë. Ata nuk guxojnë të zbresin poshtë, po ulërima e tyre është e frikshme.

— Kush ka fjetur në atë dhomë?

— Drejtori.

— Drejtori?! — pyeta i çuditur, se m'u kujtua copa e bukës e tharë dhe romani «Një hero i kohës sonë».

— Drejtori banoi deri vjet. Mbante me vete një çifte. Ulërima e ujqve e bezdiste. Një herë, në mbrëmje, doli jashtë dhe qëlloi një ujk që kishte zbritur poshtë. Si duket e goditi, se të nesërmen u gjetën pika gjaku. Këtë ngjarje na e tregoi ne të tjerëve. Veçse, kur zunë të talleshin me drejtorin, që deshte të vriste ujkun me çifte. Ai u nxeh. Drejtori ynë është shumë gjaknxehtë, megjithëse është shpirtnjeriu. Kërkoj nga dega t'i jepnin një pushkë. U bë një farë rrëmuje derisa e mori pushkën. «Do të vras një ujk», tha dhe mbante vesh me orë të tëra në dritare që të zbriste ndonjë ujk. Por ujqit, si për inat, nuk guxonin të vinin. Atëhere shkoi ai drejt tyre. Eci ngadalë, me dorën në çark, duke ndjekur gjurmët e tyre. Në xhep kishte edhe një granatë

gjermane. Qëndroi pranë një ledhi. Vuri re gjurmë të freskëta. U shtri barkas dhe mbajti vesh. Pushkën e shtrëngoi në sup dhe gishtin nuk e hoqi nga çarku. Një copë herë më vonë u duk një ujë. Zbriti poshtë. Njëzet hapa larg qëndroi dhe ngriti kokën lart. Sa u bë gati të ikte, drejtori shtiu mbi të. Ujku u drodh dhe ra në gjunjë. Drejtori shtiu atëhere disa herë me radhë. Ujku ngordhi. Ai shkoi e mori dhe gjithë rrugën e tërhoqi zvarrë. E la pas derës së shkollës. Në mëngjez të gjithë e panë ujkun e vrrarë. Nxënësit u grumbulluan rreth tij dhe i prekën me gisht qimen. Një plumb e kishte marrë në kokë dhe dy në bark. Për herë të parë në jetën time pashë ujë nga afër. Të fuste lemerinë. Atë natë drejtori ishte i gëzuar.

Hymë në një dhomë të gjatë, me tavan të lartë. Kishte dy shtretër, një tavolinë, dy komodina dhe disa karrige, Muharremi ndezi dritën.

— Unë fle këtu, — më tha, — Bilali sot ka vajtur në fshat. Po deshe e kalojmë natën bashkë.

Pranova me kënaqësi.

*

* *

Dita e parë e mësimit do të mbetet si ditë e shënuar për mua. E mbaj mend shumë mirë atë mëngjez. U ngrita shumë heret, u lava me ujë të freskët në një legen dhe e hëngra me oreks vezën e skuqur me djathë që ma gatoi Muharremi. Ndjesha i çlodhur dhe plot energji. Më takoi të jepja

mësim në orën e dytë, në klasën e pestë. Kisha lexim letrar. Sipas programit, më ra të lexoja «Gavroshin», fragment nga romani «Të mjerët» i Viktor Hygosë. Shumica e nxënësve ishin djem. Mungonin pesë vetë.

Unë pyeta:

— Pse mungojnë këta?

U ngrit një djalë me flokë të qethura dhe me sy të kaltër. Ishte Rexhepi, që më kishte shoqëruar ditën e kaluar deri në shkollë. Ai më shikoi me dashuri dhe fytyra e rrumbullakët ju çel nga një buzëqeshje e pastër dhe e ngrohtë. Kaq çiltër dhe me gëzim dinë të buzëqeshin vetëm fëmijët. Sytë e kaltër të Rexhepit shkëlqenin. Më dukej sikur më thoshnin:

«Sa mirë, shoku mësuës, që të caktuan të japësh mësim në klasën tonë...»

I thashë:

— Hë, Rexhep, pse mungojnë?

— Nuk e dimë, shoku mësuës. Edhe dje munguan. Fshati i tyre bie matanë lumit. Sot mungon edhe memeci.

— Kush është memeci?

Si përgjigje u dëgjuan disa të qeshura. Dhe unë nuk e zgjata më tej.

Mësova se shumica e nxënësve që vinin të mësonin në shkollën tonë, banonin në fshatrat përreth. Fshatrat ishin malore. Më i afërti ishte gjysmë ore larg nga shkolla. Muajt e parë, kur nuk kishte filluar të binte borë, ata nuk e kishin të vështirë të niseshin që në mëngjez heret. Shiu nuk i trembte, sado që në klasë futeshin të lagur e të bërë qull. Visheshin me rrobe të vjetra, mbathnin opinga prej

lëkure lope, kurse çanta e qullur prej leckë u varej në krah. Shkolla u pëlqente shumë. Qenë të zgjuar. Dhe gjithnjë mundoheshin të ishin sa më të rregullt e të mos mungonin bile edhe gjatë dimrit, kur rrugët mbusheshin aq shumë me dëborë sa mezi kalohe-
shin. O, sa vështirë e kishin ata vocrrakë të bënin tërë atë rrugë, të veshur me fanellat prej leshi, me çantat hedhur në sup, në mëngjezet kur të priste cikma! Nuk do t'i harroj kurrë fytyrat e tyre. Fute-
shin në klasë dhe me duart që u ishin mavijosur e enjtur nga të ftohtët, nxirrnin fletoret e penat. Përherë më dhimbeshin tek i shikoja që nxirrnin avull ato gojë të vogla e të skuqura nga thëllimi. Nëpër cepat e xhaketave, nëpër këpucët, ata kishin fjolla bore. Si të të bënte zemra t'u thërrisje këtyre nxënësve edhe kur qëllonte që nuk i kishin bërë de-
tyrat, apo nuk qenë përgatitur? Tërë forcën time, tërë zotësinë, gjithë ç'dija nga pedagogjia, e harxho-
ja që ata të kuptonin mësimin sa të ishte e mundur më shumë në klasë.

Kujdesin më të madh, kujdesin e parë ja kush-
toja sobës. Kur shërbyesja për ndonjë arësyje nuk e ndizte, unë merrja drutë dhe e ndizja gjysmë ore para se të vinin nxënësit, që klasa të ishte e ngroh-
të. Kjo që po ju tregoj ka ndodhur vite më parë. Ju e përfytyroni vetë gjendjen e fshatrave në atë kohë. Kini para sysh se flas për fshatrat malore, ku dimri bën shumë i fortë. Po me sa dashuri më shihnin ata! Kur ngrija ndonjë nxënës dhe ai ma thoshte mësimin bukur, unë bëhesha me fletë. Asnjëherë më pas nuk kam ndjerë atë gëzim, si ato ditë kur hyja në klasë dhe, pasi dëgjoja «mirëmë-
ngjezin» e tyre karakteristik, ngrija ndonjërin dhe ai

e thoshte mësimin si bilbil. Unë u lidha aq shumë shpirtërisht me botën e vogël të këtyre nxënësve, sa gjithë kërkesat e tjera, tërë hallet e një mësuesi të ri të ardhur për herë të parë në këtë qytet të vogël, mbeteshin në errësirë.

Nuk do mend se kaloja një jetë të vështirë. Dhoma ku banoja, siç e thashë, nuk kishte asnjëfarë komoditeti. Pasi jepja mësimin, pasditeve mbyllesha në dhomë dhe ndizja sobën. Në fillim nuk më ra ndër mend të ndreqja xhamin që ishte thyer. Koha ishte e butë dhe nga fusha e punuar futej në dhomë ajri plot aromë.

Mëngjezeve zgjohesha heret, gati pagdhirë, zgjatja kokën në xhamin e thyer dhe, ndërsa dëgjoja thëllëzat që këndonin, humbisja vështrimin në luginën me pemë, deri tutje në pyll. Po, kur erdhi dimri dhe nëpërmjet xhamit të thyer era e ftohtë dhe e fortë fuste në dhomë së bashku me copat e borës dhe angullimën e ujqve, u përpoqa ta mbyllja. Kërkova një copë xham. Xhamin e gjeta, po në vend që ta zija atë copë që ishte thyer, e theva tërë xhamin, bile preva dhe dorën. Në dritare mbërtheva një copë karton dhe në të ngjita orarin e mësimëve. Ndizja sobën, aq sa bubullonte, ngrohja mbi të tenxheren me ujë dhe hidhja herë makaronat, herë fasulet e herë vija tiganin të skuqja vezë. Kisha blerë tigan, kusi, lugë të mëdha gjelle dhe pjata alumini. Bleva dhe një arkë ku lija ushqimet.

Ditët e para shkova në restorant, po shokët më këshilluan të mësohesha të gatujta vetë. Është një histori më vete edhe puna e gatimit. Duhet të them se kur isha nxënës, nuk kisha menduar kurrë se do të vinte një ditë kur do të mallëkoja veten që nuk

e kisha vënë re nënën si gatuante. S'e kisha marrë kurrë me mend sa gjë e vështirë kishte qenë të gatuarit! Në provën e parë makaronat m'u bënë si brumë, ndërsa vezën e dogja, po kështu dhe fasulet. Po nuk bëra fjalë, që të mos më tallnin shokët. Fillova t'i shoh ata si gatuanin. Kur hidheshin fasulet, vija re se më parë duhej të zienin pa t'u hidhej kripa, pastaj skuqej vaji me qepë dhe hidhej në të... Kështu mësova të gatuaja. Bile mësova të bëj dhe hallvë. Një herë në javë ne ftonim njëri-tjetrin për drekë a për darkë dhe secili gatuante një farë ëmbëlsire. Pas hallvës mësova të bëj një lloj ëmbëlsire me copa buke të skuqura. Kjo që një ëmbëlsirë origjinale, që nuk e njihnin kolegët e mi, prandaj e quajtëm ëmbëlsira «Sotir».

Orët më të bukura ishin ato kur jepja mësim. Po sa orë më takonte të rrija midis nxënësve? Katër, tri, pesë, nganjëherë nuk kisha mësim fare. Herë-herë lozja shah me drejtorin. Herë të tjera shkoja nëpër shtëpitë e nxënësve. Herë-herë mblidheshim katër veta dhe loznim domino. Që loja të kishte «stimul», loznim me arra. Më i fortë se të gjithë në domino ishte mësuesi i matematikës. Ai që më i madh se ne, nja tridhjetë vjeç. Pinte shpesh cigare. Cigaretën e mbante në cep të buzës dhe buzëqeshte me ironi. Një dhëmb i kishte rënë dhe fliste me hundë. Kushedi sa kohë me radhë kishte luajtur domino, derisa e kishte perfeksionuar lojën.

Muharremi nganjëherë shkruante vargje. Atë ne e kishim si poetin tonë. Qëllonte që vargjet m'i lexonte mua. Gjithmonë ai shkruante për dashurinë dhe në vargjet që përshkoheshin nga një notë naiviteti, ndjehej një trishtim i lehtë dhe kërkesa për

përgjegje nga një vajzë syzezë. Kjo vajzë ishte Katerina, mësuesja e biologjisë. Të gjithë ne e kishim kuptuar se ata dashuroheshin. Po dashuria e tyre i ngjante më tepër një miqësie të ngushtë. Sado që përpiqeshin të mos binin në sy, nuk arrinin ta fshihnin ndjenjën e tyre. Kur mblidheshim së bashku, vinim re se ata e shikonin njëri-tjetrin në mënyrë të tillë, si të kishin një kohë të gjatë pa u parë. Katerina nuk ishte dhe aq e bukur. Po megjithatë, ajo të tërhiqte menjëherë vëmendjen për natyrën e saj. Kishte një fytyrë shumë të bardhë, gërsheta të zeza, kurse sytë e saj të mëdhenj, të zinj dhe të tërhequr anash, në formë bishti, qenë përherë të menduar. Edhe zëri, edhe të qeshurit, edhe mënyra e saj e të ecurit, fshihnin një farë ndrojtjeje, apo një farë turbullimi.

Kur e pashë përherë të parë Katerinën, të them të drejtën, mendova se duhej të ishte e mërzitur me këtë jetë të vështirë, ose do të mërzitej më pas. Një herë e pyeta Muharremin nëse vargjet e tij ja kushtonte Katerinës. Ai u skuq dhe m'u duk sikur i erdhi keq. Vargjet ai asnjëherë nuk ja lexoi asaj.

Kështu i kaloja orët kur isha në shoqëri. Mbrëmjeve, kur mbyllesha vetëm në dhomë, ndërsa soba kërciste e llamba lëshonte dritën e saj të zbetë, shpesh qëndroja deri në mes të natës duke lexuar. Shokët e mi më të ngushtë në ato vite kanë qenë nxënësit dhe librat.

Dëshiroja që nxënësit e mi, që vinin prej fshatrave të largëta, të mbuluara nga bora, të ëndërronin që, kur të rriteshin, të bëheshin njerëz të ditur e të vlefshëm për veten e tyre dhe shoqërinë. Të kishin që në atë moshë një ideal, sado i turbullt dhe i largët të ishte ai.

Asgjë nuk më ka shqetësuar më tepër sesa fati i këtyre nxënësve. Trembesha kur mungonte ndonjëri, se mos kushedi prindërit nuk e linin më të vinte në shkollë. Shpesh më kishte qëlluar të shkoja sa në një shtëpi në një tjetër dhe t'u lutesha atyre ta linin djalin apo vajzën të vazhdonte mësimet. Kur e shihja që fjalët e mia nuk kishin efekt, më hipte gjaku në kokë dhe më vinte të grindesha me ta, po e përmbaja veten, sepse e dija që në një mënyrë të tillë nuk do t'ja arrija qëllimit. E vërteta është se unë arrita t'i mbaja të gjithë nxënësit e mi në shkollë.

NJOHJA

Nga fillimi i nëndorit ra bora e parë. Megjithëse për nxënësit e këtyre anëve bora nuk ishte ndonjë gjë e re, prapëseprapë ata i gëzoheshin ditës së parë të borës. Ishte ditë e shtunë. Ora e tretë e mësimit. Jashtë koha qe vrenjtur dhe zbutur. Nëpërmjet dritares u dukën flokët e bardha e të mëdha, që vallëzonin nëpër ajër. Një nxënës thirri:

— Borë! Po bie borë!

Menjëherë të gjithë kthyen kokën nga dritarja. Unë i lashë nxënësit të grumbulloheshin pranë dritares. Njëri prej tyre tha:

— Do të ngre gracka për të zënë mëllënja.

— Shiko, Petrit, se do të të bëj fytyrën përshesh me topa bore.

— Posi, more! Nuk e sheh...

— Unë do të bëj një slitë dhe do të rrëshqas nga bregu i «Poçes».

— Të thyesh kokën si yt vëlla.

— Hilmiut i rrëshqiti këmba. Nuk u rrëzua me slitë.

Oborri u mbush me nxënës. I lashë dhe unë të lirë nxënësit e mi. Ata dolën duke thirrur e duke

ngacmuar njëri-tjetrin. Në korridorin e errët dhe të ftohtë takova drejtorin.

— Si t'u mbush mendja? — e pyeta.

Ai nxori llullën, e mbushi me duhan dhe, ndërsa po e ndiste me çakmak, më tha:

— Le të lozin. Një ditë, dy, pesë... kështu lozin. Pastaj për katër muaj kjo borë ua ha shpirtin. E ndreqe dritaren?

— E kam mbyllur me karton. Nuk kam xham.

— Xham të jap unë. Shiko t'i vësh një mbrojtëse tubit të sobës që del jashtë, se era do të ta kthejë tërë tymin brenda. Sivjet do të bëjë dimër i fortë. Nuk e di a të mërzhisin ulërimat e ujqërve. Janë shumë të bezdisshëm.

Unë buzëqesha.

— Ka të ngjarë që të mungojnë nxënës. Do të të duhet të bredhësh fshatrave. Mbahesh dot?

— Mbahem që ç'ke me të.

— Sigurisht që mbahesh, se je djalë në moshë. Po me vajzat do ta kemi zor. Trëmbem për Katerinën. Sa është ora?

— Po shkon njëmbëdhjetë.

— Mirupafshim, Sotir!.. Thuaj pastrueses sonë të të bëjë ndonjë shall të trashë, si dinë këto këtej. Bëj edhe çorape edhe fanellë. Mirë do të qe të gjeje ndonjë palë çizme. Këtu, more vëlla, nuk ka nevojë për salltanet. Mjafton që të mos ftohesh.

— I kam dhënë ca lesh të më bëjë një shall dhe një palë çorape.

— Kam një palë çizme të vjetra, Sotir, nuk janë të grisura, po janë ca të vjetra. Mua më rrinë të vogla, si thua ti, t'ja jap Katerinës? Mos bëjë naze.

— Jo, ore! Nuk bën naze ajo. Është vajzë shumë e mirë.

— Ashtu them dhe unë, po djalli i merr vesh këto femrat. Do të bënim mirë t'u mblidhnim me kohë ca dru vajzave, që t'i kenë kopicë për zemrën e dimrit.

— Të ka rënë mirë ndër mend.

— Dëgjo, Sotir! Kam dashur të të them një fjalë para ca kohe. Nuk është asgjë, po ja që unë jam njeri me huqe. Dëshiroj me gjithë zemër të mos e prish me këto mësueset, se më ngjan se janë vajza të mira, po kam frikë se një ditë nuk do ta përmbaj dot veten. Vërtet që e kanë vështirë, por dhe veten nuk bën ta lëshojnë ashtu. Një ditë e pashë Katerinën kur po jepte mësim. Kishte vënë dorën në faqe, vështronte nga dritarja dhe zoti e di ku e kishte humbur fillin e mendimeve. Nxënësve u kishte dhënë detyrë klase, po ata kopjonin apo nuk kopjonin nga njëri-tjetri! Thashë një herë të hyja në klasë, po u përmbajta. Të bëj rixha, foli të mos rrijë ashtu, sikur i janë mbytur gjemitë. Më ndjell zemra tersllëk, kur e shoh që rri e hutuar.

Unë qesha.

— Sa është ora, the?

— Ka shkuar njëmbëdhjetë.

— Mirupafshim, Sotir! Sot do të dal për gjah me kapitenin. Po të vras lepur, do ta hamë bashkë, po të vras pëllumba të egjër, do t'jua jap vajzave të na i skuqin. Kam porositur ca raki të mirë. Sikur të gjenim dhe një gramafon, jetë, o jetë që do të bënim! Eheee...

Hyra në drejtori që të lija regjistrin. Në oborr nxënësit vazhdonin të thërrisnin të gëzuar. U afrova

te dritarja. Një grup nxënësish qenë afruar pranë Muharremi. Ai kishte mbledhur një grumbull bore dhe po i jipte format e njeriut. Afër tij ishte Katerina. Ajo kishte lidhur qafën me një shall ngjyrë tulle dhe kishte mbathur një palë këpucë ushtarake me qafa. Kush do t'ja kishte dhënë? Muharremi hoqi ca borë nga mezi e poshtë dhe formoi dy këmbë të trasha. Katerina diç i tha dhe ai zuri të qeshë me gëzim. Katerina u ul dhe, me një copë dërrasë, filloi të gërmonte në fund të këmbëve. Si duket desh të bënte putrat. Ajo vuri duart në mes dhe mënjanoi qafën. Në këtë çast fluturoi një top bore, që e goditi mu në kokë. Duket se shuku i borës që i fortë, se ajo vuri e trembur dorën në kokë. Muharremi e la njeriun prej bore dhe u ngrit me rrëmbim. I shpupurisi flokët dhe shikoi mos kishte ndonjë plagë. I foli. Ajo tundi kokën. Ai përsëri i foli dhe ajo tundi dorën, sikur deshte të thoshte që nuk kishte gjë.

— Kush qëlloi? — pyeti Muharremi.

Nxënësit e kishin lënë lojën. Asnjëri nuk u përgjegj. Muharremi pyeti për së dyti, po përsëri nuk u përgjegj kush. Unë e kisha parë Durimin kur qëlloi. «A do të tregojë vallë?» Po shikoja me kërshëri ç'qëndrim do të mbante ai. Qe zverdhur dhe vështronte i hutuar. Si duket, e ndjente veten shumë keq.

— Kush qëlloi? — pyeti për të tretën herë me inat Muharremi.

Nuk i ndaja sytë nga Durimi. Ndiqja me kujdes, nga dritarja, luftën shpirtërore që zhvillohej në botën e Durimit dhe prisja gati me padurim përfundimin e kësaj lufte. Durimi më në fund u afrua pranë

tyre me një hap të pasigurtë. Qëndroi pranë Katerinës, kafshoi buzën, pastaj e kapi për mënge dhe uli kokën.

— Ti?! Si guxove të qëlloje mësuesen?

Durimi nuk u përgjegj. Qe bërë flakë i kuq.

— Nuk ka gjë, — ndërhyri Katerina.

— Unë nuk desha... U mata të qëlloja Idrizin.

Katerina e përkëdheli në faqe. Ajo diç i tha Muharremit. Ai u ul dhe zuri të merrej me njeriun prej bore. I kishin bërë sytë, duart, i kishin vënë një kapuç. Katerina i çeli gojën dhe i futi një shkop. Pastaj ajo e zuri përdore Durimin dhe, duke i treguar njeriun prej bore, zuri të qeshte. Durimi vuri buzën në gaz. Megjithatë, ai përsëri ishte i tronditur.

U largova nga dritarja. Hyra në dhomë dhe mora në çantë ca të holla, se desha të blija lesh për fanellë. Dola në pazarin e fshatarëve. Pranë mullirit takova Feruzen, shërbyesen plakë. Mullixhiu thërriste.

— Si u bë puna, teze, a i mbarove ato? — i thirra me të madhe, se nga një anë bënte zhurmë mulliri, nga ana tjetër çirrej mullixhiu.

— Çorapet i kam mbaruar, pëllumb, po shallin jo. Do të të bëj një shall që...

— Desha të blej ca lesh për triko. A ka ardhur ajo gruaja që s'para dëgjon nga veshët?

— Ka ardhur, bir. Pse bërtet kështu? Mua, shyqyr, nuk më kanë lënë veshët.

Shkuam tek ajo gruaja që nuk para dëgjonte, dhe blemë gjysmë kile lesh. Kërkova nga Feruzja të më bënte një triko. Më tha se nuk i bënte të mira trikot, po njihte një familje, së cilës i shiste herë ndonjë vezë pule, herë ndonjë zogëz, apo ndonjë gjë tjetër... Trikon mund të ma bënte ose zonja

e shtëpisë, ose bija e saj, një vajzë e bukurë, naze-gare e madhe, që, siç ju kujtua asaj papritur, e pas-kësh pyetur një herë për mua kush isha dhe nga vija...

Praňova. Bora vazhdonte të binte. Nëpër rru-gën ku binin lule të mëdha e të bardha, nxitonte ndonjë fshatar me kafshën përpara, që kthehej me ngut për në fshat. Përroi që mbushur me ujë të turbullt dhe oshëtinte. Megjithëse ishte shpejt, që errur. Kisha ngritur jakën dhe duart i kisha rrasur në xhepat e thellë të palltos së madhe. Fenerët ndi-zeshin nga ora pesë pasdite. Kisha qejf të shikoja dritën e fenerëve nën dredhjen e flokëve të mëdha të borës. Në kafene dikush qeshi. Pastaj u dëgjua një e trokitur e thatë. Loznin domino.

Rrija jashtë dhe prisja të dilte plaka së bashku me atë vajzën. «Ç'u bë kjo e mallëkuar», thashë dhe kalova matanë urës. U mbështeta pas parma-këve të saj. Vazhdonte të binte borë. Po mirë që nuk frynte erë. Nuk më pritej të shkoja në dhomë dhe të gatujta vezët. Do të bëja edhe përshesh me tërhan e, po të kisha sa duhej miell, vaj dhe she-ger...

— Sotir! Sotir, more!

Më thërriste plaka. Nxitova ta takoj. Pranë saj pashë edhe një vajzë. Plaka më tha se kishte folur me të zonjën e shtëpisë, po ajo nuk mundte, pasi e ndjente veten pa qejf, kështu që trikon e mori përsipër të ma bënte e bija.

Vajza ishte me të vërtetë shumë e bukur. Në atë sfond gri në të errët, ajo, me flokët e mbledhur mbi veshë, me fytyrën e saj të imët, që ishte skuqur nga avulli i dhomës, me pallton e madhe hedhur krahëve dhe me ata sy ngjyrë deti, plot dritë, plot

gëzim, dukej e mrekullueshme. Jashtë bënte ftohtë dhe ajo, ngaqë kishte dalë nga dhoma veshur me trikon ngjyrë pjepri dhe me një palë nallane, zuri të dridhej. M'u kujtua se e kisha parë edhe një herë tjetër këtë vajzë, ditën e parë kur kisha ardhur këtu. Atëhere ajo qëndronte mbi një gur dhe godiste ritmikiisht me këmbë gurin ku qe ulur. Edhe atëhere kishte veshur një triko ngjyrë pjepri, vetëm se sytë e saj atë ditë më shikonin sikur më buzëqeshnin, ndërsa sot ata shkëlqenin vetvetiu, pa pyetur në ndodheshja unë përpara saj, apo jo.

«Do të jem zverdhur, — mendova me vete. — Dhe, kur zverdhem, dukem i shëmtuar. Sigurisht, kjo nuk e di që jemi parë një ditë bashkë. Përse të më mbajë mend?»

— Më fal që dola kështu, — më tha dhe më zgjati dorën. Unë ja shtrëngova dhe ndjeva se ajo ishte e ngrohtë dhe e butë. E la pak gjatë dorën dhe unë nuk desha ta lëshoja, po, kur e tërhoqi, u pendova që e kisha shtrënguar.

«Sigurisht, do të mendojë që jam i trashë», mendova dhe i thashë:

— Ju të më falni, se ju shqetësova.

— Oh! — tha ajo dhe tundi dorën sikur desh të thoshte: «Nuk e sheh, u bë qameti».

Ajo vuri buzën në gaz. Buzëqeshi me ironi. Kështu të paktën m'u duk mua.

— Desha të bëj një triko, — vazhdova, — po nuk di a del leshi. Unë nuk marr vesh nga këto punë. Bëni si të bëni, po ua lë në dorë. Vetëm do t'ju lutesha të ma mbaroni pak shpejt. Mos çani kokën të bëni gjë të bukur. Në qoftë se duhet më shumë lesh...

— Leshi del për një triko dhe për një palë doreza. Ke qejf të të bëj një palë doreza?

— Posi nuk ka qejf, moj çupë? Ka qejf që ç'ke me të. Lyeja me bojë të kuqe.

Ajo qeshi dhe përsëri e luajti dorën. Midis të qeshurit dhe të luajturit të dorës vura re një ndryshim: ndërsa të qeshurit shprehte kënaqësi për fjalët e Feruzes, të luajturit e dorës donte të thoshte: «Nuk e sheh ç'kalama që është?» Dhe vërtet duhej të dukesh kalam.

— Nuk më pëlqen ngjyra e kuqe. U shkon më tepër vajzave, — thashë unë.

— Në qoftë se dëshironi, mund të urdhëroni brenda, — më tha.

«Po unë ç'bëj? Rri këtu dhe grij sallatë dhe as kujtohem që ajo është veshur hollë e po pret gozhdë. Jam me të vërtetë i ngathët».

— Faleminderit, — u përgjegja. — Nxitoj të shkoj, se kam lënë të takohem me drejtorin.

Nuk i thashë të vërtetën. Atë çast ajo vuri buzën në gaz dhe tha:

— Si të dëshironi.

«Mos e kuptoi që e gënjeva? Përse më shikon kështu? Mbase do të bëja mirë të hyja».

— Shko më vonë te drejtori, — tha plaka.

— Nuk mundem, — ngula këmbë, pa e ditur pse veproja kështu.

Ajo se si ngriti sytë dhe më pa në kokë.

«Po më sheh flokët», thashë me vete.

Që kur isha në shkollë, dobësia ime më e madhe kishte qenë te këta të shkretë flokë. Shumë shpejt zunë të më bien. Ç'nuk kisha bërë që t'i shpëtoja. E kisha rruar kokën, e kisha lyer me limon aq sa më

kishte përvëluar, i kisha shkurtuar flokët, i kisha lënë të pakrehura, po prapëseprapë më binin që më binin. Mirë që m'u rralluan. Trembesha mos mbe-tesha tullac.

«Duhet t'i dukem qesharak», mendova dhe më erdhi mirë që e gënjeva pak më parë. Sikur po e zgjatja tepër bisedën.

— Faleminderit shumë, — i thashë. — Tani po iki.

— Pritni një çast, — tha ajo dhe shkoi me vrap në shtëpi.

Pas një copë here doli me vrap. Nga brenda u dëgjua zëri i një gruaje:

— Mos u vono, Desi, se do të ftohesh.

— Jo, mama, — u përgjegj ajo. — A ka mundësi ta hiqni pak pallton? — m'u drejtua dhe sytë e saj në ngjyrë të detit shkëlqyen me ngrohtësi. — Desha t'ju marr masën.

Unë hoqa pallton, hoqa dhe xhaketën, dhe ja dhashë plakës. Ajo mori metrin dhe më mati gjatësinë. Pastaj më mati mëngët, pastaj kraharorin. Unë mora frymë me tërë mushkëritë.

— Rrini i lirë, — më tha ajo. Unë u shfryva.

«Kushedi se si do të qeshi kur të futet brenda... E ka kraharorin sa një gjeldeti, po ke parë ti si u fry! Naaa...» do t'u thotë atyre të shtëpisë dhe ata do të shkrihen së qeshuri. E ndjeva se u skuqa.

— Më falni që ju bezdisa, — i thashë. — Erdha në një orë të papërshtatshme. Është për të qeshur, apo jo? Të marrësh masën jashtë në natyrë, në mes të borës.

— Ju të më falni, — tha ajo. — U zhveshët në të ftohtë.

Para se të më zgjatte dorën, Desi më pa një copë herë me ngulm, nga poshtë lart. Sytë sikur i genë zvogëluar dhe ngjyra e tyre m'u duk e papërcaktuar, si në gri, si në blu, mbuluar nga një shtresë e hollë perdeje e dridhshme. Dhe, megjithëse më shihte me një farë intimiteti, ata sy më ngjanë si dy copëza të vogla akulli, që qëndronin shumë larg meje. Ç'sy të çuditshëm! Të ftohtë e, megjithatë, të mbushur plot dritë.

Dorën ma zgjati me plogështi, pa e luajtur vështrimin, duke më parë si në fillim, nga poshtë lart. Sërish ndjeva dorën e saj të lëmuar e të butë të më shtrëngonte. Sërish ajo e la gjatë në pëllëmbën time dhe, megjithëse desha ta largoja, që të mos tregoja dobësi, përsëri unë nuk i lëviza gishtrinjtë, derisa ajo e tërhoqi dhe vuri buzën në gaz, në mënyrë të atillë, si të ishte siguruar për efektin që kishte bërë tek unë ky shtrëngim.

— Dorezat do t'i bëj pak më të mëdha se dora ime, — tha ajo dhe pa dorën e saj. Plaka që larguar. Tani nuk kishte kuptim të rrija më. Bëra të ikja, kur Desi më pyeti:

— Në ç'ngjyrë e do trikon?

— Nuk ka nevojë ta ngjyrosësh. Lëre siç është.

— Unë mendoj ta ngjyros në të zezë, se të shkon meqe je brun. Do ta punoj me grykë të mbyllur, dyshe. Të pëlqen?

— Mirë! — i thashë.

U nisa për në dhomën time. Ora kishte shkuar tre. Vazhdonte të binte borë. Kisha të ftohtë dhe më dhimbte pak koka. Hyra në dhomë dhe ndeza llambën. Kartoni që i kisha vënë dritares, ishte rrëzuar. Era fuste brenda flokët e borës. Flaka e llambës

dridhej. Kisha frikë se mos ma fikte era. E largova në qoshe. Në tavolinë dhe në tokë, pranë dritares, kishin rënë flokë bore. Mora fshesën dhe i fshiva. Në cep të dhomës, aty, në këmbët e krevatit, kisha lënë një kopicë drush të thata. Të tjerat i kisha përjashta. Sigurisht, ato kishin filluar të mbuloheshin nga bora. Nesër në mëngjes do të dukeshin si një kodër e vogël e bardhë. Duhej t'i merrja pjesë-pjesë, që t'i thaja në dhomë, se ashtu, të lagura nga bora, nuk do të ndizeshin. Futa drutë në sobë dhe ndeza shkrepjen. Pishë kisha mjaft. U futa edhe pishën. Të them të drejtën, sobën në fillim mezi e ndizja. Tani e kisha më lehtë. Mjaftonte që drutë të mos ishin të lagura. Soba u ndez, po era e futi tymin në dhomë. «Dreq o punë, duhet t'i vë tubit të sobës një bërryl, që ta mbroj nga era». Në qoshe gjeta një copë llamarinë. Dola jashtë. Kishte filluar të frynte një erë e fortë. Bora fluturonte si një re e bardhë, e përbërë nga miliarda grimca të kristalta. E lidha me tel copën e llamarinës tek tubi i sobës dhe u futa brenda. Hapa derën, hyra në dhomë dhe prita që soba të merrte flakë mirë. Nuk kishte më tym. «Ç'të gatuj?» Oreksi më kishte ikur, hodha vajin, e skuqa, mora një dorë e gjysmë tërhan, e hodha brenda, e përzieva me vajin dhe i shtova ujë të ftohtë duke vazhduar ta përziej, derisa zjeu. Pasi i futa kripën dhe bukën, që e pata bërë përsesh, fillova të ha ashtu siç e kisha në tigan. E shikon? Isha bërë kuzhinier i mrekullueshëm. Tërhani që bërë i shijshëm. «Të kujtohet si shkruan Hasan Zyko Kamberi për tërhanin?» thashë me vete. Po ç'e do që nuk kisha oreks. Mezi hëngra çerekun. Thashë një herë ta lë për darkë, por kur mendova se do

të bëhej si tutkall, dola jashtë dhe ja hodha qenit të shkollës. Harrova të them se në koliben e shkollës kishim një qen të madh.

— Hej, Balo, haje! Gjithë vaj e ke të shkretën. Do të të bëhet zverku si i demit. Paska qenë kismeti yt.

Në dhomë, mbi tavolinë dhe në dysheme, kishte mbetur borë. Mora fshesën dhe e fshiva. Nuk mund të bëja asnjë punë, po të mos e shihja dhomën të pastër. Po tani? Ç'më mbetej të bëja? Tani e kishte radhën ditari. Pasi lexova tekstin e mësimit, i hodha një sy fletores ku kisha shënuar emrat e nxënësve. Hapa komodinën dhe nxora «Xha Gorionë». Nuk e kisha mbaruar ende së lexuari. Sot kisha vendosur ta mbaroja me një frymë. Do të rri deri vonë. Por me të lexuar një kapitull, e lashë. Më vinte për gjumë. U shtriva. Nga dritarja era binte deri tek unë pluhurin e borës që më bezdiste shumë. U mbulova i tëri, megjithatë, gjumi nuk më zinte.

«A del leshi për një triko?» fola me zë dhe u ngrita nga shtrati. «Si dreqin e lashë këtë dritare kështu! Do të marr ndonjë plevit që të më vijë mendja vërdallë. Të rruat pastaj mësuesllëku. Të bukur mësuesllëk!» Mora një gazetë dhe e ngjita në dritare. «Nesër do të vendos xhamin. Sot nuk kam ku ta gjej». Për ta gjetur e kisha kollaj. Xhamin ma kishte premtuar të ma jepte drejtori. Po e justifikova kështu veten, se përtoja t'i hyja një punë të tillë. U ula sërish të lexoja. E shihja se nuk mund të përqëndrohesha.

«Doreza leshi në ngjyrë të kuqe... Përse e shikoi dorën ajo, kur më tha se do t'i bënte dorezat pak më të mëdha se dora e saj?.. Si u fryva ashtu,

kur po më maste krahërorin? Ama, dhe unë! Përse e vras kaq shumë mendjen? Ç'më lypset të di ç'përshlytje i kam lënë. Punë e madhe. Sikur do të kem të bëj me të...»

E mbylla librin dhe e futa në komodinë. U pa puna. Sot nuk do të mund të lexoja. Po ç'të bëja? Ora po shkonte pesë. Jashtë qe errur fare. Si mund ta kaloja tërë këtë natë të gjatë? Nuk më kishte ndodhur herë tjetër të trembesha kështu nga koha. Ndjehesha i vetmuar e i mërzhitur. Çdo natë do të rrija disa orë mbi libër duke lexuar, derisa ndjeja që më koteshin sytë. Kur shtrihesha, më mbërthente një gjumë i thellë dhe i rehatshëm.

«E ka fajin dritarja», thashë dhe, pasi veshja pallton, dola jashtë.

*

* *

Shokët ishin mbledhur në dhomën e drejtorit. Ajo ishte më e vogël se dhoma ku flinte Bilali me Muharremin. Ai sot na kishte ftuar të gjithëve për darkë. Vërtet që për të gatuar kishte thirrur Katerinën dhe Zenepen, po ama harxhet i kishte vënë vetë. Dhe çfarë harxhesh? Tri thëllëza dhe dy pëllumba të egër. Veç kësaj, vajzat kishin gatuar një lloj ëmbëlsire, që e quanin «brushtull». Zogjtë i kishin pjekur në tavë së bashku me patatet. Dhoma ishte e mbushur me erë gjellësh, me tym cigareje dhe vaj të skuqur. Nga avulli dritaret qenë veshur. Ata i kishin hequr xhaketat dhe kishin zberthyer këmbishët. Soba qe ngrohur aq shumë, sa qe skuqur.

Drejtori ishte ulur në gjunjë, kishte vënë një dërrasë përpara dhe po grinte duhan me një thikë të madhe e të vjetër. Bilali lozte domino me Muharremin.

— Shiko kush na erdhi! — thirri Zenepja. Ata kthyen kokën nga unë dhe ja plasën të qeshurit. Mbete i hutuar siç rrija në këmbë i mbuluar nga bora.

— Ku je, mor lepur? Ku i ke futur ashtu turinj të që je nxirë për ibret?

Pashë veten në pasqyrë dhe vura re se isha bërë me njolla bloze.

— Me atë drej tubi! — thashë dhe shkova të lahesha.

Shtuam darkën. Darka ishte shumë e shijshme. Vajzat i detyruam të pinin nga një gotë raki. Ne e kishim racionin më të madh. Po asnjëherë nuk na kishte lënë drejtori të pinim sa të deshnim. Erdhëm në qejf. Befas Bilali zuri të këndonte. Fytyra i qe skuqur dhe sytë pothuaj i qenë mbyllur. Zëri i dilte i çjerrë, por, meqë këndonte me shpirt, nuk ta vriste veshin.

— Sikur të kishim një gramafon! — tha Bilali pasi pushoi këngën. — Sa shumë më ka marrë malli të dëgjoj një këngë të bukur!

Edhe Bilali që dukej sikur nuk çante kokën, pushtohet nganjëherë nga melankolia. Ktheu kokën dhe i hodhi sytë nga Katerina, që e kishte përqëndruar vështrimin në një pikë.

— Oh, Katja, mos rri kështu e menduar! — tha përsëri ai dhe zuri të këndoje.

Po Katerina nuk po mendonte. Ajo kishte vënë dorën në faqe dhe po përtypte gështenja. Herë pas

here shikonte Muharremin. Edhe ai ja kthente sytë. Shikimet e tyre tregonin qartë se ata duheshin. Po ç't'i bësh që sytë e Katjes ishin vetëvetiu aq të menduar! Bile, edhe kur fliste, zëri i saj të kujtonte shushurimën e lehtë që bëjnë gjethet në vjeshtë para se të këputen nga pemët.

— Po të vete kësaj radhe në Berat, do të blej patjetër një gramafon, — tha drejtori.

— Të hollat i shtiem së bashku, — u hodh Muharremi.

— Sa mirë do të jetë! — tha Katerina dhe zëri i saj kumboi si shushurimë.

Vetëm Zenepja nuk shfaqti ndonjë mendim. Ajo fliste shumë pak. Zenepja që e shëndetshme, kishte zë metalik, këmbë e vithe të mbushura. Nxënësit e kishin frikë, megjithëse u bërtiste rrallë.

— Çfarë ke kështu? — më pyeti Bilali.

Pyetja e tij më gjeti në befasi. Po shikoja me vëmendje Zenepen dhe, të them të drejtën, ndjeja zili për të. Asnjëherë nuk e kisha parë të shqetësuar. Ishte vazhdimisht e qetë dhe ndoshta këtu e kishte burimin zotësia e saj për të zotëruar klasën. Atë nuk e ndiqte shqetësimi pas orëve të mësimit, se në klasë nuk linte asnjë boshllëk, asnjë të çarë, asgjë të mbetur në mes e të turbullt, asnjë hije që të futet në shpirt dhe nuk të lë të qetë. Po a ishte e mundur që ajo të dilte nga klasa gjithnjë me ndër-gjegjen plotësisht të pastër? A ishte e mundur që edhe në një rast të vetëm të mos kishte gabuar? Po edhe në qoftë se gabojmë për ndonjë gjë të vogël, a mos duhet të qahemi tërë ditën, të bëhemi rob i asaj që ka ndodhur, ta ndëshkojmë veten orë e çast duke menduar se kështu do të jemi më të nder-

shëm, apo të gëlltitim atë gabim «të vogël», duke qenë të bindur se të nesërmen nuk do ta përsërisim më? Kisha dëshirë ta pyesja për këtë Zenepen, dhe isha plotësisht i bindur se ajo do të më thoshte të vërtetën. Ja, këtu e ka burimin ajo qetësia e madhe që më mungon mua, dhe nuk dija nëse këtë do ta fitoja më vonë.

— Durimi, — thashë unë.

Ja ku e nxora më në fund shkakun e shqetësimit tim. Tërë ditën kam qenë i shqetësuar. Jam sje-llur vërdallë, kam shkuar në dhomë, kam ardhur tek shokët që të harrohem, po shqetësimi nuk më është ndarë. Durimi, Durimi... Erdhi tani çasti të tregojtë vërtetën dhe të gjykoj mbi të ashtu siç duhet. Nxënësi që më ka shqetësuar vazhdimisht ka qenë Durimi. Ishte një nxënës me kokë të madhe, i hutuar, që të shikonte drejt e në sy dhe nuk nxirrte zë nga goja. Çohej në mësim dhe rrinte në këmbë pa thënë as gjysmë fjale, si të ishte memec. Prandaj në klasë i kishin vënë nofkën «memec».

Po kur ulej në bankë, fytyra e tij e zbetë skuqej dalëngadalë dhe papritur zinte e qante. Ishte e pamundur ta qetësoje. Pas kësaj mungonte disa ditë në shkollë. Unë i pata shkuar në shtëpi, pata biseduar me prindërit gjer e gjatë, i pata qëndruar mbi kokë të studjonte, po ai nuk ndryshonte. Dhe ja më në fund dje nuk e përmbajta veten. Gjithnjë e kam urryer vrazhdësinë, bile prej saj kam pasur një farë ndrojtje, jam ruajtur të mos e shfaq, e kam përmbajtur veten me mundim, se, kur shfryj përpara nxënësve, provoj më pas në tërë qenjen time një dobësi të madhe, që më arrin deri në neveri ndaj vetes. Po dje dobësia sundoi mbi mua dhe unë e

shkarkova zemërimin mbi nxënësin tim. Edhe tani që e përmend, ndjej një përqethje në trup.

E ngrita Durimin në mësim dhe, si zakonisht, i thashë të përgjigjej. Pyetja ishte shumë e thjeshtë. Isha i sigurtë se duhej ta dinte. Tërë klasa që gati të përgjigjej, ndërsa Durimi më shikonte në sy dhe heshtte si guak. Nuk durova më, po ja kapa mjekrën dhe i fola me duf:

— Pse nuk flet? Folë të paktën një fjalë, vetëm një fjalë... Folë, more tutkun, memec... memec... Hape gojën, apo e ke vetëm për të ngrënë bukë...

Në çast fytyra ju rrudh e tëra nga turpi dhe nga fyerja dhe sytë ju zmadhuan dhe më panë me kaq pikëllim, saqë aty për aty u pendova. Po ishte tepër vonë. Ai mbuloi me pëllëmbë fytyrën, shkoi në bankë dhe ja shkrepiti të qarit me dënosa.

I shkova pranë, i vura dorën në kokë dhe i thashë të pushonte. U përpoqa ta ngushëlloj, po në të vërtetë unë desha të ngushëlloja veten dhe do të isha njeriu më i lumtur i botës, sikur ai të qetësohej dhe të më falte. Unë i flisja me të butë. Klasa kishte mbetur e heshtur, ndërsa ai vazhdonte të qante me të madhe si të deshte të hakmerrej në këtë mënyrë me mua.

Si mund ta harroja gabimin tim, si mund të shpëtoja prej tronditjes, dhembjes, fyerjes që i kisha shkaktuar nxënësit tim?

Pasi mbarova mësimin shkova në dhomë. Dhoma ishte akull. U shtriva në shtrat pa u zhveshur, në kurriz, dhe gjithnjë mendoja për Durimin. Diçka duhej të bëja, diçka, po çfarë?..

Të nesërmen hyra në klasë i vrarë shpirtërisht, po, për habinë time, pashë të rrinte në bankën e parë Durimi, i cili më shikonte me një farë sigurie.

M'u desh një forcë e madhe që ta shmangia shikimin dhe të përmbahesha që të mos shkoja te banka e tij e ta përqafoja. Sapo nisa mësimin dhe i drejtova një pyetje frontale klasës, «memeci» çoi më parë se të gjithë gishtin të përgjigjej. Tërë klasa e çuditur pa drejt tij. E ngrita. Ai u përgjegj fare mirë deri në një vend. Mua më rrihte zemra fort dhe ndjeja se klasa qe pushtuar nga ankthi. A do të dinte «memeci» të përgjigjej? Më dukej sikur nga kjo përgjegje varej fati im. Ai u mendua ca, po mendimi i tij ngjante më shumë me mundim sesa me mendim dhe u bë gati të vazhdonte, po unë, nga frika se mos gabonte i thashë të ulej, duke e lavdëruar për përgjegjen. Po ai nuk u ul. Sikur të mos më kishte dëgjuar çfarë i thashë, vazhdoi aty ku e kishte lënë dhe e tha shkëlqyeshëm tërë mësimin. Nuk di ta tregoj ç'përshtypje të thellë la kjo gjë në klasë, sepse ishte kaq e papritur dhe e gëzueshme, sa klasa, e pushtuar nga emocioni dhe entuziazmi, shpërtheu në duartrokitje, si të ishte duke parë një shfaqje artistike. Nuk bëra asnjë përpjekje ta qetësoja klasën, po përfitova nga rasti të ktheja kokën menjëherë dhe të fshija sytë e përlotur nga mallëngjimi.

Vetëm më vonë zbulova se Durimi ishte një tip kaq i mbyllur, sa dhe zgjuarësia e tij mbytej nga ndrojtja e madhe. Ato çaste hutimesh, tronditja e madhe që ndjente kur ulej në bankë, shpërthimet e vajit në mënyrë të papritur, të gjitha tregonin se nuk ishte i qetë, se luftonte me veten dhe kjo e lodhte, e mundonte shumë. Por erdhi një çast kur forcat e tij fituan mbi ndrojtjen shpirtërore. Tamam ky «memeci» i dikurshëm u bë nxënësi më i mirë i klasës.

S Ë M U N D J A

Gjithë natën ra borë. Nga mëngjezi pushoi disa orë, por nga dreka ja dha sërish me të madhe. U çova. Meqenëse dritaren e kisha zënë me xhaketë, në dhomë ishte errësirë. Hoqa xhaketën. Gazeta ishte grisur dhe supet e setrës ishin lagur nga bora. Ndeza sobën, e vura xhaketën në karrige, pranë zjarrit, që të avullonte dhe dola jashtë të lahesha. Kapica e druve që mbuluar nga bora. U futa në kasolle për të marrë lopatën. Me të ndjerë këmbët e mia, Balua zuri të angullijë. Ishte strukur në qoshe dhe po dridhej. Zuri të lehte me gëzim. Tundte bishtin, më afronte fytyrën, gërmonte me këmbë tokën. E zgjidha nga zinxhiri. M'i hodhi këmbët në bark, nxori gjuhën dhe filloi të më lëpijë gishtrinjtë. Balua e kishte gjoksin të bardhë, të gjerë dhe kurrizin të zishtë. Nga shtati vinte i lartë sa një ujë. Fillova ta përgëzoj. I lëmova kurrizin që i që mbuluar nga bryma. E kapa për qafe dhe e putha në ballë, ku kishte një shenjë të bardhë.

— Paskë ngrirë, more i gjorë! E shikon se ç'shok ke? Vetë u rregullua në dhomë, u shtri në krevat, kurse ty të la në kasolle. Prandaj angullije mbrëmë me aq pikëllim? Hajt, se sot do të të rregulloj.

Mora lopatën dhe vajta e pastrova borën nga stiva e druve. Balua sillej rreth meje i gëzuar. Mora një krah dru dhe e futa brenda. Dola jashtë dhe mora një krah tjetër... Drutë i vura poshtë sobës që të thaheshin. Pas meje vinte Balua. Kur i rregullova drutë në sërë, Balua qëndroi në bisht, në prak të derës, me gjoksin e madh, të bardhë, të nxjerrë përpara dhe me kokën të ngritur lart.

— Po tani, si t'ja bëjmë, Balo? A e di ç'bëjmë? I marrim drutë që na mbetën jashtë dhe i fusim në kasollen tënde? Si thua ti? Mirë? Ç'më sheh kështu? Mos u bëj kaq mendjemadh! Hajde!

Qërova me lopatë rrugën nga kapica e druve deri në kasolle, mora karrocën e dorës, po vura re se karroca e kishte të lirë boshtin. Rrota bënte xhoko dhe boshti nganjëherë dilte nga vendi. «Hajt ta rregullojmë», thashë. Hyra në dhomë, tërhoqa arkën nga fundi i krevatit dhe nxora prej andej një sqepar dhe një qese me gozhdë. Karrocën e kisha mbështetur pas murit të kasolles. I hyra punës. Pasi godita disa herë gishtin, e rregullova. Gjysmën e druve e futa në kasolle. Megjithëse bënte ftohtë, fillova të djersitesha. Ndjehesha plot freski. E lashë karrocën anës së kasolles dhe fshiva ballin. Në luginën plot hardhi dhe lajthi, që kishin mbetur pa gjethe, mëllënjat këndonin me zërin e tyre të mprehtë. Nga ferrat doli një lepur i madh, ngriti veshët dhe u turr me vrap nëpër fushë. Balua çoi kokën dhe u sul duke lehur. Lepuri bridhte duke u hedhur me hope të mëdha. «Do ta zërë», thashë. Balua sa vinte dhe po i afrohej më shumë. Gati po e zinte. Lepuri bëri një kërcim të dëshpëruar, hodhi një kanal, pas tij u hodh edhe Balua. Lepuri kaloi një hendek tje-

tër dhe humbi pas një gardhi. Balua u suall një copë herë përtej gardhit, pastaj zuri të lehë me zërin e tij të trashë e të thellë. U zemërua që nuk e kapi. «Duhet të pregatis mëngjezin», thashë dhe hyra brenda. Kur po fërgoja dy vezë dhe një copë djathë, erdhi Balua. Mora një copë të madhe buke dhe ja hodha. Ai e mori dhe u largua në qoshe. Fillova të ha me oreks. Preva disa thela buke dhe i vura në sobë që të thekeshin. Balua e hëngri bukën dhe erdhi më ra me kokë këmbës.

— Nuk u ngope, ë? Prandaj brodhe pas lepurit? Të paska grirë, more i shkretë. Na, merre!

Balua hungëroi gjithë qejf. Tiganin e fshiva me tulin e bukës, por nuk u ngopa. Nxora nga komodina një qyp të vogël, ku kisha futur pekmez, dhe i leva copat e bukës. Pekmezi kishte ngrirë dhe qe bërë copa-copa të vogla. Pasi hëngra dhe tri thela bukë, u nisa drejt e te drejtori.

— Balo, futu brenda. Tani do të kthehem. Të rregulloj një herë xhamin, pastaj do ta ndreq edhe shtratin tënd. Dëgjon, apo jo? Futu!

Po Balua nuk dëgjonte. I pëlqente të sillej rreth shkollës dhe të dëgjonte këngën e kumbueshme të mëllënjave. Dhe, ku ta dish, mund të dilte përsëri lepurit. Ama, sikur të dilte dhe një herë, aha, nuk do t'i shpëtonte. Si e turpëroi ashtu ai drejt lepurit! E kapa për veshi dhe e futa në kasolle.

— Hajt, mos u zemëro, se do të kthehem shpejt.

Frynte një erë që ta shponte fytyrën si me mijëra gjilpëra. Kur zbrita poshtë, u kujtova se duhej të takoja Feruzen. Ajo do të më çonte tek Desi. E kërkova një copë herë në dyqanin e ushqimeve,

në atë të veshmbathjes e të zarzavateve, por nuk e gjeta. I vajta dhe në shtëpi. Banonte e vetmuar në një kthinë. Nuk ishte. U nisa drejt e për në shtëpinë e Desit. Te bufeja e vogël pashë Katerinën së bashku me Muharremin. Katerina më kishte kthyer kurrizin. Shikoja vetëm fytyrën me tipare të rregullta të Muharremit. Po qeshte. «Është i lumtur», mendova.

Trokita në derën e Desit. Brenda po qeshnin dy gra. Njëra m'u duk si shërbyesja e shkollës. Nuk m'u përgjegj njeri. Trokita sërish. Një zë pyeti:

— Kush është?

E njoha. Ishte e ëma e Desit. Ajo fliste me zë të ngjirur. E kisha dëgjuar atë ditë që Desi më kishte marrë masën jashtë, kur e kishte porositur të mos rrinte shumë në rrugë.

— Jam një shok.

Përpara më doli një grua rreth të dyzetave. Vin-te e mbushur nga shtati, topolake dhe kishte një fytyrë të rrumbullakët, gati pa rrudha. Në dorë mban-te një fener.

— Kërkoj Desin, a është aty, ju lutem?

— Ka ikur, — m'u përgjegj, — ç'e deshët? Kishit gjë punë me të?

— Kisha një porosi të vogël. Unë i kam dhënë ca lesh...

— Urdhëroni brenda, — më tha dhe më hapi rrugën. Unë ngurrova ca, po ajo shtoi:

— Urdhëroni, ju lutem. Parmbrëmë i fola vajzës që të la jashtë. Ç'është kjo kështu, të zhvishesh në mes të të ftohtit.

— Desi nuk ka asnjë faj. Ajo më ftoi të hyja brenda, po unë ngutesha, se kisha ca punë.

Hymë në një korridor të ngushtë dhe të errët. Në dhomë gjeta një burrë që e kisha parë disa herë tek pinte kafe në kafenenë e vogël. Vinte mjaft i gjatë, me fytyrë të dobët dhe me ca sy si të mongolëve. Sytë i lotonin. Ai ishte ulur në divan këmbëkryq dhe po priste me brisk rroje ca tabakë letre të bardhë. Në një stol të vogël, pranë sobës, rrinte shërbyesja. Asaj i binte në fytyrë hija e llambës.

— Erdhe, pëllumb? — tha plaka.

Burri me fytyrë të dobët la tabakët dhe më zgjati dorën.

— Sa mirë bëtë që erdhët! U mërzita duke ndenjtur vetëm.

Ai tundi kokën në mënyrë komike. E shoqja më afroi një karrige.

— Mësues je? Kuptohen menjëherë ata që vijnë nga qyteti, kanë një çehre tjetër.

— Çfarë çehreje? — e pyeta unë.

— Më fisnike, — tha ai. — Ambienti vë vulën edhe në fytyrën e njeriut. Ja, shikona ne që banojmë prej disa vjetësh këtu. Nuk dukemi si tuafë?

Ai tundi përsëri kokën në mënyrë komike, kurse e shoqja buzëqeshi me përkëdhelje, si vajzë e llas-tuar.

— E si mos bëhemi tuafë? Ja, ora s'ka vajtur pesë dhe shiko u bë natë. Ku të vesh? Ku të mbytesh? Të mbyllesh në shtëpi që në këtë orë, të zihet fryma, të shkosh në kafene, mërzitesh më keq. Do të të ulet ndonjë në tavolinë dhe do të të thotë: «Po nuk mbajti edhe këtë vit pranvera, na e mbylli derën. Do të na digjen lulet e pemëve nga të ftohët»... Kurse ti ke nevojë të shkëmbesh ndonjë fjalë me një njeri që nuk i ka thonjtë të nxirë nga plehu,

me një njeri të zgjuar, që nuk është marrë tërë jetën me bajgat e lopëve, po ka parë dhe gjëra të tjera të bukura në jetë. Bëre mirë që erdhe.

I vuri duart mbi gjunjë. Duart e tij m'u dukën cuditërisht të thata e të gjata. Më zgjati kutinë e duhanit, po e shoqja u ngrit me ngut, mori nga një komo paqetën e cigareve «Diamant» dhe ma afroi.

— Nuk e pi, — i thashë.

— Do ta mësosh, — vazhdoi i zoti i shtëpisë.
— Kur nuk ke kinema, radio, një klub për të qenë, nuk të mbetet tjetër veçse të ulesh në një qoshe të minderit e ta tymosësh. Pastaj ghë-ghë të zë kolla. Na mbyte me këtë kollë, të çirret gruaja. Kurse ty të vjen të pështysh farmak. Si të quajnë?

— Sotir Folli.

— Nga cili qytet ke ardhur, more bir? — pyeti e shoqja.

— Nga Tirana.

— Nga Tirana! — sytë e saj shkëlqyen. — Ku të paskan degdisur kështu, bir i nënës!

— E kërkova vetë.

— Vetë!..

Burri me fytyrë të dobët fshiu sytë dhe tundi kokën. Një copë herë u bë heshtje. Gruaja vuri xhezvenë dhe përgatiti kafënë. Në minder kishin shtruar një qilim të trashë. Edhe në dysheme kishin shtruar qilim. Në mes të dhomës qe vënë një mangall prej tunxhi, me ca doreza të bukura e me ca ornamente anash. Në mur, mbi minderin, ishte varur një fotografi e vënë në kornizë. Kishin dalë një burrë me kapele republikë në kokë, veshur me një kostum të zi, dhe një grua veshur me një kostum të çelur. Burri kishte dalë serioz, kurse gruaja kishte

qeshur pak me melankoli. Ishin të zotët e shtëpisë. Fotografia duhej të qe bërë ndonja pesëmbëdhjetë vjet më parë. Përballë kësaj fotografie qe varur një fotografi tjetër. Aty kishte dalë Desi, hipur në një biçikletë, me një beretë në kokë. Soba bubullonte. Vinte era gjellë.

— Desi iku sot, — më tha papritur gruaja.

— Ku iku? — pyeta unë.

— Shkoi në Tiranë, te e motra.

U bë sërish heshtje.

— Ke marrë ndonjë letër nga shtëpia? — pyeti burri me fytyrë të dobët.

— Kam marrë.

— Ç'thonë? Ç'shkruajnë për Tiranën. Sigurisht, atje bie shi tani, kurse këtu na mbërtheu bora brennda. A e di kur pushon këtu bora, po të qëllojë dimri i fortë? Në mars. Hë, ç'shkruajnë?

— Janë mirë, pyesin për shëndetin tim, pyesin kur do të shkoj me leje... Gjëra të tilla...

— Të shkretët prindër!

Unë nuk e kuptova përse foli kështu. Më pyeti:

— Të ka marrë malli?

— Epo...

— Sigurisht, sigurisht... Si të mos të të marrë malli. Na merr ne, jo ty. Ja, Desi nuk rri dot pa shkuar të paktën dy herë në vit. Po kur kthehet, mërzhitet më shumë.

— Ishalla nuk rri shumë, — tha gruaja.

— Shumë! E sa do të rrijë? Para Vitit të ri do të kthehet. Meqë ra fjala, ku ke ndër mend ta kalosh Vitin e ri?

— Këtu, — i thashë.

Pas një copë here dola jashtë. Ishte errur. Ko-

ha qe zbutur. Shumë poshtë zvarriteshin re të rën-
da. Fenerët e varur nëpër degë lëkundeshin e lë-
shonin një dritë të zbetë. Sheshi i shtruar me kall-
drëm ishte i shkretë. Dyqanet qenë mbyllur. Ndihej
zhurma monotone e mullirit. Pastaj u dëgjuan ca
sharje. Thërriste mullixhiu.

*

* * *

Një ditë, pasi kisha lexuar romanin «Ana Ka-
renina» të Tolstoit, zbrita poshtë në qytet. Ora qe
nja katër. Binte një shi i imët e i dendur. Frynte
pakëz erë. Në qytet kishte rënë një mjegull e lagur,
ngjyrë gri. Fenerët e qullur tundeshin e herë pas
here drita e tyre e zbetë mbulohej nga degët. Ishte
e shtunë. Si zakonisht, njerëz kishte vetëm në kafe-
ne. Sheshi i këtij qyteti, që i ngjiste më tepër fsha-
tit, nuk bëhej kurrë me baltë. Udha ishte e shtruar
me kalldrëm dhe gurët e bardhë, me kurriz të rrum-
bullakët, të qullur nga shiu, shkëlqenin. Nëpër dri-
tare të vogla të shtëpive të ulëta ndrisnin llambat.
Nga grykat e sobave dilnin fjolla tymi. Ndjehesha
i lodhur e i mërzhitur. Dje, në orën e gjuhës, e ngrita
Rexhepin dhe e gjeta të papregatitur.

— Pse nuk e ke mësuar vjershën e Çajupit?
— e pyeta.

Ai qëndronte i zverdhur dhe nuk përgjigjej.

— Përgjigju! — i thashë.

Po ai nuk fliste. Heshtja e tij m'i ngacmoi ner-
vat. Nuk e përmbajta dot veten dhe i thirra:

— Keq, shumë keq, nuk ka ku të vejë më keq!

A nuk ju porosita ta mësonit përmendsh? Pse nuk e ke mësuar, Rexhep?

Ai përsëri nuk foli. Dy nxënës filluan t'i ngërdhesheshin njëri-tjetrit andej nga fundi. I pashë dhe atë çast nuk u përmbajta:

— Të dy ju atje dilni jashtë! Kurse ti, Rexhep, ulu në vend. Dysh!

Ai u ul dhe gjatë gjithë kohës qëndroi i menduar. I tërhoqa nja dy herë vërejtjen. Kur ngriti kokën, vura re se vështrimin e kishte shumë të menduar. Mësimin e shpjegova pa qejf. Nuk duroja as lëvizjen më të vogël. Kur nxënësit po largoheshin për në shtëpi, Rexhepi qëndroi në fund dhe më erdhi pranë:

— Shoku mësues, më besoni... Vjershën nuk e mësova se më dhimbte syri.

Kaq më tha dhe iku me vrap. «Gënjeu», thashë me vete dhe më erdhi shumë keq. «Ç'kuptim kanë mësimet që jepen në shkollë po që se nxënësit, para së gjithash, nuk i edukojmë që të jenë të ndershëm? S'ka gjë më të keqe se gënjeshtër».

«A thua më gënjeu?», mendoja tek ecja nëpër shi. Ai ishte nxënës shumë i zgjuar dhe tek ai kisha shumë shpresa. Po ja që më gënjeu. Dhe përse? Që të mos e humbiste besimin e mirë tek unë. »Po nxënësit e tjerë si do të jenë vallë? Nuk paskam njohur asgjë deri më sot. Kot qenkam mburrur. E përse jam munduar? A do të sillesha kështu unë me mësuesin tim? Kurrë! Si do të guxoja ta bëja një gjë të tillë? Kurse Rexhepi guxoi. Domethënë unë qenkam gënjyer deri tani...» Ecja ngadalë me kokën të varur, i mërzitur dhe nuk vija re shiun që më lagte. Matanë urës prej druri pashë nënën e Desit që po

bisedonte me një grua. «Na dil ndonjëherë», m'u kujtuan fjalët e burrit me sy të përlotur dhe thashë të shkoja. Përfytyrova dhomën e ngrohtë, shtruar me qilima, me fotografinë e Desit varur në një anë të murit dhe, në anën tjetër të murit, fotografinë e çiftit të lumtur, futur në kornizë, divanin e butë, kusinë që valonte mbi sobë, dhe m'u duk sikur ndjeva të puthurën e lagur të Sanijes në të dy faqet e mia. Nuk shkova. Hyra në kafenenë me tavan të ulët, mbushur gjithë tym duhani. Sapo desha të ulesha, nga pas dikush më ra në sup. Ishte Bilali.

— Ç'bën këtu, more filozof? E paske humbur fare. Vjen të shkojmë nga bufeja?

— Jo, — i thashë.

— Hajde, të them. Po nuk erdhe, do të të tër-heq zvarrë.

— Përse je kaq i gëzuar?

— Ja përse, — më tha dhe më dha një telegram. Në telegram shkruhej: «Pas dy ditësh më prit. Zana».

— Kush është Zana?

— Gruaja ime.

— Pse, i martuar je ti?

— I martuar që ç'ke me të. Në fillim nuk dëgjonte të vinte, po ja që ju mbush mendja. Unë isha i sigurtë se do të vinte. Ma ndillte zemra. Hajde, Sotir, mos ma prish.

Në ëmbëltoaren e vogël zumë një qoshe. Bilali qeshte papushim. Ishte shumë i gëzuar.

— A e di, Sotir? Nuk e merr me mend se ç'ndjen në ato çaste. Ti hap telegramin, kurse zemra të rreh fort dhe duart të dridhen. E sheh që ta ka dërguar ajo. Po ç'shkruan? Nis e lexon: «Pas dy ditësh vij...»

Atë çast ti bëhesh njeriu më i lumtur i botës. Orët e lira tani do të jenë orë çlodhjeje dhe kënaqësie. Shikoje fotografinë e saj.

Kishte dalë ulur në një stol, veshur me një pallto të madhe me jakën të ngritur. Pranë saj ishte një plep pa gjethe. Qeshte.

— Ajo punon në PTT, si telegrafiste. Nuk do mend që në Lushnje është më mirë, por këtu do të jemi bashkë. Dhe, duke qenë bashkë, ne do t'i kemi të gjitha të mirat. Ndonjëherë do të të marr për drekë dhe do të shohësh ç'gjellë gatuan Zana! Gjellë, që të lëpish gishtrinjtë...

Për herë të parë nuk ja pushë cigaren në cep të buzës. Fytyra e tij që shprehte ironi, tani ishte e çiltër dhe e kthjellët. Më bëri shumë përshtypje kur mendova që Bilali asnjëherë nuk qe ankuar për të shoqen.

Ditën që erdhi Zana, ne u mblodhëm të gjithë në dhomën e Bilalit. Drejtori e mbajti fjalën: e bleu gramafonin. Vajzat e kishin rregulluar dhomën si për ditë feste. Se ku kishin gjetur ca perde të shkur-tëra e të holla që i varën në dritare. Po rrinim në heshtje dhe po prisnim të vinte Bilali. Kishim kur-disur gramafonin dhe dëgjonim secili për qejf të vet. Pllakat i ndërronte Zenepja. Ora ishte gjashtë, kur u hap dera dhe së bashku me erën e ftohtë, hynë ata, Bilali me Zanën. I pari ai, me një valixhe në dorë, me fytyrën e skuqur nga thëllimi e nga gëzimi, pas tij Zana, me një boçe në dorë, me një pallto blu saks, me jakën prej peliçeje të bardhë.

— Ja dhe Zana, — buzëqeshi Bilali. Vajzat i morën nga dora Zanës boçen dhe e vunë në një qo-she të dhomës.

Zana buzëqeshi.

— Dëgjoni, Zanë, po bëjmë muaj që s'kemi dëgjur muzikë, por ja, sa vure ti këmbën, edhe muzika kumboi. Këta janë kolegët e mi. Po të presin me këngë.

Zana buzëqeshi përsëri me dashmirësi. Kur qeshte, kishte zakon ta mënjanonte pak kokën nga pas. Dy dhëmbët e saj të parë qenë pak të hapur. Sytë ngjyrë gri i kishte pak të vëngër. Megjithatë, ishte simpatike. Hoqi pallton e u ul pranë vajzave.

— Shpëtove, — ju drejtua Bilali Muharremit. Ai e pa i çuditur dhe e pyeti me naivitet:

— Përse shpëtova?

— Shpëtove. Zana zemërohet kur loz unë domino. Si thua, Zanë?

— Nuk do të të le, — tha ajo dhe qeshi.

— E shikoni ç'grua kam unë? Nuk të lë, thotë, pastaj harron dhe më lejon.

— Kush harron? — pyeti me të qeshur Zana.

Pashë drejtorin. Qeshte. A thua lumturia e madhe e Bilalit nuk i kujtonte dashurinë e tij të vdekur? E pashë sërish me vëmendje fytyrën e tij dhe vura re se, kur qeshte, nëpër tiparet e tij të gdhendura rrëshqiste një gëzim i vërtetë. Ndërsa me mua ndodhte ndryshe. Ndjenjën time jam i sigurtë që nuk e provonte as Muharremi as Katerina, as Zenepja: vetëm unë, tek shikoja Bilalin që i shkëlqenin sytë, dhe Zanën, gruan e tij të mirë, që qeshte e ndërsa qeshte dhëmbët e saj të parë, pak të hapur, duke-shin si gurët e vegjël të zallit, e kisha zili Bilalin. Unë nuk gënjej: e kisha zili Bilalin. Dhe për herë të parë në jetën time medova se nuk ka lumturi më

të madhe sesa kur ke në krah një grua si Zana. Ku ta dija unë se do të vinte një kohë kur do të ndjeja aq dhembje në përpjekjen e parë për të pasur në krah shoqen e jetës!

*

* *

Ne qëndruam para se të arrinim në majë të kodrës. Kodra vinte e përpjetë dhe qe mbuluar e tëra me dëllinja e me mare. Frynte erë. Një erë e akullt, që të godiste si me kamzhik. Moti qe i kthjellët, po bënte shumë ftohtë. Bora kishte ngrirë. Nga disa gurë vareshin shufra akulli.

— Më mirë të binte borë, — i thashë Katerinës.

Ajo nuk foli. E kishte mbështjellë kokën me shall lesi dhe kishte mbathur një palë çizme. Çizmet ja kishte dhënë drejtori.

— Po të binte borë, nuk do të bënte kaq ftohtë.

Ajo përsëri heshti. Hunda, mollëzat e faqeve dhe buzët i qenë mavijosur. Sytë i kishte të lagur. Nga goja i dilte avull i bardhë e i ngjeshur. Nga dëllinjat fluturonin herë pas here mëllënjat, që çurçurisnin me zërin e tyre të theksuar e të prerë. Pastaj, befás, kërceu një lepur. Katerina u tremb dhe u mbështet në krahun tim. Lepuri bëri ca kërcime e qëndroi disa metra larg. Ktheu kokën nga ne, na pa një çast me sytë e tij të rrumbullakët e të kuq, si të tallej, dhe u zhduk. Katerina i hodhi një gur nga pas.

— Djall, — tha ajo, — kujtova se ishte ujk.

— U lodhe? — e pyeta.

— Nuk jam lodhur, vetëm se me hundën nuk i kam punët mirë. Nuk marr dot frymë. Më duket sikur në mukozë më futen fitila.

— Vëre dorën para gojës dhe fryji derisa të ngrohet. Do të të lirohen vrimat e hundës.

Ajo hoqi dorezën dhe filloi t'i fryjë dorës.

Zumë sërish të ecim. Shikoja çizmet që i tërhiqte zvarrë dhe mendoja: «Përse nguli këmbë të vinte?»

— U pendove? — e pyeta.

— Përse?

— Për këtë rrugë.

— Jo, — tha ajo. — Kam kaluar dhe herë të tjera këtej. Po atëhere ishte vjeshtë dhe në vjeshtë është shumë bukur këtu.

Unë e pashë që i tërhiqte çizmet zvarrë dhe i thashë:

— Mos të vrasin qafat?

— Për të vrarë nuk më vrasin, po qenkan shumë të rënda të shkretat!

Unë përsëri i thashë:

— Mbase do të kishe bërë mirë sikur të mos kishe ardhur. Përse të vemi dy veta?

— Në qoftë se ke menduar kështu që kur u nisëm, më mirë të mos kishe ardhur ti.

«Të lumtë, Katja!» — thashë me vete. Shikoja profilin e saj. Ajo ecte duke dihatur.

— A u lodhe, Katja? — e pyeta përsëri.

— Mbahem, — tha ajo. — Kjo rrugë është e

përpjetë, por ne nuk duhet të ndalemi, se kështu do ta ndjejmë më pak lodhjen.

— Të lumtë!

— Përse më thua të lumtë?

Unë buzëqesha. Nga ta dinte ajo që unë kisha biseduar me veten. Dhe thashë përsëri me mendje:

«Të lumtë, moj versnikja ime! Kështu duhet, të ecim përpara, duke shkelur mbi lodhjen, mbi të ftohtin, mbi vështirësitë, sepse në dorën tonë varet fati i dhjetëra fëmijëve. A ke menduar ndonjëherë për fatin e nxënësve të tu? Desha të them, a ke menduar ç'do të bëhen këta 10-15 vjet më vonë? Ç'do të bëhet Siriu, Melihaja, Durimi a Rexhepi? Ku do të jemi ne atëhere dhe a thua ata, nxënësit tonë, që do të jenë bërë pilotë, mjekë, agronomë, shofere, marinarë... do të na kujtojnë me një fjalë të mirë? Do të na kujtojnë, Katja, domosdo do të na kujtojnë. Do ta kujtojmë dhe ne njëri-tjetrin me mall e me dashuri, sepse të gjithë ne do të na lidhë një pe i përbashkët, puna për të shpënë kudo dritë e arësim...»

Kur arritëm në oborrin e shtëpisë së Rexhepit, ora po i afrohej dhjetës. Në oborr nuk kishte njeri. Tek trangu i një ftoi gjithë nyje qe lidhur një qen i madh. Zuri të lehte. Doli një burrë me një bruc të zi në krah.

— Pa shih, pa shih! — tha ai — Ku e gjetët që erdhët në këtë të ftohtë? Keni ngrirë, hə... urdhëroni!..

Kaluam nëpër një rrugicë të vogël. Në krah të djathtë të saj qe ahuri. Në ahur ndiheshin zëra bagëtitish. Vinte era bajgë e pleh. Hymë në një dhomë me oxhak. Në oxhak qe vënë një trung i madh. Në kënd të dhomës qëndronte një vajzë. Ajo po grinte

ca presh. Pranë saj një grue e moshuar po tërhollte petë byreku. Me të na parë, të dyja u ngritën në këmbë. Vajza thirri:

— Ua! Paska ardhur zozushë Katerina!

Gruaja fshiu duart me përparëse dhe e përqafoi Katerinën. Pastaj më dha dhe mua majat e gisht-rinjve, siç e kanë zakon gratë fshatare, kur tokin njeri. Vajza mori një fron dhe ja afroi Katerinës. Unë u ula në postiqe, këmbëkryq, buzë oxhakut. Në tavandin e kësaj dhome të madhe, qenë varur ca ftonj të lidhur me fije spangoje. Dhoma, gjysmë e errët, ndriçohet prej flakës së druve. Vinte era e këndshme e ftonjve.

— Pa hiqi çizmet, moj çupë, — ju drejtua grua-ja Katerinës. — Afroi këmbët te zjarri. Mos ki turp, rri si në shtëpinë tënde.

Katerina u ngrit, e mbështeti thembrën në prap-kun e vatrës por nuk mundi ta nxirrte çizmen.

— Prit të të ndihmoj unë, — tha vajza.

Katerina u ul në stol dhe zgjati këmbën. Vajza e kapi me krahët e saj të shëndoshë dhe e tërhoqi, aq sa Katerina u rrëzua me gjithë stolin.

— Ua! Ç'të bëra kështu, u vrave gjë?

Qeshën. Katerina tha:

— Nuk del, se kam veshur katër palë çorape.

— Katër palë çorape, — përsëriti vajza e çuditur dhe qeshi me gëzim. — Me kaq çorape mund të ecësh nëpër borë.

Katerina u ul përsëri në stol dhe vajza i tha:

— Mbaju, Katerinë! Kapu pas raftit.

E tërhoqi me aq forcë çizmen, sa, kur e hoqi, vajti e u përplas me gjithë çizmen në derë, në qoshe të dhomës.

— U vrave, Shpresa? — e pyeti Katerina.

— Lëre ç'vajti, — tha Shpresa dhe qeshi gjithë gëzim.

Çizmen e majtë Katerina e hoqi lehtë. Në dhomë që krijuar një atmosferë e gëzuar. Herë pas here Shpresa thoshte: «Lëre se ç'vajti, katër palë çorape» dhe kukurisej aq sa i tundeshin supet dhe gjoksi i hedhur.

Bashkë me Shpresën qeshte dhe nëna e Rexhepit e Katerina. Katerina dukej e çlodhur dhe e freskët.

Kur shtriva dhe unë këmbët pranë zjarrit, Katerina tha:

— Harrova t'ju them se ky është shoku im, mësuës... U hutuam fare.

Në dhomë u bë heshtje.

— Mua më quajnë Sotir. Jam mësuesi i Rexhepit.

Nëna e Rexhepit u ul të vazhdonte punën që kishte ndër duar.

— Nuk ma merrni për të keq. Po tërholl ca petë. Ti, Shpresë, vure xhezvenë.

— Ne erdhëm për Rexhepin, — tha Katerina.

— Na thanë se është sëmurë. Ka një javë që nuk vjen në shkollë, — thashë unë.

— E ka syrin të sëmurë, — tha Shpresa.

— Shumë?

— Shumë, —tha ajo dhe doli jashtë.

Në oborr u dëgjua një bisedë, që bëhej me zë të lartë:

— Ku vajti Xhemali?

— Doli nga përroi të bëjë një barrë dru.

— Tha gjë se vonohet?

— Besoj se vjen pasdite. Mori me vete torbën me bukë.

Burri u kollit. U dëgjua sërish zëri kumbues i Shpresës që pyeste:

— Mos është nga ju Rexhepi?

— Këtu është.

Jashtë u bë heshtje. Diku, larg, pëlliste një lopë. Pastaj zuri të lehë një qen për një kohë të gjatë, duke e zgjatur zërin sikur vajtonte. «Mërdhi», thashë unë. Balua, kur mërdhi, kështu qan. Angullima e qenit kishte një tingull të trishtuar e të ftohtë dhe përzihej me erën që fishkëllinte në oxhak. Unë shikoja profilin e Katerinës. Të dy i kishim hequr palltot. Ajo i pati kthyer kurrizin zjarrit, kurse gjunjët e vegjël i kishte mbledhur midis duarve. Fytyra e saj kundronte nga dera. Unë qëndroja shesh dhe flaka më ngrohte gjithë anën e majtë. Nëna e Rexhepit la okllainë dhe erdhi e na nxori kafënë.

— Ke marrë vesh gjë nga shtëpia? Të ka ardhur njeri, a, të kanë prurë letër, a?

— Kam marrë letër. Si gjithmonë pyesin për shëndetin dhe duan të dinë a mërzitem. Kanë frikë se jam mërzitur.

— Po ti ç'u shkruan?

— Unë...

Katerina heshti. Sytë e saj u zmadhuan... Ktheva kokën dhe pashë se në prak të derës qëndronte Rexhepi. Në dhomë hyri një rrymë e ftohtë. Shpresa rrinte në qoshen më të largët e më të errët, me duart e vëna në gjoks si lëmsh. Rexhepi qëndronte te praku i derës, me supet e mbledhura nga të ftohtët, me një pece që i lidhte syrin e kokën, dhe me gojën pakëz të hapur nga çudia e ndrojtja. Papri-

tur, pa thënë asnjë fjalë, ai u derdh dhe shkoi e kapi për qafe mësuesen. Në fillim Katerina u hutua. Nuk dinte ç'të bënte, ç'të thoshte e si të sillej.

— Rexhep!

Rexhepi mbështeti faqen në supin e saj. Ajo ja futi dorën në flokët e shkurtër, ja zuri kokën midis pëllëmbëve dhe e pyeti:

— Si je tani, Rexhep? Më mirë? Të dhëmb më syri?

Rexhepi nuk foli. U ngrita dhe i shkova pranë. Ndoshta ende nuk më kishte parë.

— Po mu, Rexhep, kaq shpejt më harrove?

Ai më vështroi i hutuar me syrin e kaltër dhe më tha:

— Oh, mësues Sotiri... dhe më buzëqeshi.

— Pa dale ta shohim syrin? Ta zgjidhim?

Ai nuk m'u përgjegy.

Nisa t'ja zgjidh. Mbi sy kishin vënë një gjethe, të lyer me një lëng që mbante erë të keqe. Hoqa me kujdes gjethen dhe atë çast Katerina rënkoi. Syri i qe enjtur dhe skuqur përbrenda. Qepallat i qenë fryrë dhe i patën marrë një ngjyrë të thellë mavi.

— Kush e ka mjekuar? — pyeta unë.

— Një plakë që merret me punë të tilla.

Unë heshta. Katerina qe zbehur.

— Do ta shpiem në spital, — thashë unë.

— Jo, jo... nuk ka përse. Nuk e shpie; në spital vdiq një fqinja jonë.

— Kushedi ç'sëmundje ka pasur, — thashë unë.

— Mund ta kenë çuar në çastin e fundit.

— Ashtu është, — ndërhyri Shpresa me guxim.

— Ajo qëndroi dy muaj e shtruar në shtëpi dhe, kur Meremeja, plaka e djallit, nuk e shëroi...

— Mos shaj ashtu, moj e zezë, se është gjynah e të vret zoti, — i foli e ëma.

— Ajo e mallëkuar po e merr më qafë dhe Rexhepin. Amani, mos e lini në dorën e saj. Vëllait po i priset syri, — tha Shpresa dhe zuri të qafë.

— Do ta shtrojmë në spital dhe së shpejti Rexhepi do të shërohet.

— Si thua, Rexhep, — e pyeti Katerina.

— Zojushe! — thirri ai dhe ju hodh në qafë.

— Mos u tremb, Rexhep. Për ty kemi ardhur. Nuk të lëmë.

— Ne do ta marrim me vete, — i thashë gruas.

— Nuk mundem. Nuk e lë dot pa lejen e Xhemalit.

— Ti thuaji që e morën me forcë. Le të zemërohet. Në fillim do të na shajë, por më vonë do të na falënderojë.

— Si thua, Rexhep, do të vish me ne?

— Dua, — tha ai me bindje.

— Ti do të shërohesh dhe përsëri do të kthehesh në shkollë tek shokët. Të ka marrë malli për shkollën?

— Oh, zojushe!

NATA E VITIT TË RI

Kur mori vesh i ati i Rexhepit se të birin e kishin shtruar në spital, u zemërua shumë. Sigurisht, do t'i ketë qortuar njerëzit e shtëpisë. Vajti drejt e në spital, me brucin e zi hedhur në krah, hyri në sallon me hapa të mëdha dhe, pa e shkundur borën nga shtati e nga koka, u fut drejt e te dhoma e mjekut.

— Unë jam babai i Rexhepit, — tha ai dhe e pa mjekun me zemërim.

Mjeku ngriti kokën nga kartela dhe buzëqeshi:

-- E pastaj?

— Kam ardhur të marr djalin.

— Ende nuk është shëruar, — tha mjeku dhe buzëqeshi me dashamirësi. U ngrit më këmbë dhe i afroi një karrige. — Ulu një herë. Urdhëro dhe një cigare dhe tani hajde të bisedojmë. Efigjeni!

Në dhomë u fut një infermiere me flokë të kuqe.

— Bini ca dru. Ka ardhur babai i Rexhepit nga fshati. Si të quajnë?

— Xhemal, — u përgjegj ai duke parë opingat e mbuluara nga bora.

— Kështu pra, Xhemal, ti ke ardhur të marrësh Rexhepin. Po përse kërkon ta heqësh nga spitali?

— Kështu dua unë.

— Ashtu? Mirë, mirë, po a nuk do të bëje më mirë ta shihje një herë, ta pyesje si është tani? Dëshiron që djalit t'i shërohet syri, apo t'i priset fare?

Xhemali nuk foli.

— Sikur të mos e kishin prurë me kohë ata të dy arësimtarët, djali do të ishte qorruar. Dhe për këtë fajtor do të ishit ju. Ne do t'ja thoshim këtë fëmijës dhe ta dini që Rexhepi nuk do t'jua kishte falur për tërë jetën. Për pak e morët më qafë me magjitetë, ndyrësitë dhe marrëzitetë e plakave. Në vend që të pendohesh për gabimin e rëndë që ke bërë, vjen këtu e thërret. Çohu ta shohim djalin!

Xhemali Heshtte. Heshtja e tij ishte shumë e rëndë.

Hynë në dhomën e Rexhepit. Rexhepi ishte shtrirë në shtrat dhe po flinte. Dysheku që i butë dhe çarçafët të bardhë si bora. Në çarçafë të tillë Xhemali nuk kishte fjetur asnjëherë në jetën e tij. Muret dhe tavani ishin lyer me gëlqere. Pranë derës që varur përparësja e infermieres. Ngjyra e bardhë ja vrau sytë Xhemalit. Rexhepi që shtrirë brinjazi, me fytyrën të kthyer nga muri. Njërin krah, të majtin, e kishte nxjerrë jashtë. Babai e pa një copë herë me vëmendje. Por sytë sikur i qenë veshur me avull, prandaj i fërkoj me pëllëmbët e mëdha. Syri i sëmurë që ja kishin zgjidhur, ishte rrethuar nga një njollë e lehtë, ngjyrë mavi. Të enjturit i që ulur. Babait ju duk sikur djali që shëndoshur gjatë ditëve në spital. Zgjati pëllëmbët e mëdha e të argasura dhe e tërhoqi pak poshtë çarçafin. Rexhepi u kthye në kurriz dhe atë çast babait fëmija ju

duk kaq i bukur e i shëndetshëm, sa asnjëherë tjetër. Ndjeu se si përbrenda kraharorit të tij leshtor vërshoi një frymë e ngrohtë. Kjo frymë që i përngjiste ngashërimit, i mbeti në grykë. Mjeku u largua pa u ndjerë.

Rexhepi u zgjua dhe, sa pa të jatin, thirri gjithë gëzim:

— Baba! Më ka marrë malli, baba! — dhe ja hodhi krahët e tij të vegjël në qafë.

— Kotelja e babait, xhani i babait, — fliste ai dhe e puthte në kokë, në qafë, në duar...

— Nuk bën kështu, baba, nuk bën, — thoshte fëmija që e ndjente se në këtë të puthur kishte dhe dashuri dhe pendim. — Po nëna, kur do të vijë të më shohë?

— Tani, së shpejti... nesër do të vijë. Nesër do të vijë dhe Shpresa.

— Thuaji, baba, se jam shumë mirë. Këtu të gjithë sillen mirë. Doktorit thotë se pas një jave do të dal.

— Të dhemb syri?

— Jo, baba. Tani nuk ndjej fare dhembje dhe shoh shumë mirë.

Xhemali heshti. Ai rrinte pranë dritares dhe dukej shumë i madh në atë dhomë të vogël spitali. Pa njollën në syrin e djalit dhe mendoi: «Do t'i zhduket, thua, më vonë?»

Kur po dilte nga dhoma, në korridor ai i tha infermieres se donte të takonte mjekun.

Doli mjeku i mbështjellë me rroben e bardhë.

— Do ta marrësh? — pyeti me ironi.

Xhemali foli me zë të thatë:

— Desha të pyes për diçka: Më thuaj të drejtë

tën, vërtet do t'i prishej syri djalit, po të mos e kishin prurë mësuesit?

Mjeku buzëqeshi dhe fytyra e tij u çel.

— Po, — tha ai, — djalit do t'i prishej syri. A e di se ke një djalë shumë të zgjuar?

Xhemali tundi kokën i menduar dhe vazhdoi po me ton të thatë:

— Desha të pyes dhe diçka tjetër: a do t'i mbetet njolla mavi?

— Po, — u përgjegj mjeku, — njolla do t'i mbetet kujtim prej asaj plakës...

Xhemali kroi me gishtin e dorës së djathtë pëllëmbën e dorës tjetër, ngriti kokën dhe tha:

— Epo, ma jep dorën ta shtrëngoj, doktor. Në qoftë se ke kohë, dil ndonjëherë nga shtëpia ime. Nuk do ta harroj këtë të mirë.

Duke kaluar nëpër korridorin e gjatë e të ngushtë të spitalit, mbushur me erën e ilaçeve, ky burrë shtatmadh e fytyrërendë, e ndjente veten të lodhur. Një dobësi e vjetër, e harruar, e kishte pushtuar të tërin dhe atij i bëhej se nuk do të kishte më fuqi t'i mbante lotët derisa të dilte nga ky sallon i ftohtë e i bardhë.

*

* *

Unë po rrija në dhomë, kur dëgjova Muharremin që fliste me Katerinën. Muharremi dukej se ishte i shqetësuar.

— Po ç'ke, xhanëm? Ç'është kështu me ty?

— Nuk kam gjë, — ja ktheu ajo.

— Nuk do të ma thuash. Unë jam i sigurtë që ty të shqetëson diçka.

Katerina nuk u përgjegj.

— Mos ke marrë ndonjë lajm të keq nga shtëpia?

— Jo.

— Mos ke njeri të sëmurë?

— Jo, pra, jo...

Zëri erdhi nga fundi i korridorit. Tani ata kishin dalë jashtë. Përse ishte e mërzitur Katerina? Të gjithëve u kishte rënë në sy se kohët e fundit ajo nuk ishte në gjendje të mirë shpirtërore. Dukej shumë e menduar dhe e lodhur.

Vesha pallton e madhe dhe dola jashtë. Binte borë. Pemët qenë rënduar nga ajo bardhësi e ftohtë. Në sheshin e qytetit, pranë kafenesë, më takoi teze Feruzja.

— Bëfsh hair që më dole para. Tani po vija drejt e tek ty.

— Përse? — e pyeta.

— Ja, — më tha — për këtë. Ma dhanë në shtëpinë e Desit.

Ishte një ftesë e shkruar me dorë. Më ftonin që të merrja pjesë në mbremjen e Vitit të ri. «Shiko, shiko, thashë me vete, nuk e paskan harruar». Data që tridhjetenjë.

Para se të shkoja tek Desi, vajta të takohesha me shokët. Ora po shkonte pesë. Ishte errur. Vitin e ri e kishim lënë me fjalë ta kalonim në shtëpinë e Bilalit. Të gjithë kishim shtënë nga treqind lekë. Mishrat na i kishte premtuar drejtori, që kishte dalë disa ditë me radhë për gjah së bashku me atë kapitenin e policisë, që dinte të luante shah. Edhe kapi-

teni do të vinte tek ne. Kur hyra brenda, vura re se po qeshnin. Pllakat e gramafonit i ndërronte Zana. Ajo kujdesej edhe për zjarrin. Në kënd të dhomës kishin grumbulluar një kopicë me dru. Drejtori me Zenepen prisnin mishin. Zogjtë e fërguar ishin tërë lyrë. Lëkura e tyre e skuqur ndriste. Në një enë ishin vënë shisheet e rakisë dhe aty pranë, tri shishe me verë të bardhë. Verën do ta pinin vajzat. Sa për fruta, kishin grumbulluar një tok, nga më të ndryshmet. Si ëmbëlsirë kishin bërë bakllava. Bakllavanë e kishite gatuar Zana, ndërsa byrekun e trashë me mish e kishte përgatitur Zenepja.

Unë shkunda borën në prak të derës.

— Gjithmonë i fundit ti. Mos dëshiron zotrote të vijmë të të marrim me pajton? — tha Bilali dhe përplasi gurin e dominosë në tavolinë. — Shtrëngoje fort dopiopesën, kapiten.

— Hajde grije këtu kulaçin, — më tha drejtori, — përsheshin hidhe në tepsi. Do ta shohësh sa i shijshëm do të bëhet kur t'i kullojmë lëngun e thëllëzave e të lepujve.

U ula në stolin e vogël dhe e ndava kulaçin më dysh. Pranë meje u ul Zana.

— Po të ndihmoj, — tha.

— Ti ndihmon veten, — tha nga tavolina Bilali, — nuk të pritet sa të gatuhet darka.

Kur mbaruam së griri përsheshin, unë u kërkova leje.

— Ku do të shkosh? — më pyeti drejtori.

— Më kanë ftuar...

— Lëre atë të ftuar. Pa hiqe pallton! Prandaj nuk qenke zhveshur zotrote? Hajde, se do të bësh një ndeshje shahu me kapitenin. Si thua kapiten?

- U kam dhënë fjalën, — thashë.
- Po neve, s'na e ke dhënë? — tha Zana.
- Juve ju kam shokë. Mund t'ju marr leje.
- Ku do të shkosh? — pyeti kapiteni.
- Te një familje. Njihemi... Njoh vajzën e tyre.
- Si quhet?
- Desi, — thashë unë.
- Mos shko, — më tha.

Zana u ngrit të më hiqte pallton, por unë s'dëgjova.

— Dëgjomë mua, Sotir, mos shko atje. Ç'të duhet të ngatërrohesh me ta. Janë ata ca, që...

— Unë nuk kam punë me ta. Unë kam punë me Desin.

— Ah, Desin! Dhëlpërushkën e bukur që të shikon me sy të perënduar. Dreqi i përndrydh sytë e vithet...

— Mjaft, Bilal! — thashë unë.

— Ke të drejtë. Një herë e zura emrin e saj dhe m'u trash gjuha. A e di se goja fëlliqet kur përmend disa lloj emrash.

Ai u çua, hapi dritaren duke belbëzuar me përbuzje.

— Racë borgjezësh, — tha po me përbuzje Bilali dhe më ktheu kurrizin.

Unë qëndroja në këmbë i hutuar.

— Ruaju nga gracka, — më këshilloi drejtori.

— Gracka?

— Ti nuk e njeh mirë. Po ne kemi vite këtu...

— E ç'do të më bëjë? — pyeta me sinqeritetin më të madh.

— Këtu qëndron çështja, se gabimin e kupton vetëm atëhere kur ke peshën në kurriz.

Edhe shokët e tjerë më këshilluan të mos shkoja tek ata. Po unë, megjithëse Zana doli e më zuri derën dhe Zenepja më hoqi shallin nga qafa, nuk dëgjova. Dhe më vonë, kur fillova të shoqërohesha aq shumë me Desin, sa rrallë e tek shkoja në ato mbrëmjet e vogla shoqërore, shokët e mi, me të cilët kisha ndarë fijet e shkrepes një për një, që më kishin dhënë edhe pikën e fundit të vajgurit, dhe vajzat, shoqet e mia të urta, që më kishin larë kushedi sa herë këmishët, më thanë shpesh që të mbaja veten dhe të mos rrukullisesha si një copë gur... Po unë, megjithëse nuk u mbaja mëri që ndërhynin në marrëdhënjet e mia intime, fjalën nuk jua dëgjoja. Tani që kanë kaluar 15-16 vjet e unë bredh me mendje në atë vazhdë drite që ka lënë koha në vrapin e saj, më pushton një ndjenjë e thellë nostalgjie, tamam për ato mbrëmje që ishin krejt të pabujshme, po që asgjë tjetër në botë nuk do të mund t'i zëvendësojë. Duke ecur edhe një herë me jakën e palltos të ngritur deri te veshët, me shallin e leshtë mbështjellë rreth e qark grykës, duke u futur edhe një herë në atë dhomë mësuesish provincialë, duke ndjerë se si më tërheqin ata për dore, mua që më janë bërë këpucët qull nga bora, dhe më ulin pranë sobës që bubullin, e kuptoj tani ç'gabim prej çilimiu bëra në rininë time të parë, kur u lëshova qorrazi pas dobësisë së dashurisë dhe e bëra veshin e shurdhër ndaj gjithë këshillave të tyre.

Atë ditë unë nuk i dëgjova shokët. Kështu pra, nuk pranova ta kaloja mbrëmjen e Vitit të ri me ta.

Kur dola jashtë, dëgjova këngën e gramafonit. Ishte një këngë e vjetër korçare. Dëgjova përplasjen e gurëve në tavolinë, të qeshurën e Bilalit dhe zbrita poshtë. E ndjeja që nuk kisha vepruar mirë. «Në fund të fundit rri ca nga Desi dhe pastaj kthehem sërish tek shokët».

Në mes të errësirës, i kërrusur e i mbështjellë me pallton nga të ftohtët, hapat e mia kërcisnin në kalldrëm. Ju afrova shtëpisë së Desit. Trokita në derë. Dëgjova hapa në korridor dhe nga të ecurit e njoha se ishte e ëma e Desit. Ajo hapi derën. Në dorë mbante kandilin.

— Ti je, Sotir? — më pyeti.

— Unë jam, — u përgjegja.

— Ty të kishim në gojë. Thamë se nuk do të vije. Sa mirë bëre që erdhe!

Ajo më kapi për qafe dhe më puthi. Në dhomë ishte vetëm burri me fytyrë të dobët dhe me sytë e përлотur. Ai që ulur në minder dhe po hidhte dy zare në tabelën e tavllës.

— Sa mirë bëre që erdhe, se na harrove fare: prit Sotir e Sotir s'ka, prit Sotir e Sotir s'ka. Ke parë ti që na zuri malli. Pa hajde të të përqafoj.

Ai zgjati krahët e gjatë, të hollë dhe më përqafoi. Unë pashë gjymin që ziente në sobë, fotografinë e çiftit të futur në kornizë, Desin me beretë hipur në biçikletë dhe befas e ndjeva veten të mër-zitur. Ndjeva se në sjelljet e tyre kishte diçka të shtirë, jo të natyrshme. Ata mundoheshin të bëheshin të dashur me mua. «Tani, mendova, ai do të më zgjatë kutinë e duhanit». Dhe vërtet më zgjati kutinë, po e shoqja shpejtoi dhe më afroi paqetën e cigareve «Diamant». Unë u thashë se nuk e pija

dhe burri me fytyrë të dobët dhe me sy të përlotur më tha se bëja shumë mirë që nuk e pija duhanin, por ai, për veten e tij, vinte dorën në zjarr që pas një kohe do të filloja ta pija. Pastaj ai tha:

— Pa vëre xhezvenë, moj grua! A di të lozësh tavëll?

— Nuk di, — u përgjegja unë.

— Sikur të bënim një dorë letra? Si thua? Sikur është shpejt që ta fillojmë. Veç kësaj, presim dhe Desin.

— Ende nuk është kthyer?

Që prej ditës kur Desi shkoi në Tiranë kishte kaluar një muaj, por mua më dukej një kohë shumë e gjatë.

— Sot do të vijë. Na ka dërguar një telegram.

Ai nxori nga xhepi i vogël i jelekut të vjetër telegramin. Në të shkruhej: «Sot do të vij! Desi» Unë futa dorën në xhepin e brendshëm të palltos dhe preka me gishtrinj pakon. Kisha blerë që në mëngjez një shall najlon për Desin. Brenda kisha futur dhe një kartolinë. U mendova shumë para se ta shkruaja. Prisha dy tri kopje dhe në fund formulova këtë mendim: «Uroj me gjithë zemër që Viti i ri 1953 të të sjellë realizimin e dëshirës më të madhe. Sotiri».

«Po pse, ende nuk ka ardhur?» — mendova.

— Autobuzi erdhi që në orën tre, — thashë unë, — me ç'maqinë do të vijë Desi?

— Do të vijë me gaz. Do ta marrë me vete i vëllai i burrit të motrës së Desit.

M'u dësh një farë kohe derisa të kuptoja se cili ishte ky vëllai i burrit të motrës së Desit. Kishim filluar të loznim xing. Ai lozte shumë mirë. Kishte

një zakon të çuditshëm: sa herë që bënte xing, kërciste gjuhën në mënyrë komike. Papritur më ra ndër mend se këtij burri me fytyrë të dobët e me sy të përлотur ende nuk i kisha mësuar emrin. Kur ndante letrat, më tha:

— Ja dhe ne e festojmë Vitin e ri meqë e feston tërë bota. Mirëpo qëparë rrija e vrisja mendjen: e përse e festojnë njerëzit Vitin e ri? Se u shket këmba edhe një hap drejt varrit? Prandaj, a, bëhet tërë kjo festë? Se i shtrëngohet njeriut të shkretë edhe një nyje në fyt? Sa bukur që e ka menduar «dreqi»: të shëmbem një herë për Vit të ri, pa të dalë ku të dalë. Dhe mirë e bën. Përse duhet të gëzohet njeriu, që jeton apo që shkon drejt vdekjes? Ti thua që jeton. Kurse unë them që shkon drejt «xhebrailit». E përse të gëzohet njeriu që jeton? Që kur lind e sa bën fiu, heqje ke në këtë jetë. Sëmundje, të ftohët, vapë, grindje. Dhe a e di kush e bën jetën skëterrë? Vetë njeriu. Ja ku të them unë që njeriu. Vetë soji i njeriut është i keq, hasetçi, e ka djallin në bark dhe përpiqet të të bëjë qindin prapa kurrizit. Pse mos të gëzohemi atëhere që shkojmë drejt vdekjes? Mirëpo edhe kjo festë e «xhebrailit» kalohet bukur me njerëz. Marr me mend një dhomë të mbushur me shokë e me shoqe, ku gjëmon muzika! Në këtë dhomë ka gëzim dhe bëhen shaka të kripura, ndërsa ne lozim xing. Ah! — tha dhe hodhi dyshin spathi.

Filloi të më dhimbte koka. Më dukej se dëgjoja një përrallë të vjetër, që më ishte mërëzitur prej kohësh.

— Ç'mendon? — më pyeti. — T'u kujtua shtëpia?

— Asgjë nuk mendoj. Më dhëmb pak koka e ndjehem i lodhur.

— Me siguri që tani të kujtojnë. Bëheni kalla-ballëk? Ç'njerëz ke?

— Babanë, nënën, dy vëllezër dhe një motër të vogël.

— Në punë janë vëllezërit?

— Njëri është mjek, tjetri inxhinier.

Trokiti dera. Unë u ngjetha.

— Hape derën, mama! — thirri Desi.

Në dhomë hyri e para Desi. Kishte veshur një pallto të madhe ngjyrë kafe. Jakën e kishte prej peliceje të bardhë. Fytyrën e kishte mbështjellë me shall. Qe mbushur gjithë borë.

— Ah, pa, pa, pa, ç'të ftohtë, — tha dhe shkundi borën. Hoqi pallton dhe unë pashë fytyrën e saj të skuqur, me flokët e hedhur sipër veshit. Rrija më këmbë, pranë sobës dhe e ndjeja që në fytyrë më kishte hipur një avull i ngrohtë. Ajo më pa nga poshtë lart dhe më zgjati dorën.

— Si je, Sotir? — më pyeti.

— Mirë, — thashë unë dhe i lirova vend të ulej në divan. Po ajo mori karrigen dhe vajti e u ul pranë sobës. Në dhomë hyri djali, për të cilin më kishte folur babai i Desit. Një çast të shkurtër u pamë sy më sy. Kishte një fytyrë të rrumbullakët, me ca tipare që shprehnin qetësi. Mbante të veshur një xhup prej meshini. Ai më pa fare pak, pastaj më zgjati dorën dhe me sy të ulur në tokë më tha:

— Zefir Zeka.

— Sotir Folli, — thashë unë.

Hoqi xhubin dhe bëri toka me babanë e Desit.

— Si je, Irfan? Si dukesh me shëndet, a mbahesh?

— Mirë, ja, o Zefir, mirë. Po ti si je? Ata andej si duken?

Filluan të bisedonin midis tyre. Në bisedë merrte pjesë edhe Sanija. Duke dëgjuar bisedat e tyre, aty për aty m'u krijua përshtypja se Zefiri ishte njeri dinak. Ai qëndronte i ulur në karrige dhe duart i kishte vënë mbi kofshët e trasha. Se si më shkuan sytë tek dora e tij. Dua ta përshkruaj me hollësi këtë dorë, se, deri më sot, kurrë ndonjëherë nuk më ka bërë përshtypje ndonjë dorë si e tij. Pëllëmbën e kishte të gjerë dhe të bardhë. Edhe gishtrinjtë i kishte të gjerë tek nyjet, rrudhat vinin kaq të thella, sa, po t'i kishte parë Bilali, do t'i kishte quajtur brazda. Gjëja më komike në këtë dorë ishte gisht i vogël, që mbaronte me një thua të gjatë. S'kam parë kurrë në jetën time gisht me thua të gjatë më antipatik se ai. «E paska si plug», thashë me vete dhe buzëqesha. Dorën ai e kishte lëshuar fare të lirë dhe nga mënyra se si qëndronte ajo rrëzë kofshëve të trasha, të dukej sikur që lodhur kaq tepër, sa nuk mund të bënte tani as lëvizjen më të vogël.

Desi tha:

— Kurrë nuk jam lodhur si sot. Dy herë udhës m'u përzie. Shyqyr që Zefiri gjeti hapa ajron. Ato më lehtësuan.

— Si ishte Beja? — pyeti Sanija.

— Ah, moj mama? E si të jetë ajo? S'ka ku të vejë më mirë.

— Po fëmijët si janë?

— Mirë janë, mirë.

Desi dukej e lodhur dhe e mërzitur. Vetëm dy

herë më pa me mënyrën e saj, nga poshtë lart. Pas-taj shkëmbeu disa vështrime me Zefirin, që qëndronte përbri meje e që nuk denjonte të më hidhte as edhe një shikim tangent.

— Pa nxire gramafonin, Zefir — tha Desi.

Zefiri doli në korridor, hapi valixhen dhe pruri në dhomë një gramafon të ri. Pllakat i pruri Desi. Kishte disa këngë të vjetra napolitane e disa këngë origjinale. Desi kurdisi gramafonin dhe vuri një pllakë. Ishte një këngë e qetë, e trishtuar.

— Ku e gjete këtë, moj bijë, sikur jemi në kishë?

Zefiri qeshi dhe shkoi e i ra me pëllëmbën e tij të madhe në supe nënës së Desit.

— Ku merr vesh ti, moj mama, nga muzika? — tha Desi.

— Shyqyr që u rritët ju, moj bijë, të na mësoni.

— Nuk është ashtu, Desi. Shumë gjëra këta i dinë më mirë se ne, — tha Zefiri.

Ai përsëri qeshi dhe, duke u përkulur, i bëri një reverancë nënës së Desit, duke e ftuar të vALLëzonin.

— Shko, more, — i tha ajo dhe e shtyu me përkëdhelje, si një vajzë. Zefiri ja mori dorën në pëllëmbën e tij dhe ja përkëdheli me tjetrën.

— Ç'm'i bën ata sy si pulë, — i hoqi vërejtjen Desi Zefirit dhe e përqeshi, duke i nxjerrë gjuhën nga pas.

— Ç'bën ky kështu, moj aman, — foli Sanija e përsëri qeshi me naze si vajzë e përkëdhelur.

— Mish për plan, — tha Desi e kafshoi buzën.

Zefiri nuk dha asnjë përgjigje, sikur të mos kishte dëgjuar gjë.

— Sa ka vajtur ora? — pyeti Irfani.

— Tetë pa dhjetë, — u përgjegj Zefiri.

— Sikur ta shtronim? Si thua, Sotir?

Unë tunda kokën. Tavolinën e vendosëm në mes. Filluan të shtronin pjatat. Pjatat ishin prej porcelani, shumë të bukura. Në to hodhën ca toptha të rrumbullakët, që i mora për petulla, po ishin qofte. Pastaj ndanë nëpër pjata mishin e qengjit, sallamin, vunë në një pjatancë të bukur mishin e gjelit të detit dhe kështu me radhë... Në tavolinë u vendosëm në këtë mënyrë: Sanija qëndronte përballë Irfanit, unë në krah të Sanijes, në krah tjetër të saj qëndronte Zefiri; Desi rrinte midis meje dhe të jaitit. Nëna me të bijën pinin verë, ne raki. Irfani ngriti gotën dhe tha:

— U takofshim përherë të gëzuar!

Përplasëm gotat. Vura re se Zefiri e përplasi gotën i pari me Desin. Desi buzëqeshi me ëmbëlsi, kur e bëri brom me mua, ndërsa Zefiri nuk më pa fare.

— Me ç'punë merreni? — e pyeta Zefirin.

— Kam ardhur për hidrocentralin. Do të ndërtojmë një hidrocentral, që do të furnizojë me dritë qytetin. Sipas projektit, uji i Guakut është i bollshëm.

— Mos jeni inxhinier?

Ai zgjati dorën dhe kapi kofshën e gjelit të detit. Gojën e mbushi plot me mish, kështu që nuk pati mundësi të më përgjigjej. Por ndoshta nuk e dëgjoji pyetjen time, prandaj ja përsërita:

— Inxhinier jeni?

— Gjeometër, — tha Desi.

Ai heshti. Dhe gjatë asaj kohe dhe netve të tjera unë vura re se Zefiri dinte të heshte në mënyrë të mrekullueshme. Sa herë që heshte ai, gjithmonë qetësia e tij ose do të fshihte diçka, ose kishte një nëntekst.

Befas Desi thirri:

— Ua! Desh harrova të them se t'i kam bërë gati ato.

Ajo u ngrit në këmbë, po u ul sërish.

— Do t'i dhuroj kur të vijë Viti i ri. Mirë, Sotir?

Unë buzëqesha.

— A vallëzojmë? Si thua? Dëgjo ç'muzikë e bukur!

Zumë të vallëzojmë. Ajo qeshte dhe sillte kokën sa nga e majta në të djathtë, puliste sytë, këndonte, fishkëllente dhe dukej kaq e bukur, kaq e bukur, sa unë e ndjeva veten të lumtur që e kisha në krah, që dihasja parfumin e atij trupi të brishtë, që më binin flokët e saj në faqe.

Papritur më pyeti:

— A të ka marrë malli?

Unë u skuqa.

— Të ka marrë malli të vallëzosh?

«Sa mirë bëra që nuk u nguta. E mora për tjetër. Po të më kishte pyetur për veten e saj, do t'i kisha thënë se më kishte marrë malli shumë».

Desi më tha:

— Kur isha në Tiranë, më zinte shpesh lemza dhe mendja më shkonte tek ty. Thuamë të drejtën, më ke kujtuar gjatë kohës që nuk isha këtu?

— Shpesh, — i thashë.

— Edhe unë të kam kujtuar. I vetmi ngushëllim që kisha kur udhëtoja për këtu, që kjo mbrëmje e Vitit të ri. Më lajmëruan se për Vitin e ri do të vije dhe ti. Megjithatë, ditën që u largova, qava si kalama. Dhe e di përse qaja? Po të hapem: e kisha zili motrën. «Ajo, — thosha me vete, — jeton në Tiranë, shkon në kinema, në teatër, ndër klube, dhomën e ka të mobiluar e prapëseprapë bëhet nervoze, i rreh fëmijët sa ata qajnë me kuje, shan, bërtet e ankohet se po vdes nga mërzitja. A e merr me mend sa inat më vinte kur e dëgjoja? Ankohet, — thosha me vete, — se është në mes gjithë të mirave, po sikur të vijë të jetojë tek ne, jo shumë, po një muaj, ajo do të vërë duart në kokë».

— Punon gjëkundi motra?

— Jo, tërë ditën bën pallë.

— Prandaj mërzitet. Kudo që të jetë njeriu, po të mos mos punojë, mërzitet.

U ulëm në minder. Irfani po lozte tavëll me Zefirin, kurse Sanija kishte kryqëzuar duart në krahë. Rrinte këmbë mbi këmbë në karrige dhe ndiqte lojën e tyre.

— A e di ku dhe kur të kam parë për herë të parë? — e pyeta.

— Atë ditë që të mora masën, — tha ajo.

— Jo, — thashë unë, — disa muaj më parë. Unë të kam parë ditën e parë që erdha në këtë qytet të vogël. Atëhere ishte butë, ndriste dielli dhe fshatarët shinin fruta dhe zarzavate. Unë po shkoja në shkollë, kur të pashë ty që ishe ulur mbi një gur dhe e godisje atë me këmbë. E kam si sot para syve fytyrën tënde. Kisha veshur një bluzë ngjyrë pjepr. Më shikove një çast me ngulm dhe mua nuk di

përse m'u bë sikur ti qeshe, megjithëse nuk i lëvize aspak buzët. Sa e gëzuar që më je dukur atë ditë!

— Vërtet, — tha ajo. — Tani po më bie ndër mend që kam parë një djalë të shoqëruar me ca fëmijë, të cilët i mbanin teshat dhe që shkonin drejt shkollës. «Është mësues», mendova atëhere dhe më erdhi shumë keq për ty.

— Përse të erdhi keq?

— M'u duke i vogël. Në atë moment, Sotir, më solle ndër mend ditën e parë kur kam zbritur në këtë qytet. Ka qenë një pasdite e ftohtë dimri. Gjatë gjithë rrugës na shoqëroi një mot i vrenjtur. Frynte erë. Re bojë plumbi zvarriteshin poshtë, po shi nuk binte. Atë pasdite në qytet kishte rënë një mjegull e dendur. Në pazar nuk kishte njeri. Ai grumbull shtëpish prej guri dhe ato dyqane të vogla, ajo zhurmë monotone e vijës së ujit dhe e lumit, më ngjallën në shpirt një ndjenjë të rëndë melankolie. Qysh atëhere kanë kaluar katër vjet dhe gjatë këtyre katër vjetëve nuk u mësova dhe nuk u mësova me këtë jetë. A e beson që gjatë kësaj kohe nuk kam zënë një shoqe për të qenë, ndërsa unë kam kaq nevojë për shoqëri!..

Nuk dija çfarë t'i thosha. Në dhomë ra një hesh-tje kaq e madhe, sa dëgjoheshin zaret që rrotulloheshin nëpër tavëll. Mendoja që Desi më kishte folur kështu ngaqë ishte e lodhur. Mund të ishte edhe pak e sëmurë. Edhe unë ndjehesha i lodhur dhe ndoshta për këtë arsye fjalët e saj më vinin si një jehonë e largët.

— O zot! — thirri Desi si të ishte zgjuar nga gjumi. — Si rrimë ne kështu, tamam si qyqër, sikur

t'i kemi harruar tërë fjalët. Kurse sot është Viti i ri dhe ne duhet të gëzohemi. Më thuaj diçka, Sotir, më trego diçka nga jeta jote, nga shkolla, nga feminia, më trego çfarë të duash, se heshtja më fut tmerrin, më bën të mendoj, ndërsa unë i urrej mendimet.

— E ç'të tregoj? Nuk më ka ndodhur ndonjë gjë interesante në jetë.

— Diçka, një kujtim që të ka mbetur në mendje. Le të jetë si të jetë, qesharak apo i hidhur, vetëm tregomë diçka.

— Mirë pra, po të tregoj një ngjarje, që e kam kujtim nga feminia. Asgjë tjetër nuk e kujtoj sa këtë ngjarje. Qëllon që njeriu të ketë një ditë të shënuar, bile nganjëherë qëllon që kjo të jetë vetëm një orë, apo një çast, kur në shpirt i ndizet pothuaj papritur një dëshirë e madhe. Në të vërtetë kjo dëshirë e turbullt dhe e papërcaktuar ka ekzistuar thellë në ndërgjegje që më parë dhe në një çast, në rrethana të caktuara, ajo merr flakë, e pushton të tërin dhe ai e ndjen se është lidhur pas një qëllimi, që do ta tërheqë nëpër jetë. Kjo kthesë, që shumë rrallë ndodh në mituri, mua më ndodhi tamam në femini.

Desi i kishte mbledhur këmbët ndër vete, ulur në minder, dhe po më shikonte e çuditur. Unë e ndjeja vështrimin e saj të çuditur dhe më vinte mirë që më shikonte ashtu, sepse ajo që i tregoja nuk ishte një ngjarje e zakonshme, po një ndjenjë e zgjatur dhe e ngatërruar. Gjithë tregimi im nuk ishte gjë tjetër veçse një ndjenjë shumë e trishtuar.

— Ç'po flet kështu? — më tha Desi. — Mos je duke treguar ndonjë pjesë romani? Nuk kuptova asgjë.

— Duro, Desi! Ti ngule këmbë vetë të të tregoja dhe tani që nisa, do të tregoj ashtu si di unë, jo vetëm ngjarjen që kam parë, por dhe përshtypjet që më kanë mbetur prej saj. Ngjarja për të cilën dua të flas, ka ndodhur në festën e Bajramit të vogël. Unë, bashkë me nja katër shokë, po loznim me zare, në sheshin e mëhallës sonë. Mëhalla jonë përbëhej nga një grumbull shtëpish të vjetra prej qerpiçi, të rrethuara me ca mure të ulëta. Të gjitha shtëpitë tona qenë njëloj të heshtura, të zymta, përveç një ndërtese të bukur, dykatëshe, të lyer me bojë të verdhë. Pas kësaj shtëpie, në një depo të madhe, vinin të shkarkoheshin zakonisht karro, apo kamiona të mbushur me thasë sheqeri, me kafe, me çokollata, me cigare... Pronari i kësaj shtëpie të bukur ishte një zotëri, që mbante një palë gjyzlyke floriri dhe që gjithë dhëmbët e nofullës së sipërme i kishte prej floriri. Ai mbante një qen ujk, të cilit i kishte vënë një rrjetë metalike në gojë, kishte një vajzë të adoptuar, meqenëse gruaja nuk i lindte fëmijë, dhe kalonte një jetë të tillë, që nuk ngjasonte aspak me jetën plot halle të mëhallës sonë. Nganjëherë ai dilte bashkë me vajzën e adoptuar në ballkon dhe na hidhte ne, fëmijëve që loznim poshtë, një grusht me sheqerka. Ne linim lodrën dhe vraponim kush e kush të mblidhte më shumë, kurse ai buzëqeshte, diç i thoshte vajzës e ne vinim re si shkëlqenin dhëmbët e tij prej floriri. Dreqi e merr vesh pse na e hidhte atë grusht me sheqerka. Ndoshta këtë e bënte që t'i tregonte së bijës së adoptuar, e cila vishte një fustan të gjelbër dhe kishte një fytyrë të bardhë si biluri, çfarë jete të varfër e të mjerë kalonim ne dhe çfarë jetë plot pekule kalonte ajo. Edhe atë ditë zotëria doli në ballkon me vajzën e bukur, na hodhi

nja dy grushte me karamele dhe ne lamë lojën e u sulëm për të mbledhur sheqerkat e mbështjella me letra ngjyra-ngjyra. Atë ditë vesonte një shi i imët dhe frynte një erë e lagët. Pastaj burri me gjyzlyke i tha diçka vajzës, buzëqeshi dhe ne pamë se si i shkëlqyen dhëmbët e ftohtë prej floriri. Kur ata hynë brenda, në dhomën që gjëmonte nga muzika, pranë nesh u afrua një fshatar me një kalë të dobët. Mbi kalë ai kishte ngarkuar një deng, që e mbulonte një rrobe e vjetër, e lyer me baltë.

— O çun, — i tha njërit prej nesh. — A e ke babën në shtëpi?

— E kam. Ç'e do? Mos shet qymyr?

— Jo, bre çun, jo, kam një hall tjetër. Zahmet, thirre një çikë, se due me i thanë një fjalë.

Shoku ynë shkoi me vrap të thërriste të jatin, ndërsa ne rrinim pranë këtij fshatari të lodhur, që shikonte me një pikëllim të madh opingat e grisura. Pas një copë here erdhi shoku ynë bashkë me të jatin. Ai bëri toka me fshatarin dhe të dy u larguan pak më tutje.

— Mos, more! — thirri babai i shokut dhe, pasi e mori dengun nga samari i kalit të lodhur, e lëshoi në tokë. Ne u afruan pranë tyre. — Po kush ta dha? — e pyeti babai fshatarin.

— Disa xhandarë. Më thanë çoje në filan rrugë dhe unë e prura. Këtë rrugë e njoh mirë, se këtu kam shitë qymyr. Eh, ç'bela më ra mbi krye! Këtë hall që kam pasë sot, mos e pastë as hasmi. O zot i madh, o zot i madh çfarë egërsinash!

Babai i shokut ishte bërë dyllë i verdhë dhe mbërthente e zberthente komçën e xhaketës.

— Si do t'ja themi, — pëshpëriti më në fund ai.

— E kishte djalë të vetëm. E di ç'keni ju, djema, pa shkoni e thërrisni nja tre burra të vijnë shpejt, e mos u dukni më këtu.

Ne e ndjemë se kishte ndodhur një fatkeqësi e madhe dhe u sulëm me vrap të thërrisnim baballarët tanë. Një copë herë më vonë, pranë dengut të mbuluar me rroben e vjetër u mblodhën disa burra e pas tyre erdhën edhe të tjerë bashkë me gratë. Si vetëtimë u përhap në tërë mëhallën lajmi se kishin prurë të copëtuar djalin e Feridit. Të gjithë e dinin që ai merrte pjesë në lëvizje dhe të gjithë e kuptuan se atë e kishin vrarë në mënyrë barbare nazistët, ose këlyshët e tyre. Njerëzit e mëhallës sonë afroheshin pranë dengut, e zbulonin një fije, zverdeshin e pastaj zinin dhe mallëkonin. Mirëpo menjëherë njerëzit që rrinin rreth trupit të të vrarit heshtën. Atë çast, rrëzë murit po kalonte Feridi. Ai ishte një burrë i pakët, qe shumë i urtë dhe veç atij djali nuk kishte njeri tjetër në botë. Kaloi pranë grupit, pa u ndalur, por menjëherë se si qëndroi, u kthye e ja nguli sytë turmës që e ndiqte me një vështrim të frikshëm. Eci drejt tyre dhe njerëzit vetvetiu i hapën rrugën. U përkul mbi dengun dhe, pasi nguroi një çast fare të shkurtër, e hodhi tej mbulesën e përlyer me baltë. Oh, atë që më panë sytë atë çast, nuk do ta harroj kurrë. Sazani, Sazani që ne e njihnim të gjithë, ishte mbushur tërë plagë thikash në trup. Ishte lyer me gjak, me baltë dhe fytyra e tij e njomë, me ata flokë të verdhë e të butë, varej e prerë në gurmaz. Feridi e kapi midis pëllëmbëve kokën e tij dhe një copë herë e mbajti ashtu midis duarve, i mpirë, i shushatur, me sytë të hapur nga dhëmbja, që shihnin si sy të verbëri. U mbështeta pas krahut të nënës dhe, duke u dridhur si të më kishin zënë ethet, fillova të qaj me ngashërim. Dhe,

ndërsa ne qemë përkulur me një dhembje të pamasë mbi trupin e djalit të mëhallës sonë, ndërsa ne na ishin mbushur sytë me lot, aty, në shtëpinë e re e të bukur, vazhdonte muzika. Nuk kishte gjë më të tmerrshme se kjo. Pastaj, kushedi se si doli përsëri në balkon burri me syze, e duke i çelur dhëmbët e tij prej floriri, na hodhi poshtë nja dy grushte me sheqerka. Si duket, ai donte të shihte si do të suleshim ne, para baballarëve, të merrnim sheqerkat. Dhe me këtë mënyrë do të dëfrehej.

«Kush e ka vrarë Sazanin? — mendova unë. — Mund ta kenë vrarë gjermanët, xhandarët e Xhafer Devës. . . Ndoshta mund ta ketë vrarë dhe ai», dhe aty për aty m'u mbush mendja që zotnia me dhëmbë floriri vriste njerëzit tanë, se ai ishte i poshtër e i egër si gjermanët e si xhandarët... Ata e prunë trupin e copëtuar të Sazanit në mëhallë që të na mposhtnin shpirtërisht, kurse në zemrat tona u rrit më tepër urrejtja. Bile edhe unë atë çast ndjeva përherë të parë fatkeqësinë që isha i vogël dhe nuk mundesha të merrja hak. Ah, sikur të mundesha të dilja dhe unë partizan, si ata pesë djemt e mëhallës sonë, që po atë natë morrën rrugën e malit. Në shpirtin tim atë çast u ngjall dëshira që ta luftoja të keqen kudo që ajo të më dilte përpara. Dhe më vonë kur u rrita, e kuptova se dëshira që m'u ndez atë ditë kur pashë trupin e copëtuar të Sazanit, do të vazhdonte gjatë gjithë jetës sime. E di se e keqja, edhe sot e kësaj dite, në një formë apo në një formë tjetër, vazhdon të jetojë. Dhe me këtë të keqe, që jeton e fshehur si një mikrob, unë do të jem në luftë të pandërprerë. A më kupton ç'dua të them? Me këtë mikrob unë do të përleshem vazhdimisht.

— Ç'është kështu, ti je zverdhur, sikur kjo të ketë ngjarë dje! Të shkuara të harruara, Sotir, kurse ti flet në një mënyrë, që të tmerron. Ç'është ky tregim që më the? Ta kisha ditur që do të më flisje kështu, më mirë të kishim heshtur. Na e prishe tërë gëzimin. Hajde tani, mos u merr me ngjarje që kanë ndodhur vjete të shkuara. Ne sot jemi mbledhur që të festojmë Vitin e ri. Sa vajti ora?

U pendova që kisha folur aq gjatë. Me të vërtetë që nuk ishte aspak rasti të tregoja një ngjarje të tillë. Po ne ngjarjet, që na kanë lënë mbresat më të thella, i tregojmë jo kur është rasti, po kur e ndjejmë veten se mund t'i tregojmë si duhet.

— Sa vajti ora? — më pyeti për së dyti Desi.

— Njëmbëdhjetë e gjysmë.

— Sa? Njëmbëdhjetë e gjysmë? Sa mirë që të pyeta. Tani duhet të kemi kujdes, se vjen Viti i ri. Melankolinë duhet ta shporim. Viti i ri duhet të na gjejë të gëzuar.

Desi thirri:

— Baba, mama, dëgjomëni! Vitin e ri do ta presim si në qytet. Kur të shkojë ora dymbëdhjetë fiks, mamaja ta shuajë llambën. Do ta lemë të shuar një minutë. Unë do të numëroj deri në gjashtëdhjetë. Kur të kem arritur numrin gjashtëmbëdhjetë, babai ta nderë. Mirë?

— Të lumtë, Desi! — thirri babai me sytë e për-lotur.

— Hajde të vallëzojmë, — më tha Desi dhe më tërhoqi përdore. — Viti i ri duhet të na gjejë duke vallëzuar, të qeshur, të lumtur. Të mos merremi me filozofi. Le të rrojmë thjesht dhe të gëzuar. Qesh, mama, qesh, baba, qesh, Zefir! Hajde të qeshim dhe ne të dy.

Ajo filloi përsëri t'i pulitë sytë, të tundë kokën sa nga e majta nga e djathta, të qeshë me gëzim dhe unë u pushtova i tëri nga bukuria e saj, nga lumturia që më kishte hedhur dorën në sup. I vështroja fytyrën, që gati prekte faqen time, dhe dëshiroja që të mos vinte kurrë Viti i ri, që ky rrotullim i marrë, ky gëzim i shfrenuar, ata sy të mrekullueshëm, plot dritë, plot hare, ata flokë që herë-herë më binin në qafë, të mbeteshin gjithnjë kështu, në këtë dhomë, në këtë rrotullim të pafund...

Një kërcim, pastaj një tjetër, një tjetër... m'u morën mendtë. Këmbët i hidhja kuturu. Pashë orën dhe i thashë Desit:

— Edhe pesë minuta dhe vjen Viti i ri.

Desi thirri:

— Gati, mama, gati, baba! Kur të them unë, mama fike llambën, duhet ta shuash. Vëre llambën mbi tryezë. Ashtu. Kurse ti, baba, nxire shkrepshen nga xhepi.

Ajo heshti një copë herë, pastaj pyeti:

— Edhe sa minuta kanë mbetur?

— Edhe një, — thashë unë.

Desi zuri të numërojë me vete, kur arriti numrin gjashtëdhjetë, thirri:

— Fike!

Sanija i fryu llambës. Dhoma mbeti në errësi dhe në heshtje. Desi zuri të numërojë me zë. Tani dëgjohej era e fortë që frynte jashtë. Ajo më kish-te kapur dorën dhe ma shtrëngonte. Dora ime zuri të djersitej. Pastaj ajo tha:

— Baba, ndize llambën!

U ndez shkrepshja, u hoq qelqi i llambës dhe fitili mori flakë.

— Gëzuar Vitin e ri! — thirri Desi dhe vajti e puthi të jëmën, pastaj të jatin, i dha dorën Zefirit dhe mua. Unë bëra toka me Irfanin. Sanija më puthi në faqe dhe unë e ndjeva të më lagej faqja, i dhashë dorën Zefirit, pastaj nëna e Desit e puthi Zefirin në të dy faqet dhe ai zgjati qafën e trashë e mbylli sytë.

— I bën sytë si pula, — tha Desi, po nuk u muar vesh për kë e kishte fjalën. Ngritëm gotat duke uruar njëri-tjetrin.

Desi kaloi në dhomën tjetër dhe u kthye prej andej me një pako të vogël.

— Ja, — tha, — ç'të dhuron Viti i ri.

— Faleminderit, — i thashë dhe mora trikon dhe dorezat. Trikua që punuar me grykë të mbyllur e të rrumbullakët. Kishte ngjyrë të zezë. Dorezat i kishte ngjyer me gjethe arrash. Unë mora pakon e vogël dhe ja dhashë Desit. Ajo e shpalosi aty për aty, nxori shallin, e vuri në kokë, u pa në pasqyrë, pastaj e lidhi në qafë dhe rrahu shuplakat:

— Shumë i bukur!

Kartolinën e lexoi me mendje. U ul në divan, kafshoi buzën dhe ndenji një copë herë e menduar.

— Të pëlqen trikua? — më pyeti Sanija.

— Shumë, — i thashë unë.

— I ka krahët pak të shkurtër, — tha Zefiri me një ton indiferent, pasi i hodhi një vështrim të shpejtë trikos.

— E ke gabim, Zefir. Si qenkan krahët e shkurtër? Tamam janë, — tha Sanija.

— Ku janë të shkurtër, — ndërhyri Desi dhe i provoi me krahët e saj. Në rregull fare janë. Mos

pandeh zotrote se do ta veshi ndonjë majmun trikon?

— Nuk ka ndonjë rëndësi, — tha babai, — në janë pak të shkurtëra apo janë pak të gjata. E ç'duhet këtu luksi? Ama ç'llafe bëni edhe ju!

— Ka rëndësi, baba, ka. Mëngët unë i kam bërë me masë, po ai kujton se do ta veshë trikon ndonjë majmun. Bile edhe për krahët e Zefirit, mëngët nuk janë të shkurtëra.

— Mirë, mirë, — tha Zefiri dhe buzëqeshi me ironi. — Ja ku po ta bëj edhe unë qejfin e po të them se i ke punuar me kujdes. Je e kënaqur tani? — buzëqeshi përsëri dhe hodhi zaret mbi tavëll.

Desi u bë si lulëkuqe.

— Nuk dua të ma bësh qejfin, se nuk jam çilimi unë, kuptove? Le që ti në fund të fundit nuk di se nga lidhet gomari, ku ke gusto ti!

— Me gjithë mend nuk di nga lidhet gomari. E ç'më lipset ta di. Sa për veten time nuk shpresoj të kem nevojë të lidh ndonjë gomar. Kush ka nevojë të lidhë gomarin, ai duhet të mësohet.

— Të ngeli në gojë fjala gomar. Nuk di të thash gjë tjetër?

— Mjaft tani. Ç'janë këto llafe pazari. Luaj tavllën, Zefir, — thirri Irfani që nuk po i ecte lodra.

«Tani është koha të largohem», mendova dhe, pasi u ngrita, kërkova leje.

— Jo, more djalë i mirë, nuk të lëmë të ikësh kështu, — më tha Irfani duke e tundur kokën anash në mënyrë komike. — Të luajmë një herë me filxhane, pastaj ik.

Desi u ul në divan, me këmbët e mbledhura nën vete. I dukeshin gjunjët e bukur. Më shikonte nga poshtë lart, pa thënë asgjë. Zefiri heshtte. Heshtja e tij

m'u duk sikur donte të thoshte: «Epo ç'pret? Në ke për të ikur, ikë. Mos bëj naze!» Kur u ngrita më këmbë, ai qe i pari që u çua dhe mbeti ashtu, pa folur, indiferent dhe i ftohtë.

— Pa nxirrni ato gurabiet, moj grua!

Sanija u ngrit, mori pallton time dhe e shpuri në dhomën tjetër.

— Tani nuk ke si të ikësh, — tha Irfani. Të kemi zënë peng.

Unë pashë Desin. Ajo më buzëqeshte si ditën e parë, pa i çelur aspak buzët, vetëm me sytë e saj, që tani ishin mbushur me vezullime të thella blu. Pastaj pashë Zefirin. Ai qëndronte ende më këmbë. Fytyra e tij shprehte mospërfillje. Dora e fryrë dhe e ftohtë si një bretkosë e lagur, lëvizi gishtrinjtë.

— Do të rri! — thashë pothuaj me inat dhe vura re se si u ul, si më ktheu kurrizin dhe si i hodhi një shikim të shpejtë Desit.

PIKË ÇUDITËSE!

Tri pikëçuditëse me radhë. Katerina iku pa leje në Tiranë. Largimi i saj i papritur na hutoi dhe na tronditi të gjithëve. Si iku kështu Katerina!

— More, kujt i shkonte ndër mend të bënte një proçkë të tillë?

— Do të ketë pasur ndonjë hall.

— Ku ka hall në detyrë.

— Mos folë kështu dhe ti. Njerëz jemi dhe gjithfarë hallesh mund të na dalin përpara.

— Megjithatë nuk është mirë të largohesh kështu...

— Pse i bini më qafë pa ditur arësyen?

Ai që e mbronte me këmbëngulje Katerinën, ishte Muharremi. E mbronte duke na kundërshtuar të gjithëve dhe shihej fare qartë se largimi i saj e kishte tronditur. As Muharremi nuk dinte përse qe larguar. Vetëm se thoshte dendur: «Do të ketë pasur ndonjë hall të madh... Ajo do të kthehet patjetër».

Disa ditë, para se të largohej, unë e gjeta Katerinën duke qarë në një klasë. Kishte vënë duart si rreth në bangë dhe kokën e kishte mbështetur te krahët.

— Pse qan? — e pyeta.

Ajo nuk foli.

— Ç'ke që qan, Katerinë? Të ka ndodhur gjë?
E preka lehtë në sup, po ajo ma shtyu dorën:

— Nuk kam gjë, jo, më ler të qetë.

Vetëm Zenepja e kishte ditur që përpara se Katerina do të ikte.

Mirëpo kaluan pesë ditë dhe Katerina nuk po kthehej. Orët e saj i jepja unë dhe Muharremi. I gjori Muharrem! Erdhi e u dobësua sa të vinte keq ta shihje.

Rexhepi tani ishte shëruar, vetëm se rreth syrit i kishte mbetur njolla mavi. Ai vazhdimisht pyeste për Katerinën. Natën e pestë, tek rrinim në dhomën e Bilalit duke lozur xing, Zana na këshilloi t'i shkruanim një letër. Letrën e shkruam së bashku. I thoshim të kthehej, të mos bënte marrëzi të qëndronte, se ishim bërë shumë merak për të... Letrën ja shkruanim me një ton miqësor dhe në të njëjtën kohë qortues. Largimi i saj na hutoi, pastaj na dëshpëroi. Muharremi u bë i heshtur e i menduar. Nuk kishte më fuqi të na kundërshtonte. Dukej se edhe atë e kishte lodhur shumë dyshimi.

Po atë natë i shkroi edhe ai një letër personale. Letrën e shkroi fshehurazi. Kjo letër më ra në dorë më vonë dhe unë e kam ruajtur deri më sot.

Letra ishte grisur në mes. Në vendin ku qe palosur, qe zverdhur nga koha, po shkrimi i tij i shtrembër, lexohej qartë. Ja ç'i shkruante:

«Katerinë!

A është e mundur të mos kthehesh më? Unë mund të besoja çdo gjë, por që të besoj se ti nuk do të kthehesh më, këtë gjithë qenja ime e kundër-

shton. U bënë pesë ditë që je larguar. Pse nuk po vjen? Më ka marrë malli shumë, Katerinë! Më kujtohet kur mblidheshim të gjithë, ti uleshe në karrigen pranë sobës, vije dorën në faqe dhe qëndroje ashtu e heshtur. Shokët këtu flasin mirë për ty dhe shpresojnë se me sot e me nesër do të kthehesh. Sigurisht, ty të ka shtyrë një hall i madh që u largove papandehur. Përse nuk më hapeshe kur të lutesha të më tregoje se ç'të shqetësonte? Ndoshta do të të kisha ndihmuar! Ç'të ka ndodhur? A thua rrethanat do të jenë kaq të forta, sa të të detyrojnë të mos kthehesh më? Mos ndodhtë kurrë kjo! Atëhere unë do të besoja se miqësia dhe sinqeriteti, pasioni, ndjenja e sakrificës dhe dashuria ndaj Rexhepit, Sazanit, Vjollcës, qenkan vetëm fraza boshe. Po kjo nuk mund të jetë e vërtetë, sepse ti dhe aty ku je e dëgjon se si të thërresin nxënësit. Ta dish ti me ç'mall po të thërresin! O, Katja, a e dëgjon zërin tonë? Unë po të lutem, Katja: ktheu! Bëma këtë të mirë: kthehu! Asnjëherë në jetën time nuk jam lutur si tani: ktheu, Katja, ktheu! A është e mundur që dëshira për një lumturi personale, pa hallet dhe kokëçarjet e një mësuesi të thjeshtë të të ketë trullosur aq sa të kesh harruar shkollën tonë? Jo, Katja, ti nuk je e tillë, ti nuk mund të jesh e tillë. Kjo është fare pa kuptim. Dyshimi im është më absurdi dhe më i marri që mund të ekzistojë. U zemërove, Katja?

Mos të fyejti vallë dyshimi im? Të më besosh, të flas kështu nga hidhërimi dhe nga çudia. Rexhepi vazhdimisht pyet për ty. Ne i thamë se je e sëmurë dhe ai nguli këmbë t'i tregonim ku mund të vinte të të shihte. Atëhere ne e gënjyem: i thamë se ti je shtruar në Berat. Dhe a di ç'tha ai? Pyeti se kush prej nesh kishte ardhur të të shihte. I thashë se të

kisha parë unë, atëhere ai më tha: «A më ka kujtuar zonjushë Katerina?» Si mund t'i përgjigjesha unë? Sigurisht, i thashë se ti kishe pyetur për të. A e merr me mend sa u gëzua? Mendo tani se ç'diziluzion të tmerrshëm do t'i shkaktohet këtij fëmije po qe se s'do të kthehesh më. A do të kthehesh, Katerinë? Po ç'them unë kështu! Ti do të vish patjetër përsëri në shkollën tonë të vogël, majë kodrës. Ka të ngjarë që ti të jesh nisur, kur letra ime do të udhëtojë për te ty.

Katja! Të shoh çdo natë në ëndërr dhe koha më bëhet shumë e gjatë pa ty. Më ka marrë malli shumë, Katja! Mirupafshim. Letrën po ta shkruaj nga klasa. Tani do të shkoj në dhomën e Bilalit. Sigurisht, shokët janë mbledhur aty dhe kanë vënë gramafonin. Mungon vetëm ti. Froni yt ka mbetur i zbrazët. Edhe sot ne do të bisedojmë për këtë fron që ka mbetur i zbrazët.

Edhe një herë mirupafshim, Katja!

Muharremi!»

Kaluan tetë ditë, por Katerina ende nuk po kthehej. Nuk merrnim asnjë lajm. Një pasdite, kur po rrinim në korridorin gjysmë të errët e të ftohtë, drejtori tha i zymtë:

— U bënë tetë ditë dhe Katerina nuk është kthyer ende!

Ai qëndronte me fytyrë nga xhami. Ne i shihnim kurrizin. Njëpërmjet shpatullave të tij të gjera shihe-shin degët e pemëve që tundnin gjethet. Frynte një erë e thatë, që ngrinte re pluhuri të bardha.

Drejtori pyeti i mërzitur:

— Mori ndonjë rrobe, ndonjë valixhe me vete?

— Asgjë. Të gjitha rrobat i ka lënë në dhomë,

— u përgjegj Zenepja.

Ai nxori llullën dhe e ndezi. Një copë herë qëndroi duke vështruar në dritare.

— Nuk keni marrë vesh ndonjë lajm? Nuk ju ka dërguar ndonjë letër a telegram?

— Jo.

Ai u kthye nga ne dhe tha:

— Ishim aq mirë... Ja se si ngatërrohen nganjëherë punët.

Muharremi dyllë i verdhë, tha me zë të dridhur:

— Ajo do të kthehet. Prisni dhe sot dhe keni për të parë po s'u kthye.

Drejtori e pa atë një çast dhe fërkoj mjekrën e parruar me dorë. Fytyra e tij shprehte lodhje dhe zgjuarsi. «Do të pëlcasë shërrin», thashë me vete, po për fat të mirë drejtori nuk tha asnjë fjalë tjetër.

Të nesërmen pasdite erdhi Katerina. Ajo dukej shumë e lodhur dhe qe dobësuar mjaft. Na dha dorën pa thënë asnjë fjalë. Hoqi pallton, fshiu me një gazetë të vjetër dëborën e përzier me baltë dhe mbeti pastaj e përkulur përpara, me sytë të mbërthyera në majat e këpucëve, ku kishin ngelur copëzat e gazetës së grisur. Në dhomë zotëronte heshtja. Një heshtje e ftohtë.

Zenepja tha:

— Sa mirë bëre që erdhe, moj Katerinë!

Dhe i hodhi duart në qafë.

Katerina zuri të qajë.

Bilali rrinte me cigaren në cep të buzës dhe kruante kokën. Zana kishte lidhur një shami të kaltër në kokë dhe kishte mbetur me bishtin e fshesës në dorë. Zenepja shtrëngonte në gji kokën e Katerinës, sikur ajo të ishte çupëz e mitur, ndërsa Muharremi, i ulur në stol, me gjunjët të mbledhur pranë barkut, me

jakën e palltos së madhe të ngritur, dukej që nga vështrimi i turbullt që ishte shumë i mallëngjyer. Në dhomë, ku kishte rënë qetësia, ndodhesha edhe unë. Mungonte vetëm drejtori, që ende s'që kthyer nga gjahu. Përse vallë kishte shkuar në Tiranë Katerina?

Nga dera e sobës filloi të dalë tym. Jashtë frynte erë dhe era binte deri te ne aromën e barit, i cili kishte filluar të ngrinte kokën nëpërmjet gurëve dhe shtresës së akullit që po shkrihej. Kishte ardhur marsi.

Zana fërkoi sytë dhe tha:

— Fryji zjarrit, more Bilal! Nuk e sheh që u qorruam?

— Siurdhëron, madam, — tha Bilali dhe u ul t'i frynte zjarrit.

Katerina kërkoi të pinte një gotë çaj, se i dhimbte gryka.

— Patjetër, moj motër. Si e do, çaj mali, apo çaj evrope?

— Mali.

Katerina e piu çajin me vështrimin e ngulur në majën e këpucëve të lyera me baltë. Zenepja e pyeti:

— U lodhe udhës?

Katerina heshtte. Siç duket, ajo priste ta pyesnim për largimin, mirëpo asnjëri prej nesh nuk e zuri në gojë këtë, megjithëse të gjithëve na mundonte kërshtëria. Ne u sollëm sikur nuk kishte ndodhur gjë. Por ndoshta tamam kjo e bënte të vuante Katerinën. Sikur ne ta hapnim fjalën, mbase do të gjente arsye të justifikohesh, kurse kështu, siç rrinte e përkulur përpara, me filxhanin në dorë, pa folur, me vështrimin e ngulur te majat e këpucëve, ajo e ndjente shikimin tonë, sado që ne mundoheshim ta përmbanim.

Në darkë, kur Zenepja shoi dritën, Katerina u ngrit ndenjur në shtrat dhe tha:

— Më vjen turp, Zenepe!

— Do të kalojë, Katerinë. Kryesorja është se ti u ktheve. I more letrat tona?

— I mora. Pak me vonesë, po i mora. M'i kishte fshehur nëna.

Katerina qëndroi ndenjur në shtrat, me këmi-shën prej fanellate dhe me jorganin hedhur krahëve.

— Të zuri gjumi, Zenepe?

— Jo, Katja.

— Mua nuk më flihet.

— Uh, moj budallaçkë! Po pse bëhesh merak! Qetësohu tani!

Katerina rënkoi:

— Pse nuk më pyet?

— E pse të të pyes? Sigurisht ke pasur ndonjë hall.

— Asgjë, Zenepe, asgjë. Ajo që më ndodhi mua, është pa kuptim. Një budallallëk.

Dhe Katerina ja tregoi të gjitha:

— Një muaj me radhë i merrja letrat nga shtëpia njëerën pas tjetrës. M'i dërgonte nëna. Në fillim më shkruante se e kishte marrë malli, se bëhej merak për shëndetin tim, pastaj zuri të më thoshte se më shihte në ëndërr sikur isha e sëmure dhe nuk i rrihej pa më parë me sy. Pastaj nëna zuri të shfaqë me këmbëngulje dëshirën që të merrja leje e të shkoja disa ditë në shtëpi. Më vonë më shkroi se ishte pa qejf, se nuk mund të vinte vetë atje. Një ditë dërgoi një telegram, ku më shkruante se ishte shumë e sëmure. Kështu që u detyrova të largohesha. Kur u nisa, zuri të më brente dyshimi. «Mos më kishin

gënjyer në telegram?» Dhe vërtet doli që më kishin gënjyer.

«Pse e bëtë këtë?» pyeta njerëzit e shtëpisë.

«Që të të shihnim, moj bijë», më tha nëna.

U mërzita së tepërmi. Që të nesërmen kërkova të kthehesha në detyrë, por nëna m'u lut duke qarë të qëndroja dhe dy ditë, se nuk bëhej kiameti. Dhe në këto dy ditë ndodhi ajo ngjarje e zakonshme, banale, të cilën nuk kam qejf ta kujtoj. Kishin menduar të më fejonin. Bile djali që kishin menduar të më jepnin erdhi edhe në shtëpi. Ai ishte i ri, i shëndetshëm, qe farmacist dhe dinte dy gjuhë të huaja. Mirëpo unë e mora kaq zët këtë djalë shtatgjatë, që vishte një kostum gri, sa një herë, kur më propozoi të shkonim në kinema, ja preva shkurt:

«Nuk vij me ty, se jam e fejuar!»

Farmacisti hapi sytë i çuditur.

«Më fal, Katerinë. Unë s'e dija këtë. Prindërit e tu nuk më kishin thënë gjë. Ata, përkundrazi...»

Kur e morën vesh ata të shtëpisë përgjigjen time, m'u vërsulën me të thirrura e me të bërtitura:

«E kush është ky djalë që dashke ti?»

«Me një mësues kërkon të martohesh?»

«Në atë vend të humbur kërkon t'i ngrysësh ditët? Budallage!»

Po, po, po... Njëqind herë po. Nuk thosha fjalë tjetër, përveç kësaj «po-je», që jua përplasja në fytyrë, sikur merrja hak për gjithë këtë histori. Pastaj gjeta letrat që m'i kishit dërguar ju dhe që m'i kishte fshehur nëna. Bile më ra në dorë edhe letra e Muharremit. Gjatë gjithë atyre ditëve kam qarë. Një ditë, babai më mori mënjanë, në sallon, dhe, pasi u mendua ca, më tha:

«Mirë, bijë, ti je e lirë të veprosh. Edhe unë be-soj se Muharremi është djalë i mirë. Ti vepro si të thotë zemra dhe si është më mirë».

— Ja, kjo ishte e gjitha! — tha Katerina.

Zenepja u ngrit, nga shtrati, u ul pranë saj, e kapi për qafe dhe i tha:

— Oh, sa na kishte marrë malli, moj Katja!

Të dyja qëndruan një copë herë të përçafuara dhe, siç rrinin ashtu, të ulura në shtrat, të mbuluara me jorgan, me këmbët të varura poshtë, ku binin rrezet e bardha të hënës, Katerina tha:

— Po ai...

— Ai të do shumë. Nuk e pe si është dobësuar?

Dhe ranë të flinin në një shtrat, të përçafuara njëra me tjetrën.

*

* *

Të nesërmen, pasi mbaruan orët e mësimet, drejtori na tha të mblidheshim në drejtori. Ne hymë në drejtori dhe u ulëm nëpër karrige. Drejtori ndenji përballë nesh, në karrigen që ndodhej pranë tavolinës së tij. Nxori llullën, e mbushi ngadalë me duhan, po nuk e ndezi. E la mbi regjistër. Ishte i parruar. Flokën i qenë ngritur përpjetë dhe mustaqet nuk i rrinin mirë. Fytyra e tij eshtake shprehte lodhje dhe zemërim. M'u kujtua dita e parë, takimi i parë me të, sot e shtatë muaj të shkuara, kur më pati lindur përshypja se me këtë njeri nuk do të mund të merrsha vesh asnjëherë.

Sa shumë isha gabuar!

Në dhomë zotëronte heshtja. Të gjithë prisnim me ankth shpërthimin e tij. Të dukej se e përmbante me zor veten. Ishte si një re e zezë, që pritet nga çasti në çast të shprazë shi. Pashë Katerinën. Ajo që mbështetur pas shpinës së karriges dhe sytë e saj të zinj e të menduar qenë thelluar tepër. E gjora vajzë! Dukej që vuante shumë në këto çaste. Ç'mendon-te vallë?

Po më tepër se Katerina ishte i shqetësuar Muharremi. Ai kishte shtrënguar me nervozizëm duart, që përkulur pak përpara, kurse fytyra i që zbehur. Priste i tronditur. Të gjithë prisnin të thyhej akulli.

Drejtori, pa parë njeri në sy, siç po lëvizte me gishtrinj llullën, tha:

— Le të flasë Katerina!

Heshtja u bë më e rëndë. Katerina u çua më këmbë e zverdhur, sikur të kishte lënguar disa ditë, dhe mbeti ashtu, si të kishte harruar të fliste.

— Folë, Katja! Ti nuk ke faj, — tha Zenepja.

Atë çast sytë e Katerinës patën një refleks të fortë, ju drodh mjekra dhe befas ja shkrepri të qarit me ngashërim.

Zenepja i shkoi pranë, i vuri dorën në sup dhe e uli në karrige.

— Po ti mos u trondit kështu, moj motër!

Zenepja dukej vetë e tronditur. U ngrit më këmbë e tha:

— Jua them unë përse iku Katerina në Tiranë.

Gjoksi i saj i bëshëm u ngrit më lart se zakonisht dhe sytë i shkëlqyen. Drejtori ndezi llullën, u çua dhe ai më këmbë, shkoi pranë dritares dhe, para se të fliste Zenepja, tha:

— Dëbora filloi të shkrijë.

Asnjëri prej nesh nuk foli. Ai tha sërish:

— Tani mëllenjat shkojnë në pyll. Në dritare do të zenë të çukisin gushëkuqët.

U kthye nga ne dhe fërkoj me pëllëmbë mjekrën. Fytyra e tij eshtake shprehte zgjuarësi.

— Epo... Hajde të dalim!

Drejtori kaloi pranë nesh dhe doli jashtë. Pastaj u ngritëm dhe dolëm edhe ne. Dita ishte me diell. Frynte erë dhe lumi buçiste atje poshtë.

Në dhomë dëgjova Muharremin që i tha Katerinës:

— Të kam gjetur një palë çizme të vogla.

— E ç'duhen tani çizmet, — u përgjegj Zenepja. — Nuk do të bjerë më dëborë. Së shpejti vjen koha të mbathim sandalet. Të pëlqejnë sandalet, Katerinë?

— Po, — tha ajo.

— Dhe disa ditë e dalin manushaqet e luleqaçet. Do të dalim të mbledhim?

— Do të vij dhe unë me ju, — tha Muharremi. Në dhomë u dëgjua e qeshura e dy vajzave.

Unë mendova: «Sa mirë e njeh shpirtin e njeriut drejtori!...»

KUR VJEN PRANVERA

Unë nuk di ta shpjegoj mirë se çfarë e gjallëroi aq shumë qytetthin tonë me shtëpitë prej guri të bardhë: pranvera që zbriti menjëherë gjithë ngjyra e cicërimita zogjsh, apo ata punëtorët e gëzuar, që kishin ardhur të ndërtonin fabrikën e konservimit të frutave dhe ata që do të ngrinin hidrocentralin?

Këta punëtorë ngritën disa baraka e çadra në rrëzë të qytetit, buzë lumit. Ditën ndiheshin herë pas here shpërthime minash, britma të forta njerëzish, që ngrinin në krah hekura e trarë, zhurma kamionash, kurse saldatriçet lëshonin shkëndija, që xixëllonin si yje në mes të ditës. Mbrëmjeve ata mblidheshin në njërin nga këto baraka dhe, ndërsa njeri i binte fizarmonikës dhe një djalë tjetër kitarës, shokët e tyre merrnin vallen, qeshnin, bënë shaka dhe këndonin me zë të lartë. Kur ishte kohë e butë dhe nuk binte shi, ata dilnin në shesh. Fëmijët e qytetit të vogël mbanin vesh, afroheshin pranë tyre e qeshnin me gjithë shpirt. Në fillim u afruan fëmijët, pastaj djemtë e më pas u dukën dhe fytyra vajzash që vështronin fshehurazi njëra-tjetrën dhe po fshehurazi vinin buzën në gaz për të treguar çudinë e këtij ndryshimi të

menjëhershëm. Më vonë ata zunë të këndojnë së bashku, të vallëzojnë e të mësojnë emrin e njeri-tjetrit.

Qetësia shekullore e këtij qytetit të heshtur u prish.

Dhe kjo ngjante kur kishte ardhur pranvera. E keni parë ndonjëherë se ç'hap të lehtë ka pranvera në qytetet që ngrihen buzë maleve? Përfytyroni një çast se si shkrijnë copëzat e akullit që kanë mbuluar burimet, stalaktidet që varen si pikëçuditëse nga shkëmbinjtë, ajo shtresa e hollë që mbështjell trungjet e pemëve, si filtrohen retë dhe duket një qiell i thellë blu, ku ndrit një diell plot dritë. Përfytyroni se si fillon të marrë jetë bari i gjelbër, nëpër kërcyellin e hollë i qarkullon lëngu e ai rritet i freskët e i bukur; se si përroi i madh për ca ditë rrjedh plot zhurmë, me ujë të turbullt, duke mbartur me vete copa trugjesh dhe si pastaj ai zë e shtrohet, nis të gurgullojë ëmbël dhe të kthjellohet aq shumë, sa të vjen mirë të zhytësh kokën në të, megjithëse është ende shumë i ftohtë. Anës përroit plepat, ahet shekullore, plot nyje e gunga, lofatat e njoma, shkundin krahët, rrëzojnë edhe ato copëza akulli, që kushedi se si kanë mbetur në degët e tyre dhe nisin e lëshojnë sythet e njoma. Nëpër degët e tyre vijnë e ulen përsëri zogj dhe, me gurgullimin, përzihet cicërima e tyre që duket sikur thotë:

«Sa gëzim! Sa bukuri!»

*

* *

Qëndroja i shtrirë dhe nëpërmjet dritares vesh-troja plisat e dheut të lëruar. Në luginë thanat kishin

filluar të mbusheshin me lule të vogla e të verdha. Edhe degët e bajameve qenë mbuluar nga lulet e bardha me zemër të kuqe. Pëllumbat e egër guisnin, kurse thëllëzat rrihnin me forcë krahët e bënin zhurmë sikur turfullonin; pastaj, siç rrinin grumbull, zinin e këndonin. Balua ndjehej i gëzuar dhe herë pas here lehte me zë të trashë. Kujt i drejtoheshin këto zëra e këta tinguj që rrëshqisnin nëpërmjet ngjyrave të ndezura të pranverës? Nga pylli vinte kënga monotone dhe e trishtuar e qyqes. Kjo melodi kishte zëvendësuar angullimën e zgjatur e të ftohtë të ujqeve.

Sobën tani e ndizja vetëm kur gatuaja. Kisha ca kohë që nuk lexoja. Gjithë pasditen e kaloja me Desin. Sa haja drekën, krihesha me nxitim dhe shkoja në shtëpinë e saj. Sanija, si më parë, më puthte dhe unë ndjeja buzët e saj të lagura në të dy faqet e mia. Irfani lozte tavëll me Zefirin. Në rast se Desi kishte ndonjë punë në dorë (ajo kishte ca kohë që kalonte orë të tëra duke qendisur) dhe nuk mund ta linte përgjysmë, unë ulesha në një mënyrë të tillë, që të mos e shikoja Zefirin, që më ishte pështirosur, kur hidhte zaret e kur shkëmbente shikimin e tij të keq me Desin.

Nga fillimi i majit u sëmura nga gripi. Në fillim më digjte gryka, pastaj zunë të më lotonin sytë dhe të më kullonin hundët. Sanija më dha të pija dy herë ponç, raki të zier me sheqer, por nuk më bëri dobi. Hodhën në mangall sheqer dhe më thanë të thithja tymin. E bëra dhe këtë provë, megjithëse tymi më digjte grykën. Më dhanë të pija rigon, hëngra hudhra, pija fenaskon dhe antigripinë, po rrufa, siç thoshin ata, në vend që të më lehtësohej, më shtërngonte më tepër.

— Rrufë ke, mos bëj kiametin, — më tha një herë Zefiri.

Unë e pash me inat, po nuk fola. Nuk desha t'i përgjigjesha.

— Ai nuk ka thënë asnjë fjalë, — tha Sanija.

— Nuk sheh si është bërë, si një farmaci ambulante. Çfarë nuk gjen në xhepat e tij!

— Ti flet kështu, se je si qyp, — tha sërish Sanija.

Me sa pata vënë re, ajo nuk para e kishte qejf Zefirin. Disa herë, para syve të mi, i kishte folur aq rëndë, sa, po të më qe drejtuar ashtu mua, unë nuk do të kisha sy e faqe t'i dilja më përpara. Një herë i tha:

— Ç'më je shtrirë si bualli në baltë.

Zefiri, pa e bërë qejfin qeder, u ngrit nga divani, ku kishte rënë me pizhama, pullat e të cilave i kishte harruar pa mbërthyer, dhe nuk tha asnjë fjalë.

Kurse një herë tjetër Sanija i tha atij:

— Mos u ngut kështu, se nuk të hikën pjata.

Ai fshiu në heshtje me pecetë lyrën nga buza. Irfani e kishte grurë me të, ndërsa Desi mbante një qëndrim enigmatik. Ata flisnin pak midis tyre; shkëmbejnë shumë vështrime e, po të qëllonte që të thosha unë ndonjë fjalë të rëndë, Desi do ta mbronte me këmbëngulje dhe, vend pa vend, do të shtonte në fund:

— Ai është i ndershëm.

Fjalën «i ndershëm» e theksonte aq shumë, sa një ditë i thashë:

— Përse e vini në dyshim ndershmërinë e tij. Askush nuk ju foli për këtë.

Po të gjitha këto ishin vogëlsira. Sa dilnim jash-të, unë merrja frymë lirisht dhe çliroheshja nga ajo

atmosferë e pashpjegueshme dhe e dyshimtë. Këto ishin vogëlsira vetëm kur dilja të shetitja me Desin, se, posa hyja brenda atyre mureve, më dukej sikur para syve të mi binte një perde e zezë, që më bënte të provoja një shqetësim të papërcaktuar. Në shtëpinë e Desit flisnin me plogështi dhe gjithnjë ishin të pakënaqur. Atyre asnjëri nga qyteti nuk ua mbushte syrin. Të tërë ishin lapanjozë e pa vlerë. Bile edhe mua, megjithë sjelljen e kujdesshme, ndjeja se më shikonin nga lart, duke e fshehur përbuzjen. Po ata e urrenin dhe njëri-tjetrin dhe, siç më dukej, ja hidhnin shoqishoqit prapa krahëve.

Një ditë nuk e gjeta Desin në shtëpi. Aty ishte vetëm nëna e Desit. Desha të ikja, po ajo më tha të prisja, se Desi do të kthehej shpejt, pasi po i bëhej shumë që kishte dalë. Zakonisht ne qëndronim në kuzhinë, po kësaj radhe ajo më futi në dhomë. Edhe në këtë dhomë kishte një divan, të mbuluar me një qilim me ngjyra të forta. U ula në të. Sanija po qepte me maqinë.

— Irfani ka shkuar të lozë tavëll në klub. Zoti e di se kur do të kthehet.

Unë nuk fola. Një copë herë ajo qepi në maqinë. Nuk shkëmbenim fjalë.

— Po dal, — thashë. — Vij më vonë.

— U mërzite, — më tha. — Rri dhe ca, se tani do të kthehet. Unë jam mësuar të rri vetëm. Prit të të jap një album.

U ngrit, nxori nga sirtari një album dhe u ul pranë meje. Shumica e fotografive ishin bërë në ambiente të mbyllura. Nisa t'i vështroj me kureshtje.

Trokiti dera. Sanija rregulloi flokët dhe doli ta hapte. Në dhomë u fut Desi.

— Ku ishe? — e pyeti Sanija.

Desi shkoi pranë pasqyrës, rregulloi flokët dhe u përgjegj ftohtë:

— Shkova tek Arsinoi që të merrja një model. Po nuk e gjeta, kështu që m'u desh të prisja.

— E takove Zefirin?

— Jo.

— Tri orë paske pasur punë me Arsinoin?

— Më lër rehat, mama, një herë. Nuk dua të më pyesësh kështu. Më është bërë shpirti derr në këtë shtëpi. Nuk të lënë të qetë. Unë e di se ç'duhet të bëj.

— Ti nuk di asgjë. Me këtë kokë që ke ti, do të marrësh veten më qafë.

— Ju më keni marrë më qafë përderisa më prutë në këtë vend të çmendur. Hajde dalim, Sotir...

Kështu, të gjitha këto më dukeshin gjëra të vogla kur dilja të shetitja me Desin. Gjëra të vogla dhe të parëndësishme. Ne dilnim në rrugë, ku dielli refleктоhej nga gurët e bardhë të xhadesë, kalonim pranë dyqaneve dhe, ndërsa dëgjoja fizarmonikën, e harroja atë botë të vogël mesquine, plot fshehtësi e errësirë, që, megjithëse mbante me vete dashurinë time, e ndjeja se kurrën e kurrës nuk do të mund të pajtohesha me të. Dhe nuk e kuptoja ende se përkrah meje ecte një pjesë e asaj bote mesquine.

*

* *

Kur mbaroi ora e mësimit, vura re se një pjesë e nxënësve të klasës sime qenë mbledhur në korridor dhe bisedonin të shqetësuar midis tyre.

— Ç'ka ngjarë? — pyeta.

Ata nuk m'u përgjegjën. Jashtë gjëmonin bubullimat dhe shkrepstinin vetëtimat me forcë. Shiu ushtë-tonte mbi pullaz.

— Pse nuk shkoni ndër shtëpia?

Rexhepi ngriti sytë dhe foli me vështirësi:

— Do të shkojmë, shoku mësues... por... Shpresa desh u rrëzua nga ura kur vinim në mëngjez.

— Desh u rrëzua? — pyeta i tronditur.

— Po, shoku mësues. Dhe tani ajo ka frikë të kthehet.

— Nuk është e vërtetë... nuk është e vërtetë... Ti ke frikë për vete, — tha Shpresa dhe nisi të qajë.

— Rexhepi nuk bëri mirë që foli ashtu, — thashë unë dhe i vura dorën në kokë Shpresës.

— Po unë...

— E kuptoj që nuk deshe ta fyeje. Ti fole ashtu, sepse e ke shoqe dhe kërkon ta mbrosh nga rreziqet, po Shpresa është trime dhe u bën vetë ballë rreziqeve. Apo jo, Shpresa?

— Po, shoku mësues. Të gjithë shokët e panë se unë u hodha e para mbi urë...

— Mirë, mirë. Megjithatë ecni me kujdes dhe kini mendjen, se koha është shumë e keqe. Frikë mos kini, por rrini pranë shoku-shokut dhe ndihmoheni njëri-tjetrit. Kështu, mirë?

I shoqërova deri tek praku i portës. Vazhdonte të binte shi, të gjëmonte e të vetëinte. Fëmijët hodhën mbi kokë xhaketat e zunë të ecnin nëpër shi. Era jua përplaste shiun me forcë për trup.

«Kushedi si lëkundet ura», thashë me vete. Ura e vjetër që shembur dhe në vend të saj punëtorët ngritën me shpejtësi urën lëkundëse, lidhur me litarë.

Përfytyroja nxënësit si hipnin mbi urën që e shkundte era, si mbaheshin për litari... dhe më pushtoi ankthi.

Tani ata nuk dukeshin.

U sula me vrap teposhtë dhe zura t'i thërras me emra. Po askush nuk më përgjigjej. Vrapova më shpejt, u rrëzova dhe ashtu siç isha, i përlyer tërë baltë, i arrita më në fund. Ata më panë të çuditur.

— Do ta kalojmë urën bashkë. Unë harrova se sot më duhej të shkoja nga shtëpia e Durimit.

Durimi buzëqeshi. Ai ishte shumë i zgjuar.

Arritëm tek ura. Lumi që fryrë dhe sulej kërcënues përpara. Ura lëkundej mbi të. Ishte me të vërtetë vështirë të kaloje nëpër të, sidomos në një ditë si kjo, kur frynte erë dhe këpucët i kishe të lyera me baltë. Era këtu ishte më e fortë, meqenëse gjendej përballë grykës së malit.

— Të parët do të kalojmë unë me Shpresën. Secili të kapet fort pas litarit, të ecë ngadalë dhe asnjëri të mos shikojë poshtë, nga lumi.

Hipëm mbi urë. Me dorën e majtë mbahesha pas litarit, ndërsa me të djathtën shtërngoja dorën e Shpresës. Kur arritëm afër mesit, ura zuri të lëkundej me forcë dhe unë me Shpresën mbetëm në vend..

— Shoku mësuës, — më tha Shpresa, — është më mirë të mbahem pas litarit. Ashtu jam më e sigurtë dhe nuk të tërheq ty me vete.

— Mirë, kalo përpara, ashtu, mbahu fort. Bravo, Shpresa! Unë jam pas teje.

Dorën e majtë gjithnjë e mbaja pas litarit, kurse të djathtën e pata shtrirë pas kurrizit të Shpresës, i gatshëm që ta kapja pas xhaketës, po t'i rrëshqiste këmba. Gati po e kalonim urën, kur një britmë e fortë erdhi prapa kurrizit tim. Ktheva kokën dhe pashë i tmerruar se Durimi kishte rënë në lumë. Nuk pata

kohë të mendoja asgjë. Në çast u hodha për ta shpë-
tuar. Rryma e mori përpara Durimin dhe unë u sula
me not drejt tij. Durimi nuk dinte not. Dallgët e mbu-
luan. Pastaj e nxorën përsëri. E arrita. Zgjata dorën
dhe e kapa për krahu. Po atë e thithi lumi nga posht-
të dhe bashkë me të u zhyta dhe unë. Ai më kishte
kapur tani për qafe. U çlirova me mundim, e zura
fort për flokësh dhe i dhashë trupit përpara. Dolëm
në sipërfaqe, po rryma nuk na lejonte të dilnim anash
lumit. U përpoqa me tërë forcat e mia, po nuk ja
dola mbanë. Përherë rryma më çonte në mesin e saj,
aty ku ishte më e vrullshme. U lodha aq shumë, sa
m'u mpinë krahët. Nuk shikoja më asgjë. Turbull-
-turbull më kujtohet që dikush më tha diçka dhe më
tërhoqi pas vetes. Kur dola nga rryma dhe po ecja
nëpër ujin që më arrinte deri tek kërciri, erdha në
vete. Ktheva kokën i tmerruar dhe pyeta:

— Po Durimi?

— Shpëtoi, — më tha ai që më kishte tërhequr
me vete.

Pranë nesh u grumbulluan nxënësit. Nga ana tje-
tër e lumit qëndronin punëtorët. Ata i thirrën shokut
të tyre:

— Hipe në varkë dhe sille këtej, dëgjove, Besim?

— Mirë, mirë, — tha ai dhe më hipi në varkën
që e tërhiqnin me litar nga bregu.

*

* * *

Megjithëse punëtorët më dhanë konjak, më ndë-
rruan teshat e u thava në barakën e tyre ku bubu-

llonte soba, unë u sëmura. Shkova në dhomë e u shtriva në shtrat. Kisha temperaturë. Ashtu shtrirë nuk e kuptova si erdhi nata.

Në mbrëmje e shtyu derën me kokë balua dhe hyri në dhomë. Hodhi këmbët e para mbi shtrat dhe filloi të më lëpijë duart. Balon e kishte marrë malli. I vura dorën në kokë e zura ta përkëdhel.

— Të ka marrë uria, — i thashë. — Dale pak, tani do të të jap të hash.

U ngrita nga shtrati, po menjëherë m'u muarën mendtë. E ndjeva veten krejt të pafuqishëm.

Të nesërmen erdhën të gjithë shokët. Katerina me Zanën u ulën në cep të krevatit. Zenepja mbeti më këmbë, pranë derës. Bilali u ul në një karrige, së cilës i qe thyer mbështetësja, me cigaren në cep të buzëve dhe më tha:

— Si je, o hero? Emri yt është në gojën e qytetit këto ditë.

— Lëre ç'bëra! Desh u mbyta, — thashë unë. — A na bën ndonjë kafe, Zenepe? Në dollap i ke të gjitha ç'të duhen. Zjarrin po deshe, ndize jashtë, me shkarpa, se soba bën tym. Vëri të dy xhezetë.

Zenepja doli jashtë të ziente kafetë, kurse Bilalit Zana i dha një gotë raki. Muharremi ndezi një cigare. Kishte filluar të pinte duhan. Po dukej që s'ishte mësuar, se i lotonin sytë dhe e mbyste kolla.

— Ç'e bëtë tërë këtë tym! — tha Zenepja, që hyri në dhomë me të dy xhezetë në duar. — Ne s'e ndezëm sobën që të mos bënim tym, kurse ju ja filluat me cigare. Nuk mund të rrinit pa pirë duhan?

— Nuk prish punë, Zenepe, nuk prish punë, — thashë unë.

— A e di si më dukesh. Muharrem, kur të shoh që pi cigare? — ju drejtua Bilali.

Muharremi ngriti vetullat ngjyrë gështenjë dhe fytyra e tij mori një shprehje të tillë, sikur donte të thoshte: «Pa he të dëgjojmë një herë».

— Si maçok.

Qeshëm të gjithë.

— Kam parë një herë një maçok që deshte të pinte uthull. Ju duk si çaj. Mbase ishte mësuar, qerrataj, të pinte çaj. Zgjati kokën, e lëpiu me gjuhë, po menjëherë zuri të tështijë.

— Edhe ti duhet të jesh dukur dikur si maçok, — tha Muharremi.

— Bah, kurrë s'ka ngjarë kjo!

— Ditën e parë që ke futur cigare në gojë.

— Me tym unë jam mësuar që kur linda. Tymi që kam thithur unë atëhere ka qenë më i hidhur se tymi i cigares. Në fëmëni kam jetuar në një shtëpi përdhese, pa tavan, pa oxhak, kështu që dhoma mbushesh gjithnjë me tym. E kuptove, pëllumb? Ti je të paktën tetë vjeç më i vogël se unë.

Pastaj ata zunë të bisedojnë për fundin e vitit shkollor, për nxënësit, për ngritjen e hidrocentralit...

— Vitin që vjen do të shohim filma, — tha Zenepja.

— Unë do të blej një radio, — tha Katerina. — Që tani kam filluar t'i mbledh të hollat.

Vështroja shokët. Kisha vënë re se ata, sa herë që flisnin për të ardhmen, ishin të gëzuar. Nganjëherë të dukej se lumturia kishte të bënte më pak me ditët që kalonin sesa me vitet që do të vinin dhe do të sillnin me vete konviktin e nxënësve, besimin e fshatarit ndaj mjekut, klubet e mbrëmjet e dëfrimit të rinisë...

Kur shokët mbushnin dhomën time, kur Zenepja ziente dy-tri herë me radhë xhezet e kafesë, kur dë-

gjoja zërin e tyre dhe mbaja vesh të shpreheshin nëpërmjet tyre mendimet e mia, atëhere sëmundja ime strukej diku. Mirëpo, sa largoheshin ata e dhoma boshatisej, më pushtonte një ndjenjë e thellë vetmie. Asgjë nuk më qetësonte.

Një ditë më pyeti Zana:

— Ka ardhur të të shohë?

— Kush? — pyeta unë.

— Desi.

Në dhomë u bë heshtje.

— Është tepër e rëndë Desi që të vijë në shkollën tonë, — tha Bilali.

— E rëndë?

— E rëndë, de, zonjushe e madhe. Po thuaj shqyr që nuk ka ardhur, se do të na duhej ta dizinfektuonim shkollën.

— Ajo më duket se e ka sëmurrur Sotirin.

— Ajo t'i marrë të keqen, Sotirit, — tha Zana.

— Sotirit, — shtoi Zenepja, — nuk i bëri gjë lumi, jo t'i bëjë një piliveskë.

— Ajo nuk është piliveskë, por batak që të mbyt me gaz metan.

Ndjehesha tepër i lodhur. Veçanërisht vetmia më bëhej e thellë kur dëgjoja mëngjezeve zilen.

Mëngjezin e dytë erdhën e më panë një grumbull nxënësish. Midis tyre ishte edhe Durimi.

— Faleminderit, — tha ai dhe u skuq.

— Nuk ka gjë, Durim...

— Ti vure veten në rrezik, shoku mësues... Njerëzit e mi nuk dinë si të të falënderojnë. Babai thotë se mësues Sotiri ma ka shpëtuar dy herë djalin: herën e parë, nuk e la të largohej nga shkolla, dhe tani desh u mbyt në lumë. Nesër do të vij të të shohë

babai. Sot nuk mundej, se kishte ca punë... dhe më dha këto...

Durimi lëshoi me ndrojtje mbi komodinë një shami të kuqe, ku kishte futur mbrenda vezë të ziera, thelpinj arrash, mollë. Edhe nxënësit e tjerë më lanë tek komodina mollë e dardha.

Atë ditë erdhi edhe drejtori. Më kujtohet se si u ul në shtratin tim dhe, pasi më pyeti si isha me shëndet, heshti një copë herë pa thënë asnjë fjalë. Rrahu me gishtërinj ballin, pastaj nxori llullën dhe, tek po e mbushte, më tha:

— Desha të bisedoja hapur me ty, more pelivan. Ti je djalë i mirë, e ja ku po ta them, më ke hyrë në zemër. Po nuk e kam fjalën këtu. Desha të flas për tjetër gjë, megjithëse e di që ty nuk të pëlqen të flasin për... Po të pëlqen ty, apo nuk të pëlqen, unë do ta them atë që kam për të thënë. Ti, more kapedan, e ke humbur fare pusullen këto kohët e fundit. Mos qesh ashtu nën buzë, se ja ku ta them se puna qëndron kështu si të flas unë. Nga dashuria i kanë humbur edhe ato dy pare mend që kanë pasur në kokë burra më të fortë se ti e se unë, prandaj mos na e hiq veten si hero. Një shoku im desh ka ngrënë plumbin nga kjo qerrata dashuri. A e di si është puna me dashurinë? Desha të ta shpjegoj në një mënyrë prozaike. Dashuria ka efektin e një pije të ëmbël alkoolike. Pi një gotë dhe kënaqesh, pastaj pi dhe një tjetër, dhe një tjetër, derisa bie kokë e këmbë brenda dhe e sheh botën të mbushur me trëndafilë. Në këtë kohë vjen ajo që të ka bërë të shëtisësh nëpër portat qiellore dhe të zë përdore. Dora e saj është e butë dhe e këndshme. Ajo ka një forcë të tillë, saqë ti, dashur padashur, ecën pas saj, kudo që të shpie ajo. Në rast

se është vërtetë ëngjëll, atëherë edhe ajo është e dehur si ty e të dy së bashku shëtisni nëpër këto porta qiellore; po në rast se ajo është djall, atëherë ti do të shkosh me të deri në buzë të greminës. Dhe, kur ti nuk e ke marrë ende veten, do të ndjesh se dikush të ka shtyrë nga pas. Pasi të kesh rënë poshtë, mund të jesh sakatosur deri në atë pikë, sa të mbelesh sakat për gjithë jetën, por mund edhe të shërohesh, megjithëse për një kohë të gjatë do të ndjesh dhembje. Desi është një nga ato që do të të japë të shtyrën buzë greminës.

Papritmas ai u përkul mbi mua dhe më tha me dhembshuri:

— Hiq dorë prej saj, Sotir! Hiq dorë, biri im, se do të marrësh veten më qafë.

*

* *

U bënë shtatë ditë që rrija i shtrirë. Dëgjova Katerinën që i thoshte Muharremit:

— Në ç'orë e kemi lënë të shkojmë piknik?

— Nesër në orën shtatë. Është e vërtetë që do të vijnë edhe ata punëtorët?

— Do të vijnë.

— Me një fjalë, do të kemi me vete edhe orkestër?

— Drejtori me kapitenin kanë vrarë dy lepuj. Ata kanë vendosur t'i pjekin në hell. Kanë porositur të na bien edhe disa arka me shishe birra.

U bënë tetë ditë dhe Desi ende nuk po vinte të më shihte.

Më në fund ajo erdhi ditën e tetë. E mbaj mend fort mirë atë ditë. Ishte e premtë. Kushedi sa herë kisha shkuar deri te dera dhe isha kthyer me gjunjët e këputur dhe me gojën që më ishte bërë shkumb. Ora po shkonte tre. Bënte nxehtë. Ndriste një diell plot shkëlqim. Qielli qe si xham. Zotëronte një qetësi paralizuese. Rrija në shtrat dhe ndjehesha kaq i kapitur, sikur të mos kisha fjetur një javë të tërë. Stomakun e kisha të zbrazët dhe zemra më rrihte ngadalë e me plogështi. Nuk kisha më fuqi të shqetësohesha.

Desi shtyu derën dhe hyri në dhomë. Sa e bukur që ishte! Sa gëzim kishte bile edhe në fundin e saj të gjelbër.

— Sotir! — thirri dhe erdhi e më kapi për qafe. Faqet e saj të buta e të lëmuara, zëri i saj, gjithë qenja e saj, hodhën tek unë grushte me lumturi. Po kjo lumturi rrëshqiti nëpër pejzat e trupit tim e u zhduk. Unë mbeta sërish i topitur nga plogështia. Nuk mund të reagoja. Bukurinë vetëm e sodisja, po ajo nuk arrinte të depërtonte deri në zemrën time.

Desi tha:

— U tremba shumë! Pse nuk më ke thënë që ke një qen të tmerrshëm?

«Pse, nuk i kam thënë që kam një qen të tmerrshëm? Sa shumë që u tremb Desi! E gjora! Mos m'u hodh në krahë nga frika që i shkaktoi Balua?».

— Është i lidhur, — i thashë unë. — Kam tri ditë që e kam lidhur, sepse prisja të vije ti.

— Ai leh si ujk.

Unë nuk fola.

— Po ti qenke ende i sëmurë!

Desi u ul në karrige.

— Nuk e dije?

— Nga ta dija? Dje u ktheva nga Tirana.

Ajo më pa me bisht të syrit.

— Pse qesh?

— Sa shpesh që shkon në Tiranë! — i thashë unë.

— Edhe ti do të veproje kështu, po ty nuk të lë detyra.

— Ndërsa ty të shtyn kotësia.

Heshtje.

U ngrita ndenjor dhe e mbështeta kurrizin pas murit. Desi qëndronte aty, dy pëllëmbë larg meje, po unë nuk ndjehesha i gëzuar. Ne ishim vetëm për vetëm dhe këtë gjë dikur unë e kisha dëshiruar me forcë. Po tani kisha nisur ta kuptoja se sytë e mi mundoheshin të depërtonin në gjysmerrësirën, që kishte rënë rreth meje.

Papritur Desi u gjallërua.

— Kemi tetë ditë pa u parë dhe gjatë këtyre tetë ditëve ti ke qëndruar i shtrirë. Ke pasur temperaturë?

— Kam pasur pak.

— Më thanë se ke bërë inxheksione.

«Më thanë, kush i ka thënë dhe kur?..»

Vura duart në fytyrë dhe psherëtiva.

— Ç'ke kështu, Sotir?

— Asgjë nuk kam, asgjë... Vetëm se jam pak i lodhur.

— Do të të kalojë, — më tha dhe më buzëqeshi në mënyrën e saj të veçantë, duke lëvizur pak këndet e buzëve dhe duke mbyllur sytë. Erdhi pranë meje dhe më vuri dorën në ballë. Ja kapa dorën dhe i thashë:

— Si të dukem unë, Desi?

— Pak i zbetë, po do ta marrësh veten.

Nuk e kuptoi, apo i bëri bisht pyetjes sime? Do të kisha dashur të më thoshte të vërtetën që unë isha një fëmijë naiv, të cilin mund ta gënjeje fare lehtë.

Ajo u struk pranë meje dhe unë dëgjoja zërin e saj rrëzë veshit:

— Ta dish ti sa shumë të dua!

Ajo më puthi me buzët e saj të ftohta dhe u shtrëngua më shumë pranë meje. Bluza e saj e bardhë, e mbërthyer me sustë, u shkopsit. I pashë gushën e rrumbullakët e të bardhë, ku rrihte një damar i kaltër e i hollë si fije bari. Sytë e saj më dukeshin si dy shpella të vogla të mbushura me një dritë të mister-shme. E putha te damari i kaltër. Ajo shtrëngoi supet dhe mblodhi këmbët. Nga qerpikët e gjatë gjysmë të çelur, nga qoshet e syve të veshur me hije blu në gri të thellë rrëshqiste një flakëz e ftohtë.

— Mos kështu... Nuk bën, nuk bën... Kam frikë... Para se të vija këtu, unë trembesha, pa e ditur përse. Përfytyroja dhomën tënde dhe dridhesha. Nuk desha të ndodhte kjo, kisha frikë. Isha e kënaqur të të shihja dhe kisha vendosur ta sundoja veten, të rrija larg... Mos, Sotir, të keqen, xhani im, shpirti im, mos... mos!..

Unë u çlirova, po ajo më kapi duarsh dhe, duke më mbajtur pranë vetes, më thoshte:

— Po nuk munda, megjithëse nuk dëshiroja, nuk munda... Unë të dua shumë dhe nuk e sundoj dot veten... Ndoshta ky nuk është mëkat. Si thua ti? Po për djemtë thonë se janë të këqinj. Pas asaj, ata largohen dhe të shohin si plaçkë. Ti nuk je i tillë... Aman, thuumë të drejtën që nuk je i tillë. A më dashuron vërtet?

Papritur ajo u çua dhe shkoi dhe e mbylli derën me çelës. Pastaj më tha të zija dritaren. Unë u ngrita

nga shtrati dhe i hodha dritares një perde të vjetër. Në dhomë u bë errësirë. Si i ra ndër mend asaj të mbyllte derën e të zinte dritaren? Unë kisha harruar fare se mund të vinte njeri, mirëpo ajo ishte e zgjuar, aq e zgjuar, sa dhe në çastet më të turbullta e dinte se ç'duhej të bënte. Kjo shkathtësi më bezdiste...

Ajo u largua prej meje, ngriti batanien që kishte rënë përdhe, hapi derën, hoqi nga dritarja perden e vjetër dhe atë çast e pashë si rrinte më këmbë, zbatthur, me flokët e hallakatura, me krahët e lëshuar. Asnjëherë tjetër nuk kisha gjetur një ngjasim kaq të madh në fytyrën e Desit dhe të nënës së saj.

Në dhomë zotëroi heshtja. Flokët e shpupurishur më kujtonin degët e kryqëzuara. Pse isha kaq tepër i trishtuar? Ajo veshi sandalet dhe u afrua ngadalë te pasqyra. Në komodinë kisha vendosur një pasqyrë. Mori krehërin dhe zuri të krihte flokët. I krihte ngadalë, me përtim, e lodhur. Pastaj, mbërtheu bluzën dhe u ul në karrige, me krahët të lëshuar në prehër. Të dy nuk flisnim. Nuk e shihnim njëri tjetrin. Ishim të tronditur e të trishtuar.

Nga dritarja binin në dhomë rrezet e diellit. Cicërinin dallëndyshet, lihte Balua.

— Leh në mënyrë të tmerrshme, — tha ajo.

— Është qen i urtë, — i thashë unë.

Dhe përsëri heshtëm. Heshtje shkretëtire.

Desi buzëqeshi, vuri duart në faqe dhe tha:

— Sa libra që ka këtu! Të gjitha i ke lexuar? Kur ikje prej meje, ti vije në këtë dhomë, uleshe pranë tavolinës dhe filloje të lexoje. Duke lexuar më harroje mua. Unë e kam ditur këtë gjë, prandaj nuk kisha qejf që ti, në orët e lira, të lexoje, sepse nëpërmjet këtyre librave unë nuk mund të hyja në orët e

tua të vetmuara. Po ti thua se librat të afrojnë me mirësinë dhe kjo mua më ngushëllon. Sepse njerëzit e mirë edhe dinë të dashurojnë shumë dhe dinë të falin.

«Çfarë të falin?»

Desi ishte shumë e zgjuar. Ajo fliste bukur, po fjalët e saj gati gjithmonë, kur ishin të bukura, më dukeshin të ftohta e pa jetë.

— Ndërsa unë, ç'mund të bëja kur rrija në dhomë? Qendisja e, duke qendisur, të kujtoja ty. Sillja ndër mend gjithë hollësitat e bisedës sonë, të buzëqeshjeve, të shikimeve dhe thosha: «Pse më tha ai kështu? A duhet t'i isha përgjegjur në këtë mënyrë?» Dhe prisja me padurim pasditen që të takohesha me ty. Orët që rri pa ty më duken tepër të gjata...

«Orët që rri pa ty më duken tepër të gjata, e megjithatë, ti qëndrove tetë ditë pa më parë».

— Po do të vijë dita kur ne do të rrimë bashkë, ditë e natë do të rrimë bashkë. Si thua, Sotir?

Unë tunda kokën në shenjë pohimi. Ajo zgjati dorën dhe më fshiu djersën.

*

* *

— Ç'ke, Desi?

Ajo ishte ulur në minder, bërrylin e kishte mbështetur në jastëk, ndërsa fytyrën që e mbante në pëllëmbën e dorës, e kishte afruar pranë dritares, aq pranë, sa xhami që veshur me avull.

— Ç'ke, Desi?

— Më dhemb koka, — përgjigjet ajo po në atë

qëndrim statik. Një gjysmë ore më parë, në dhomë, ishte Zefiri. Unë e gjeta vetëm në dhomë. Babai dhe nëna e Desit atë pasdite se ku kishin shkuar. Kur hyra brenda, ai më dha dorën e tij të ftohtë, pa më parë me sy, me kokën e ulur përdhe. Hyri në banjë të rruhej. Pastaj u largua pa thënë asnjë fjalë.

Desi dukej e mërzitur. Ndoshta do të ishte mirë ta mbaja me fjalë, po dhe mua nuk më jepej për bisedë.

— Mos u mërzit, pra, Desi!

Ajo u çua me përtim, mori nga sirtari një aspirinë dhe e piu.

— Është e pesta e, megjithatë, koka nuk më pushon.

Kurdisi gramafonin dhe vuri një pllakë. U ul sërish në divan, me këmbët e mbledhura nën vete. Nga gramafoni nisi të shpërndahej melodia e një kënge napolitane.

Desi tha:

— Ja dhe ata po ikin.

— Cilët po ikin? — e pyeta.

— Lum si ti që je kaq i qetë, — vazhdoi ajo.

Unë buzëqesha.

— Cilët janë ata që po ikin?

— Fqinjët, — foli e pikëlluar. — Pesë vjet kemi që jetojmë pranë e pranë dhe nuk kemi shkëmbyer asnjë vizitë deri sot. Janë njerëz provincialë, të humbur, nga Myzeqeja, dhe të mërzitshëm sa nuk bëhet. Gjithë jetën kanë ngrënë bukë misri me shëllirë e kanë fjetur në rrogoz. Mushkonja u ka pirë gjakun dhe u ka ngjitur malarjen. Po sa e padurueshme është vajza e madhe! I mbledh buzët kur të kalon pranë, dhe e kthen kokën mënjanë.

Desi u ngrit e lodhur dhe shkoi e mbylli gramafonin.

— Dalim, — i thashë.

Dolëm. Disa metra larg shtëpisë së Desit, në she-shin e vogël e të pjerrët prej kalldrëmi, para një porte në të cilën qe varur një zile bagëtish, qëndronte një kamion që po mbushej me rangallat e shtëpisë. Plaçkat i mbartnin një vajzë në moshën e Desit, një grua dhe një burrë me kasketë. Ai që i merrte dhe i vendoste në karroceri, si duket, ishte shoferi. Shoferi herë pas here bënte shaka. Rreth kamionit qenë mbleddhur fqinjët dhe kureshtarë. Dy fëmijë, binjakë, që s'ishin më shumë se gjashtë vjeç, me flokë të qethur kare, silleshin rreth maqinës duke qeshur e duke thirrur.

Herëpashere ata i binin burisë. Shoferi nuk zemërohej, kurse e ëma u thërriste. Gruaja, burri dhe vajza qenë skuqur në fytyrë. Ata hynin e dilnin me vrap, me nga një plaçkë në krah dhe dukeshin shumë të preokupuar. Kur u hodhën gjithë plaçkat mbi maqinë, familja zuri të takohej me fqinjët. Putheshin, përqafoheshin, putheshin sërish e u thoshin të mos i harronin...

Ra buria. Maqina u nis. Njerëzit u shpërndanë ngadalë, duke biseduar njëri me tjetrin, dhe sheshi i pjerrët, i shtruar me kalldrëm, që ca çaste më parë ishte mbushur gjithë zhurmë e lëvizje, mbeti i shkretët.

Kur hyra në dhomë, Desin e gjeta të ulur në minder, me kokën të zënë midis duarve. Ajo qe futur para meje. U ula në karrige pa ditur ç't'i thosha.

Papritur Desi zuri të qajë.

— Ç'ke kështu, mos të ka ndodhur gjë?

— Tani ata janë duke u ngjitur në breg. Unë e

shoh si ngjitet kamioni bregut dhe largohet, largohet... Ai largohet që të mos kthehet më kurrë në këtë qytet. Ndërsa ata qëndrojnë indiferentë, të përgjumur, pa kuptuar ç'fat kanë. Sikur ta kuptoje ti ç'ironi e hidhur është kjo, sepse unë i lutem zotit ditë e natë, orë e çast, të vete në Tiranë, të largohem një herë e përgjithmonë këtej e megjithatë jam e detyruar të jetoj këtu.

Ajo zuri përsëri të qajë. Pastaj më kapi përdore dhe më tha duke m'i ngulur sytë e saj me cepa, që ishin të veshur me hije të kaltëra në gri:

— Merrmë me vete, Sotir! Të bie në gjunjë...

Ç'e detyroi Desin të ngrerë një cep të perdes, nëpërmjet së cilës ne shohim dëshirën që nxjerr kokën në formën e një bishe të vogël? «Më mirë kështu», thashë.

— Përse nuk më përgjigjesh, Sotir?

U afrova pranë dritares. «Më mirë kështu, thashë, më mirë kështu. Unë duhet të jem tamam unë, dhe ajo duhet të jetë tamam ajo».

— Merrmë me vete, Sotir! Shpëtomë! Hajde ikim këtej dhe mos të kthehemi më. Ç'të lidh ty të zësh rrënjë këtu. Aman, bëje këtë gjë, të lutem shumë...

Pashë rrugën që humbiste në pyllin me lajthi dhe mendova: «A thua do të ketë në këtë pyll shpend grabitqarë?» Desi më erdhi pranë dhe e mbështeti kokën në gjunjët e mi.

— Folë, — më tha dhe me dorën e lëmuar më përkëdhelte. — Më do, Sotir? Apo të jam mërziur? Nuk të vjen keq për mua? Asnjëri nuk më ka dashur deri më sot vërtet. Bile edhe babai, edhe nëna nuk më kanë dashur sa duhet. Po ti je i mirë, Sotir, dhe duhet të të vijë keq për mua.

E ndjeja veten të lodhur. Më ishte kyçur goja, aq sa nuk mund të nxirrja fjalë.

— Unë e di që ti më dashuron, se ti je i mirë, se ti je shumë i mirë, po së shpejti do të ikësh dhe do qëndrosh jo pak, po plot tre muaj. Në këta tre muaj njeriu harron; ti do të më harrosh. Mos u mundo të ma mbushësh mendjen. E parandjej që kështu do të ndodhë. Ti qysh tani ke filluar të ftohesh, bile që në këto çaste e ndjej se ti largohesh gjithmonë e më shumë prej meje, kurse unë kam aq shumë nevojë për mëshirë, për dashuri, sepse unë jam e dobët, e pafuqishme. Mbrëmë tërë natën kam menduar se po afron dita që ti do të ikësh dhe kam qarë. Ti do të ikësh, po a e ke menduar ç'do të bëj unë pa ty? Si do t'i ngrys ditët? Mos më lërë kështu të vetme, le të të vijë keq për mua, merrmë me vete. Merrmë me vete dhe të mos kthehemi më këtu. Përse nuk ma plotëson këtë dëshirë? Ti ke qejf të jesh mësues? Futu në një shkollë të Tiranës. Një vit e bëre këtu, përse të rrish më shumë? Ë, Sotir?

— Çohu, Desi!

— E shikon? Unë të kam rënë te këmbët, unë po t'i puth këmbët. Unë të dashuroj si e çmendur, të dua më shumë se nënën, se babanë, se veten. Të dua sikur të ishe një perëndi. Ma plotëso dëshirën: hajde ikim prej këtu.

— Mjaft, Desi, edhe kaq është shumë.

— Unë jam ziliqare, Sotir, i kam zili ata që ikën, jo pse ikën, po, si ta them, si ta shpjegoj, e kam kokën çorbë, sepse ata do të kenë mundësi të rrinë në atë qytet, ku do të rrish dhe ti.

— Unë do të kthehem sërish këtu, sepse dhe unë nuk bëj dot pa ty. Ti nuk e beson që do të kthehem?

— Unë i besoj këto që thua ti, Sotir, po kështu është vetëm në fillim. Kështu është vetëm në krye, po kur të kesh kaluar këtu pesë, gjashtë vjet, atëhere do të të mbysë mërzia dhe monotonia. Atëhere do të të shuhet çdo ndjenjë dhe ne nuk do ta shohim njëri-tjetrin si njerëz të afërt, po do të ftohemi dhe do të grindemi. Sado që të duhemi, ne nuk do të arrijmë të mbushim zbrazëtirën që të shkaktojnë qytete të tilla.

— Ti fole shumë, Desi, tani duro dhe dëgjomë të them dhe unë dy fjalë. Ki durim dhe dëgjomë. Të tëra këto që the deri tani, unë nuk mund t'i pranoj, sepse ato shkojnë kundër gjithë rrjedhës së jetës sime. Ti qahesh nga jeta, se kërkon të ngrësh një lumturi vetëm për veten, një lumturi të vogël, egoiste, aq sa më shtyn të braktis edhe detyrën. Përse nuk mund të jetohet në këtë qytet? A nuk është i martuar doktori? Ai gruan e ka marrë nga qyteti. A nuk është i martuar Bilali? Edhe gruaja e tij është nga qyteti. A nuk të ka rënë në vesh që dhe Katerina do të fejojhet me Muharremin? Ata dhe vitin e ardhshëm do të vijnë të punojnë këtu. Pa mendo një çikë se qindra e qindra njerëz jetojnë në qytete të tilla, bile jetojnë në fshatra, në kushte shumë më të vështira. Disa prej tyre kanë lënë shtëpitë dhe kanë ardhur këtyre anëve, që jeta edhe në këto vende të bëhet e bukur dhe e begatshme. A e kupton ti që lumturia qëndron tamam në këtë sakrificë për të ndërtuar lumturinë e përgjithshme? Pyet këdo dhe do të të thotë se jeta është një luftë e vazhdueshme. Sikur ti të guxoje ta shtypje frikën dhe të merrje pjesë në këtë luftë, kishë për të parë sa mirë do të kuptoheshim bashkë. Të kujtohet tregimi që të rrëfeva për Vitin e ri? Të bie ndër mend? Atë natë unë të thashë se tërë jetën do të jem në luftë kundër së keqes. Ndërsa ti më thua,

lëre jetën të rrjedhë ashtu siç ka rrjedhur për qindra vite me radhë. Lëri këta fëmijë të jetojnë të paditur, siç kanë jetuar baballarët e gjyshërit e tyre. Ç'u duhet atyre të dinë ç'është libri, të shkojnë në kinema, të ndezin mbrëmjeve dritën elektrike, ç'u duhet atyre spitali, shtëpitë e reja, rrugët e reja... Përse t'i humbasësh vitet e rinisë duke bredhur kështu vite me radhë, pas gjithë këtyre detyrave, që nuk kanë të mbaruar? Në fund të fundit përse duhet ta mbash ti këtë barrë, kur mund ta mbante një tjetër. Hajde pra, dhe, sa për të tjerët, të tjerët po deshën le të vrasin veten. Jo, Desi, këtë gjë ti nuk duhet ta kërkosht...

— O zot! — thirri ajo, duke ma prerë bisedën në mes, me nervozizëm. — Ti më flet sikur unë të isha nxënësja jote. Të duket sikur jam ulur në bankë dhe ti fillon e më mban një leksion të gjatë. Diç më thua për lumturinë, për detyrën, për jetën... Një njeri që ka jetuar për pesë vjet në një vend dhe nuk e ka ndjerë veten të qetë, nuk ka qejf të bëhet nxënës. A e di ti se sikur të mos mbahesha me shpresën se një ditë do të largohesha këtej, do të isha çmendur. Si mund të ngrysësh vite të tëra ulur në minder? Ç'të bëj tërë ditën? Ku të vete? Me se të merrem? Ka raste që më merret fryma dhe më mblidhet një nyje në fyt, një nyje e hidhur si kininë, që më helmon tërë gjakun, kurse ti më këshillon që t'i përmbys gjithë shpresat dhe ta marr jetën ashtu si më del përpara.

Desin e kisha fare pranë, aq pranë, sa i ndjeja erën e gojës dhe fryma e saj më binte si pluhur në fytyrë. Nga vinte kjo erë? Nga cilat largësi, nga cilat gropa çohesh si ajër, përdridhej nëpër gojë dhe vinte qindra leqe të vogla, përdridhej si zinxhir rreth meje

dhe krijonte kurthin? Fjalët kafshojnë, janë gracka që t'i shkërmoqin eshtrat. Fjalët krijojnë distanca kohësh, por sjellin edhe afrimin e madh. Desi qëndronte larg meje vite të tëra.

Papritur fillova të shikoja me vëmendje buzët e Desit. Qenë zbardhur dhe anës, mu tek cepat e gojës, pat ngrirë shkuma. Nuk di se si m'u kujtua që dikur në fëmëni, ndërsa po haja një pastë, m'u mbush goja me pështymë dhe volla. Një ndjenjë të tillë provoja tani. Kisha një neveri të madhe. Gjithshka kishte marrë fund ngadalë, ngadalë, derisa erdhi ora të vdiste. Dhe nuk më vinte keq që historia e dashurisë sonë (ah, sa nuk më pëlqen ta shqiptoj në këtë çast fjalën dashuri!) mbaroi, po më vinte keq që mbaroi pikërisht kështu, në një mënyrë që më ngjallte neveri. Në moshën më të zjarrtë të jetës, kur isha 19 vjeç dhe i doja aq shumë njerëzit, besoja aq shumë në mirësinë, në virtytet, kur kisha gjithë ato dëshira ndaj jetës e isha lidhur me tërë shpirt me idealin për t'u shërbyer njerëzve, shkova e u përplasa me poshtërsinë.

— Unë jam e re, a e kupton ti këtë? Jam e re! Po ç'pashë nga rinia ime? Vetëm mërzitje, asgjë tjetër. Mos pandeh se do ta gënjej veten me të tilla dokrra, siç më pëshpërit ti? E përse më vlejnë tërë ato fjalë që thua ti? Që të thinjem, të plakem, të humbas në këtë qytetth?

Desi qe zverdhur. Tani ajo fliste pa e përmbajtur veten. Dridhej kur fliste.

— Ti qysh tani je plakur, — i thashë me për-buzje. — Ti je njëqind e kusur vjeç.

— O zot! — rënkoi ajo dhe i vuri duart në fytyrë. — Domethënë edhe ti nuk më dashke. Tani m'u

mbush plotësisht mendja që jam fatkeqe dhe e mjerë. Unë jam fatkeqe dhe e mjerë, jam për të qarë hllin, ndërsa ti...

«Çfarë unë? Unë jam një urë e vogël. Për shtatë muaj unë qeshë një urë e vogël. Ja se ç'jam unë. Unë e kisha përkulur kurrizin, por duhej ta përkulja ende, aq sa Desi e bukur, të hidhte çapet e saj delikate mbi kurrizin tim, të ecte mbi mua, duke më shkelur që të arrinte atje ku rinia e saj të rrëshqiste si shkuma e birrës nëpër lulishtet verore. Dhe pastaj do të kërkonte të përkulej prapë kurrizi im, të arrinte në atë vend të krijuar nga fantazia e saj, ku lumturia ishte një dremetje përkëdhelëse nën penjuarët e mëndafshhtë, një ëndërr e gjatë ulur në kolltuk...»

— Ti je me të vërtetë e mjerë, Desi, — i thashë dhe u ngrita në këmbë.

Dola nga dhoma, pa e parë Desin, po, teksa ecja, e ndjeja që më kishte hedhur vështrimin e saj si çengel. Dhe e ndjeja që shpresonte që do të kthehesha. Vetëm kur hapa derën e jashtme, dëgjova Desin që më thirri:

— Sotir!

Ika.

* *

Një mbrëmje, sapo hapa derën e dhomës, më ra në sy mbi tavolinë një copë letër. Ndeza llambën dhe lexova në copën e letrës:

«Erdha sot, po nuk të gjeta. Më erdhi shumë keq që nuk të takova. Përse ta fsheh? Gjatë gjithë kësaj

jave, qysh nga dita e fundit që ne u grindëm pa asnjë arësye, unë kam pritur me padurim ardhjen tënde. Sa herë që trokiste, apo hapej dera, më ngrinte gjaku e dilja me vrap të shikoja. Po ti nuk dukesh dhe unë kthehesha në dhomë e qaja. Nuk durova më dhe erdha unë tek ti. Kur u afrova pranë shkollës, m'u kujtua ajo pasditja e mrekullueshme që kaluam bashkë. Sa do të desha të të gjeja në dhomë që të bisedonim! A do të ma plotësosh këtë dëshirë? Hajde sot të takohemi. Në mos sot, ec nesër. Të lutem shumë ma plotëso këtë dëshirë. Qoftë edhe për të fundit herë,

Desi»

Ç'ndjeva pasi e lexova letrën? U gëzova apo më pushtoi ajo ndjenjë e dobësisë, që na çon deri në atë pikë nënshtrimi, sa të durojmë edhe pluhurin e hedhur në sy? Ky lloj nënshtrimi nuk ka të bëjë as me mirësinë, as bile me mëshirën, sepse në të vërtetë është një tallje e dinjitetit njerëzor. Sa gjë e hidhur është, kur zbulon pas një buzëqeshjeje të ëmbël, të nxjerrë kokën një dëshirë si një bishë e tmerrshme!

«Në rast se ajo është djall, atëhere ti do të shkosh me të deri në buzë të greminës... dhe do të ndjesh se dikush të ka shtyrë nga pas. Desi është një nga ato që do të të japë të shtyrën buzë greminës», pëshpërita këto fjalë që më kishin ngelur në kujtesë dhe më zuri gjumi.

Në mëngjez nuk doja të kujtoja as për një çast letrën që kisha marrë mbrëmë. Mësimin e zhvillova si zakonisht i qetë dhe pasdreke shkova të takohesha me shokët. Si më parë, shokët mblidheshin në dhomën e Bilalit, apo të drejtorit, dëgjonin këngët e gramafonit dhe qeshnin e bënin shaka gjithë gëzim.

Si më parë, Bilali e rrihte në domino Muharremin, ndërsa ai zemërohej e shtrëngonte dhëmbët. Si më parë, kapiteni e ngacmonte drejtorin, që kishte vendosur të lozte rrallë e më rrallë shah. Kështu rridhte jeta. I tërë qytetthi i kishte kthyer sytë nga hidrocentrali dhe fabrika e përpunimit të frutave, e cila do të hapte dyert për të vërshuar brenda me dhjetëra punëtorë. Nëpër rrugë filluan të vijnë e të shkojnë papushim maqina. Ç'kuptim kishte drama ime me Desin në këtë zgjim të madh? Apo ndoshta dhe kjo drama ime nuk ishte aq e vogël, sa duhej të ishte e vogël, e nuk mbytej në detin e jetës pa lënë asnjë gjurmë, se në jetë nuk ka zgjime, pa pasur vdekje? A nuk kishte ndodhur në botën time një vdekje e tillë dhe a nuk po ndodhte tek unë një zgjim?

Nga mbrëmja shkova në dhomë, u ula në karrige dhe se si më shkuan sytë te copa e letrës që kisha harruar mbi tavolinë. E mora në dorë këtë pusulle, e grisa, hapa derën dhe zbrita në qytet. «E përse duhet ta bëj këtë takim?» Pyeta veten dhe zbrita poshtë.

«Po ajo më lutet që ta takoj për të fundit herë dhe këtë e bën se shpreson në lodrën e saj. Në qoftë se unë nuk shkoj, do të mendojë se unë i trembem takimit. Dhe atëhere do të besojë që gjithshka tek unë nuk ka vdekur».

Kalova urën, u afrova pranë derës së shtëpisë së Desit dhe ashtu, pa e kuptuar as vetë, u ndodha në korridor. Korridori ishte i errët, kështu që nuk shikoja asgjë përreth. Ecja me kujdes që të mos përplasesha në ndonjë orendi apo në ndonjë arkë. Tek hidhja këmbët, dëgjova këtë bisedë që më bëri të ngrija në yend:

— Kësaj gjendjeje duhet t'i japim fund, — dëgjova zërin e Desit.

— Si t'i japim fund? — pyeti Zefiri.

— Ti e kupton ç'dua të them. Skile...

Disa çaste u bë heshtje. Dikush zuri të ecë nëpër dhomë. Si duket ecte Zefiri. Pastaj ai qëndroi dhe Desi tha:

— Hiqi duart. Nuk dua të më prekësh me duar. Kuptove. Largohu!...

— Mirë, mirë... Ngrehu tani dhe laji sytë, se mund të kthehen ata... Ngrehu, pra. Pa shikohu në pasqyrë si të janë enjtur sytë.

— Prej teje, — tha Desi, — prej teje m'u shkatërrua gjithë jeta.

Zefiri nuk u përgjegj. Ai heshti në mënyrën e tij të poshtër e të ndyrë. Nga lambiku derdhej uji. Desi filloi të lajë sytë. Nga kuzhina dëgjohej zhurma e grushteve të ujit që hidhte në fytyrë. Ajo lahej duke bërë zhurmë.

— Kështu pra,... Tani ti dukesh prapë vajzë e bukur dhe moderne. Ty nuk ka njeri që mos të të dashurojë.

— A e di ç'mendoj për ty, Zefir? Se ti je i poshtër, je i ndyrë, je njeriu më i keq që kam takuar deri më sot. Ti shkatërrove gjënë më të bukur që kisha në veten time. Unë ty të kam urreyer gjithmonë e, megjithatë, të jam dhënë e tëra, sepse... a di përse, sepse unë jam si ti, njëlloj si ti. O zot, sa të neveritshëm që jemi!..

Ajo zuri të qajë.

— Përse alarmohesh kështu? Mijëra njerëz veprojnë kështu, prandaj nuk ke përse të shqetësohesh. Budallaqe, nuk më ke thënë vetë se njeriu duhet ta gëzojë jetën në një farë mënyre?..

Duke ecur nëpër korridorin e errët, me duart e

shtrira përpara, duke fshirë murin me këmishë, u përplasa te legeni, rrëzova gjymin, shtyva derën dhe dola jashtë. Pisllek, pisllek, pisllek. Siç ecja kuturu, pa e pasur mendjen, arrita pranë mureve të fabrikës së frutave. Ishte një natë e bukur maji. Një mbrëmje gjithë shkëlqim, gjithë dritë, e mbushur me melodinë e qindra bilbilave. Diku, prapa mureve të fabrikës, binte fizarmonika. Dikush këndonte plot gëzim, ndërsa të tjerët rrihnin shuplakat në mënyrë ritmike. Majë një trau, një djalë thërriste:

— Çoje edhe pak vinçin, Fejzi, edhe pak, mënjanoje nga e majta!..

Dëgjova se po më thërriste Desi. Ajo vraponte drejt meje. Era ja ngrinte fustanin mbi gjunjë dhe ja çonte flokët nga pas! M'u afrua dhe u mbështet me kurriz pas një peme. Krahët i mbante të varur. Si t'i kishte të këputur, sytë të mbyllur, ndërsa nëpër faqe i rridhnin lot të mëdhenj. Pisllek, pisllek, pisllek!..

— Unë jam budallaqe! — tha ajo me zë të pasigurtë.

— Jo! — i thashë unë. — Ti nuk je budallaqe. Për këtë të jesh e bindur, ti nuk je aspak budallaqe!

— Unë e di, jam budallaqe, e keqe, e ligë dhe ti ke të drejtë të më urresh!

Si asnjëherë tjetër unë e kuptova gjendjen shpirtërore të Desit. Sinqeriteti i saj rridhte nga një çast dobësie, nga ai çast kur ndjejmë se dikush na e ka zbuluar befaz gjymtimin tonë dhe nga ky zbulim për herë të parë kuptojmë që ky gjymtim është aq i krupshëm, sa na shuhet edhe shpresa e fundit e lëshohemi pa asnjë fuqi në krahët e dëshpërimit. Lëshohemi aq shumë në dëshpërim, sa na vjen mirë ta shprazim atë mendim që kemi mbajtur të fshehur.

— Nuk të urrej...

— Jo, më mirë urremë, shamë, qëllomë në fytyrë, po vetëm mos u largo kështu prej meje, sikur të kem kolerën.

«Sikur të kem kolerën. Sa bukur që e tha!»

Prapa mureve të fabrikës, djali vazhdonte të këndonte. ndërsa të tjerët rrihnin shuplakat. Vinci çonte pllaka të mëdha, që nën dritën e hënës dukeshin më të mëdha. Nuk kisha dëshirë të rrija asnjë çast më tenër. Biseda që zhvillonim ne, e shoqëruar nga një ritëm i gëzuar kënge, poshtë atyre blloqeve prej betoni që lëviznin jo shumë larg kokave tona, i përngjiste një lojë të mërzitshme e qesharake aktorësh.

I ktheva kurrizin dhe u drejtova për në dhomë. Më vinte për të fjetur.

*

* *

Një vijë e zezë më bëhej se vërtitej mbi atë që kishte vdekur. Ajo që kishte vdekur kishte qenë një ëndërr e keqe. Rrija në majë të kodrës dhe vështroja poshtë qytetin e bardhë të mbuluar nga drita e hënës. Nëpër kalldrëmin e rrugës lëviznin kamionat që bartnin tuba, çimento e maqineri të ndryshme. Fabrika po mbaronte së ndërtuari. Gjithashtu po mbaronte dhe hidrocentrali i vogël. Dhe kishte filluar të ngrihej një hotel trikatësh. Për qytetin do të vinin agime të kristalta. Ky qytetth i gurtë, i rrethuar nga gjelbërimi, kishte ecur me shekuj nëpër errësirë, duke pritur këto mëngjeze. Dhe ja ku bëhej tani një zgjim i madh mbi gërmadhat e së kaluarës. Po a nuk ishte edhe drama ime një pjesë e asaj gërmadhe të lashtë?

— Ç'mendon? — më pyeti drejtori.

— Asgjë, — i thashë.

Ai nxori nga xhepi llullën dhe nisi ta vërtitë nëpër gishtërinj. M'u kujtua përsëri dita e parë, kur u takova me të. Atëhere rrinte i ulur në karrige, i parruar dhe më shikonte i zymtë. M'u duk njeri i egër. Ndërsa tani më vinte keq që do të ndahesha prej tij.

— Nuk ke përse të mërzitesh. Ty të doli e drejta të vazhdosh studimet dhe duhet të shkosh t'i vazhdosh. Pas dy vjetësh ti do të kthehesh prapë këtu, apo jo?

— Do të kthehem, — i thashë.

— Kjo është një gjë e mirë që ti ke qejf të kthehesh.

— Më vjen çudi si më doli e drejta e studimit. Kush ka ndërhyrë për mua. Unë nuk kam bërë lutje. Kisha vendosur ta vazhdoja me korespondencë.

— E di që nuk ke bërë lutje. Nuk do të thotë gjë. Dikush ka menduar që duhet të shkosh të vazhdosh studimet dhe ka ndërhyrë. Unë mendoj që ka bërë mirë.

Pashë drejtorin dhe vura re se sytë i shkëlqenin plot dashuri. Ky ka ndërhyrë, mendova, po atij nuk i thashë asgjë. Papritur ai qeshi e më tha:

— Po të jap një shtet të mirë. Ti je i pari që po ta them këtë lajm. Qëparë më njoftuan se shkolla jonë do të zmadhohet. Do të ngrihet edhe një konvikt. Pa mendo një çikë: çamarrokëve tanë nuk do t'u duhet të bredhin më dy-tri orë në dëborë e në shi që të vijnë në shkollë. Dy vjet më vonë, kur të vish përsëri, nuk do ta gjesh më këtë shkollë të vjetër majë bregut. A të gëzon kjo?

— Nuk di, — i thashë, — u mësova me këtë shkollë dhe, të them të drejtën, më vjen keq që ndahem prej saj.

— Ty të vjen keq se ndahesh prej shkollës, ashtu është, e kemi kaluar mirë. Po që do të ngrihet një shkollë e madhe, e re, për këtë duhet të gëzohesh.

Më pa drejt e në sy.

— Gëzohem, — i thashë unë dhe buzëqesha.

— Si duken nxënësit, mbetet ndonjë? — më pyeti papritur.

— Nuk besoj, të gjithë do të kalojnë.

Drejtori buzëqeshi e më tha se qysh të nesërmen pasdite do të niseshin nëpër fshatra, për t'ua mbushur mendjen prindërve që t'i binin fëmijët në konvikt, veçanërisht vajzat.

Të nesërmen pasdite u shpërndamë dy e nga dy dhe filluam të shëtisim fshat më fshat. Kalonim nëpër çaire ku ishin rritur bari dhe lulëshqerrat, nëpër vreshta ku kishte çelur gjethja e pjergullës, nëpër ara ku kishte jeshiluar gruri, dëgjonim këngën e pëllumbave të egër, blegërimën e shqerrave dhe të gjitha këto më rrënjoseshin në shpirt për të m'u shfaqur më vonë, si një vegim plot dritë. Unë nuk do t'i harroj kurrë ato mbrëmje kur dëgjonim tingujt e fyellit, zilkat e bagëtive dhe të ulur ashtu, këmbëkryq, bisedonim me fshatarët për ngritjen e shkollës së re dhe për hapjen e konviktit. Konvikti për fshatarët ishte një gjë e pakuptueshme, e re, dhe si çdo gjë e re edhe i tërhiqte, edhe i frikësonte; veçanërisht e kishim të vështirë t'ua mbushnim mendjen të dërgonin vajzat. Drejtori fliste shtruar, bënte shaka, u kujtonte si u kishte mësuar pleqve të shkruanin në kurset e analfabetizmit dhe, kur arrinte t'jua mbushte mendjen t'i sillnin fëmijët në konvikt, atë e pushtonte gëzimi.

Por edhe kur s'kishte sukses, nuk hiqte dorë. Kthehej përsëri tek ajo shtëpi një herë tjetër.

Gjatë dy javëve ne flinim herë në një fshat e herë në një tjetër, kurse në mëngjez, pa u gdhirë, ktheheshim në shkollë. Sa të bukura kanë qenë ato net të kaltëra, kur flinim jashtë në sofatin e lartë prej guri, nën mollën e dardhën që kishin filluar të rritnin kokrrat. Në natën e kthjellët dëgjohej hera-herës e lehura e ndonjë qeni, e pëllitura e ndonjë lope, kurse ne, të shtrirë në kurriz, vështronim vrapin e dritës së yjeve e bënim hesap sa nxënës ishin gati të vinin në konvikt.

DITA E FUNDIT

a ku jam ulur në karrigen pranë tavolinës së vogël. Përpara kam nxënësit e klasës. Është dita e fundit e mësimit. Çamarrokët e vegjël kanë veshur rrobet e tyre më të mira, rrobet e festës. Nga dritarja e hapur hyjnë rrezet e diellit, që e mbushin gjithë dritë atë klasë të vjetër, me bankat e drunjta, të pazdruguara e të vogla dhe me muret e lyera me gëlqere. Fytyrat e fëmijëve janë rrethuar nga shkëlqimi i dritës dhe më shohin drejt në sy. Aroma e tufës së manushaqeve që kam mbi tavolinë, sytë e fëmijëve si diej të vegjël, këmishat e tyre të pastra, sandalet e kuqe, bankat, dërrasa e zezë, klasa e mbuluar nga fasha e dritës, gjithshka që ndodhet brenda këtyre mureve ma shtyp si një dhembje e ëmbël kraharorin. Nëndë muajt e shkollës mbaruan. Këto nëndë muaj do të mbeten për mua gjëja më e bukur e jetës. Nuk do të harroj ditët e dimrit, kur ata vinin me buzët e mavijosura, me duart që u dridheshin, të lagur e të bërë qull nga shiu e bora dhe dëgjonin shpjegimin tim. Nuk do të harroj se si hynin në oborrin e shkollës dy e nga dy, me çanta hedhur në krah, më thoshin «mirëmëngjezi» me zërin e tyre të ëmbël dhe, kur e përkëdhelja ndo-

njërin, ai skuqej e skuqej nga turpi e nga gëzimi. Nuk do të harroj si dëshpërohesha, kur nuk e dinin mësimin dhe si më gufonte hareja kur më përgjigjeshin si bilbila. Nëndë muajt kaluan. Gjatë këtyre nëndë muajve më duket sikur ata janë rritur dhe janë ndryshuar pak. Ja Afërdita që rri në bankën e dytë, me mjekrën të mbështetur në pëllëmbën e dorës. Në fillim ajo ishte shumë e ndrojtur. Mezi e nxirrte fjalën nga goja, kurse tani nuk ka më turp prej meje. Ja Hilmiu, çapkëni i klasës, si rri urtë, urtë, si një qengj i bukur. Ja Shpresa me gërshetat e gjata. Rexhepi me njollën mavi rreth syrit. Durimi që u bë nxënës i shkëlqyer... Të gjithë më dukeshin se nuk qenë më nxënësit e ditëve të para. Unë isha afruar shumë me ta. Kisha ngrënë bukë me prindërit e tyre, kisha fjetur te shtëpitë e tyre, i kisha lavdëruar, i kisha qortuar dhe midis nesh u lidh ura e padukshme e dashurisë. U lidh ajo urë, me anën e së cilës fëmijët janë në gjendje që me vështrimin e parë të kuptojnë kur mësuesi është i dëshpëruar dhe kur ai është në humor të mirë. Kur unë hyja në klasë i mërzitur, ata më rrinin aq urtë, sa dëgjohej regjistri që shflettohej, e më shikonin me keqardhje; kur futesha i gëzuar, ata kishin qejf të bënë shaka. Po tani, përse rrinin tani kaq urtë dhe përse më shikonin në atë mënyrë? Unë qeshë i gëzuar. Gjithë nxënësit kishin kaluar. Apo ndoshta nuk isha vërtet i gëzuar? Mos më tradhëtonte vështrimi? Mos ndoshta e dinin që unë nuk do të vija vitin tjetër t'u jepja mësim?

— Shoku mësues, — foli Afërdita. — A është e vërtetë që vitin tjetër nuk do të vini më në shkollën tonë?

— Kush të tha që nuk do të vij?

Në klasë zotëroi një heshtje e madhe. Ata e ulën kokën dhe kushedi ç'mendonin me vete.

— Po edhe në qoftë se nuk vij unë, një mësues tjetër do të më zëvendësojë. Këtu nuk ka asgjë të keqe. Le që unë do të vij përsëri midis jush, pas dy vjetësh. Dhe, kur të vij, ju do të jeni rritur, do të keni mësuar shumë gjëra të bukura. Si thua ti, Rexhep?

Rexhepi nuk foli.

— A e dini ç'them unë? A ja marrim një kënge? Kjo është ora e fundit që zhvillojmë bashkë, prandaj është mirë që të ndahemi me këngë. Më duket sikur gjatë vitit ja kemi kaluar mirë, apo jo? Unë për vete jam i kënaqur nga ju dhe do të dëshiroja që edhe me mësuesin tjetër të tregonit po kaq zell, sa keni treguar dhe me mua. Nuk besoj të më mbani mëri që ju kam qortuar ndonjëherë, mundet edhe ta kem tepruar me ndonjë rast, po ju duhet të më falni.

Në fillim pashë Durimin, pastaj Rexhepin që m'i kishte ngulur sytë, dhe vazhdova t'u flas:

— Ju tani dini më tepër sa dinit ditët e para të shkollës dhe në fund të vitit të ardhshëm do të mësoni dhe shumë gjëra të reja. Dhe sa mirë do t'ja kaloni! Pa mendoni një çikë shkollën e re që do të ngrihet me tri kate. Pa mendoni konviktin. Ai që do të vijë në konvikt, do të ketë me të vërtetë fat. Ja, mbyll sytë e përfytyro sikur ha, fle, mëson në një shtëpi të madhe e të bukur. Pranë e ke gjithmonë shokun. Pranë e ke edhe mësuesin. Si thoni, do të vini në shtator në konvikt? Si thua ti, Afërditë?

Afërdita u bë flakë e kuqe dhe tundi kokën. Ajo duke e tundur kokën donte të thoshte se do të vinte në konvikt.

— Sikur ju të gjithë që jeni tani, të regjistrohemi edhe vitin tjetër në shkollë, dhe sikur një pjesë nga

ju të futet në konvikt, unë do të gëzohesha shumë. Në shtator do të pyes si qëndron puna me klasën time, a e ka lënë njeri shkollën, apo të gjithë e kanë mbajtur fjalën, se mos kujtoni që do të ndahem fare prej jush; zemrën do ta kem gjithmonë pranë jush...

U ngrita në këmbë dhe zura të këndoij ngadalë: «Vend i dashur ku unë leva». Klasa më pasoi. Ishte një këngë e qetë, që më pëlqente. Në mes të këngës dikush filloi të qajë. Nxënësit heshtën dhe të gjithë e kthyen kokën nga Afërdita. Ajo përpiqej të përmbante veten, po nuk mundej. I shkova pranë dhe i vura dorën në kokë:

— Nuk bën kështu, Afërditë, nuk bën. Pa shikoj shokët sa të gëzuar janë!

I rrënoqethur, pa guxuar të shoh nxënësit, u ula në karrigen që qëndronte prapa tavolinës dhe dëgjo-va zilen që binte. Kjo që zilja e fundit që dëgjoja. Lamtumirë! Lamtumirë! Lamtumirë! Dola nga klasa dhe shkova të lija regjistrin në drejtori. Brenda ishin gjithë shokët.

— A i keni bërë gati dëftesat? Po amzat i keni plotësuar? Atëhere nesër do të shpërndajmë dëftesat! — tha drejtori.

U mbështeta me fytyrë tek xhami i dritares. Nga oborri i shkollës, prej majës së kodrës, zbrisnin me vrap nxënësit me çantat e hedhura në krahë. Të gëzuar, pa kokëçarje, ata thërrisnin njëri-tjetrin, qeshnin e bridhnin sa u hanin këmbët. Një copë herë i ndoqa me sy: ata kaluan nëpër luginë, pastaj ngjitën një breg dhe më humbën nga sytë.

— Shkolla do të ngrihet atje, jo fort larg sheshit të qytetit. Aty pranë do të ndërtohet dhe konvikti, — tregoi drejtori.

— Kur do të fillojë ndërtimi? — pyeti Muharremi.

— Besoj pasnesër. Më dhanë të shikoja projektin, po të them të drejtën, nuk mora vesh hiç gjë. Hë, se desh harrova; nesër pasdite duhet të nxjerrim nga shkolla tërë rangallat. Dhe po nesër pasdite do ta she mbim, kurse pasnesër fillon ndërtimi i shkollës së re. Kisha edhe një propozim të vogël: mendoj se do të ishte mirë sikur ne për një javë të ndihmonim për ndërtimin e shkollës...

Dola jashtë. Dielli digjte. Thashë një herë të zbrisja e të haja drekë në restorant, po përtova dhe u futa në dhomë. Dhoma ime. Krevati i drunjtë, soba, tavolina e pazdruguar, dritarja e thyer, tabloja në mur dhe dëbora, tymi, të ftohtët, të gjitha këto nuk do të mund t'i jetonte kolegu që do të më zëvendësonte. Ai do të jetonte në kushte më të mira se unë. Por megjithatë, nuk di të shpjegoj, më vinte shumë keq që do të ndahesha prej asaj dhome që nuk kishte asnjëfarë komoditeti. Ndeza sobën dhe vura tiganin me vaj. Skuqa dy vezë me djathë dhe aty për aty vendosa të gatujaja dhe hallvë. «Shkolla do të ngrihet, ja atje...»

Fillova të ha bukë, po buka nuk më shkonte. Mora hallvë, po as hallva nuk më hahej. «Jam i lodhur shumë», thashë dhe u shtriva në shtrat. Sytë më shkuan tek tabloja e varur në mur: traktoristi që ka hapur derën e traktorit dhe mban vesh nëpër tufanin me dëborë, një zë që e thërret. Pak më tej qëndrojnë dy vajza; njëra ka në dorë një fener dhe tjetra një enë me ushqim. «Duhet ta marr të paktën si kujtim këtë tablo», thashë dhe hapa valixhen. Futa tablonë dhe zura të regulloj me radhë plaçkat. Tek mblidhja plaçkat, dëgjova një thirrje të largët, që për një kohë të gjatë më ndoqi si një refren i pandërprerë: «Ktheu

në shtator! Kthehu në shtator! Kthehu në shtator!» Ja-shtë lehu Balua. Mora ushqimin e drekës dhe ja hodha në rrëzë të kasolles. Po ai, në vend që të shkonte tek ushqimi, lëvizi bishtin dhe erdhi e më hodhi të dy këmbët e para në kraharor. Nxori gjuhën e filloi të më lëpijë duart. E kishte marrë malli. «Do të ndahemi, Balo! Edhe ti më ke qenë një mik besnik dhe unë nuk do ta harroj, po ti, a do të më harrosh?» Ja mora kokën dhe ja shtrëngova në kraharor. Befas ndjeva që m'u mbushën sytë me lot. Isha shumë i tronditur. E zgjidha Balon dhe e mora me vete. «Hajde, mik, të vemi tek shokët», i thashë dhe zbritëm poshtë. Mbrëmja ishte shumë e qetë. Nga pylli vinte një oshëtimë, si një rënkim i thellë. Tej horizonti notonte i mbuluar nga ngjyra e trëndafililit. Duke ndjerë aromën e manushaqeve, shikoja qytetin se si merrte frymë nëpërmjet vinçave, kamionave, soletave të mëdha prej betoni...

Zbrisja poshtë. I pari ecja unë dhe pas më ndiqte Balua e pas Balos kisha tërë shkollën që e merrja me vete.

*

* *

— Kjo ishte e tërë historia që desha të tregoja, — tha Sotiri i shtrirë në kurriz me duar të kryqëzuar pas koke.

Kishte kaluar mesnata. Mbi tavanin e dhomës së hotelit notonte një re e kaltër tym duhani. Nuk fola. Shikoja këtë re si tyl dhe prisja që Sotiri të thoshte edhe diçka tjetër.

Dhe ai vazhdoi:

— Kanë kaluar nga ajo kohë rreth 16 vjet. Unë tani jam 34 vjeç. Kjo është mosha kur rininë e ke ende pranë, por nga ana tjetër ndjen se prej saj je ndarë përgjithmonë. Mosha e rinisë ka mbaruar. Po zërin e saj e dëgjon vazhdimisht të kthjellët dhe gjithnjë ke dëshirë të kthesh kokën pas e të shikosh në më të bukurën moshë të jetës tënde. Shpesh pyet vetëveten: «Si më kaluan këto vite? Ç'bëra unë që rinia ime të mos humbiste në zbrazëtirë? A i kam justifikuar vrullet shpirtërore, ëndërrat, pasionet, a janë harxhuar në fund të fundit energjitë fizike dhe mendore në mënyrë të tillë, që të mos më vijë turp nga vetja?»

Asgjë tjetër nuk e kujtoj me kaq mall dhe nuk më duket kaq i bukur sa ai vit i parë i punës sime si mësues në këtë qytet, që atëherë nuk e kishte ende fizionominë e qytetit, i ndodhur përpara vështirësive, i pamësuar me jetën, naiv, që edhe gabova, por që isha rrethuar nga një dashuri e tillë shokësh, të cilët më tërhoqën përdore e më mësuan t'i bëja ballë tërë të papriturave... A thua do të kishte kaq dritë në atë shkollë të largët majë bregut, në dhomën time pa asnjë komoditet, sikur të mos më dilnin të gjallë sytë e kaltër të Rexhepit, gërshetat e Vjollcës, buzëqeshja e hutuar e Durimit?.. Ç'bëra unë për këta nxënës? Diç kam bërë, se ndryshe nuk do të më donin aq shumë dhe, kur u ktheva dy vjet më vonë, pasi mbarova institutin, nuk do të më prisnin me aq gëzim...

Sotiri u çua, hapi derën e ballkonit dhe, pasi u shtriq tha me një gëzim të befasishëm:

— Po gdhin!.. Kur të dalim në qytet, mund të

takohem me ndonjërin prej tyre. A e beson se edhe tani ata më takojnë po me atë dashuri si 16 vjet më parë? Kjo do të thotë , — përsëriti ai, — se diç kam bërë për ta...

— Natyrisht, natyrisht...

FUND